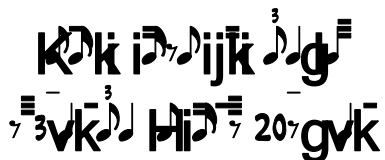

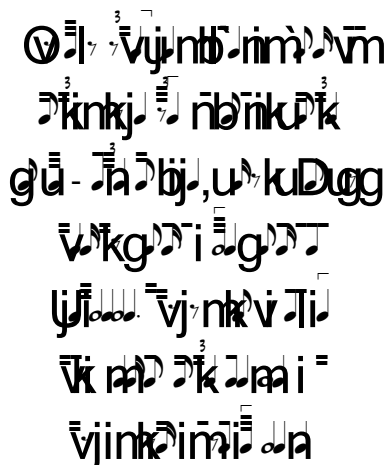
Јован Деретић

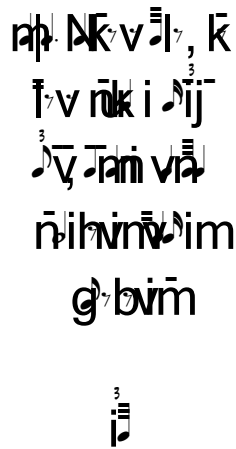

Сардонија—Завод за Србистику

ПРАВО СВОЈИНЕ ("КОПИРАЈТ")

JOVAN DERETICH
5718 N. ARTESIAN AVE.
CHICAGO, IL 60659
USA

ПРЕДГОВОР

Као што сваки савестан домаћин мора, на првом месту, да зна тачно докле се простире његово имање, шта су му његови предци оставили у наслеђе и нашта све он има право - тако исто један народ мора да зна: ко су били дедови предци и шта су му све оставили у наслеђе. Домаћин не сме дозволити да га комшије лишавају делова његове имовине, отимају и присвајају. Исто тако ни он нема право да присваја имовину својих суседа. Када су постављене јасне међе и свако тачно зна шта је његово, онда сви могу да мирно живе на својим властитим имањима. Ако имовина није уредно обележена, није утврђено шта је чије, ту нема слоге ни мира ни међу рођеном браћом, а камо ли међу народима.

Све ово што се односи на домаћина и на његово имање односи се и на државника и на државно земљиште, то јест на народе и њихове поседе. Уколико неки народи живе заједно у истој држави, као сустанари који живе под истим кровом, утолико више је потребно да њихова имовина и историјско наслеђе буду тачно одређени. Ако то није случај, у тој кући неће бити мира ни напретка, него ће стално долазити до тешких сукоба.

Приликом стварања нове државе, 1918 године, заједничке државе: Срба, Хрвата и Словенаца - тринаест година касније назване Југославијом - највећа грешка је била у томе што није одређена граница између Срба и Хрвата. Све несреће Југославије потицале су од тога нерешеног земљишног питања и све су се коначно сводиле на то питање. Без чистих рачуна нема мирног суживота ни са добронамерним а камо ли са злонамерним суседом.

Никола Пашић је био свестан грешке која је тада учињена и упозоравао је на то да се не улази у заједницу без чистих рачуна, и да је погрешно стварати заједничку државу са Хрватима без претходног одређивања границе: тражио је да се обележи шта је чије, да се "удари плот". Нажалост, нису га послушали и та грешка је нас Србе коштала милиона живота, и на путу смо, уколико тако наставимо, да изгубимо једну половину нашег прадедовског имања - наше српске земље. НАТО нас наше искуство учи и НАТО нас садашњи догађаји подсећају.

Постављање праведне и коначне границе између Срба и Хрвата је данас најважније питање које треба решити и од његовог правилног решења зависи мир у будућности између ова два народа, као и мир уопште на Хелмском Полуострву. Хрвати нам стално говоре о њиховим "историјским правима", па време је да и ми Срби о томе проговоримо и да пишемо. Ако будемо износили чињенично стање, истину, уместо пустих снова, много боље и лакше ћемо се споразумети.

У свету важе два основна правила помоћу којих се одређују границе између народа, односно држава, и то су: историјско право и народоносно право. Народоносно право произлази из размештаја становништва, и то се увек може лако видети и утврдити. Народоносно право подразумева право већинског становништва на одређену земљу, али само онда уколико на ту земљу ни једна страна нема историјског права. Просто речено: ако су један и други народ на томе простору "тиква без корена". То се народоносно право може данас применити на нове континенте: Америку и Аустралију. Уколико један од народа има на одређеном простору своја историјска права, своју историјску и духовну

културу, у томе случају народоносно право је неприменљиво. Историјско право је много јаче од народоносног права, јер оно уједно онемогућава озакоњење отимачине и агресије.

Да нису имали јака своја историјска права у Палестини никада Јевреји не би добили своју државу -Израел. Ништа им не би помогло ни саосећање светске заједнице у њиховој трагедији из Другог светског рата, да они нису имали своја историјска права.

Ми Срби смо били врло немарни према нашем историјском наслеђу и то нам је нанело велике штете и у прошлости и у садашњости. Дозволили смо да нам други народи, према нама углавном непријатељски настројени, кроје нашу историју и одређују наша историјска права. У овом историјском прегледу посвећује се пажња западним српским земљама, а о другима се говори само колико је то нужно и у вези са главним предметом. Читаоци ће наћи у овој књизи доста новог и њима мало или нимало познатог градива и чињеница. Па то и јесте сврха ове књиге, када не бисмо имали ништа више да кажемо од онога што они већ знају, не би било ни потребе писати ову књигу.

Др.Јован И. Деретић

I - СРБИЈА ПРЕ РИМСКЕ ИМПЕРИЈЕ

Ово излагање почињемо са великом античком српском државом, Србијом, која се простирала дуж источне обале Јадранског Мора, неколико векова пре римског освајања. Престолница ове античке Србије био је град Сарда, данашњи Скадар. Ову Србију, дуж Јадранског Мора, ми називамо Јадранском Србијом, да би смо правили разлику између ње и друге две Србије: једна у Дакији, данашња Румунија, и друга на северу, на Сарматском Мору, које данас називају Балтичким Морем.

Јадранска Србија је достигла највећи свој домет у време владавине краља или цара Агрона, од 240 до 230 године с.е. Ову Агронову државу Зонара назива "Српском империјом". (1)

Јадранска Србија је имала у своје саставу следеће покрајине, према савременим називима: Црну Гору, Албанију, Метохију, Рашку, Босну, Херцеговину, Далмацију, Лику и Крбаву, Кварнери Истру. Цела јадранска обала, од Трста до Јонског Мора, била је у поседу Србије.

Јадранска Србија је освојена од Римљана, постепено у неколико ратова од 229 до 168 године с.е., а римска власт је коначно утврђена тек 9-те године н.е. Римљани су Србију називали Илиријом, именом које су преузели од Грка. Јадранска Србија није била и једина српска држава на Хелмском Полуострву па су Грци употребљавали посебне називе за сваку од њих. Једно српско племе са предела између река Војуше и Маће звало се Илирима, или тачније речено: Грци су их звали Илирима. Како је то племе из Јадранске Србије било најбоље познато Грцима, они су по њему и сва друга српска племена, западно од њега, називали - Илирима. (2)

По распаду Римског Царства, и по распаду римске Илирије, Византинци су називали Илиријом само драчку тему, то јест предео племена Илира.

Име Далмати и по њему име Далмација нису имена неког посебног народа. То је име настало по тврђави Далми, која је била седиште једног савеза српских племена у борби против Римљана, око 160 године с.е. Тврђава Далма се налазила десно од извора реке Неретве, изнад Невесиња. Племена Далмског Савеза Римљани су називали -Далматима.

Стари писци су најчешће говорили о појединим покрајинама или племенима, а ређе о народу као целини у националном погледу. Нису имали исто схватање о нацији као што то ми данас имамо. Српско име се помиње на више начина и неки његови облици су доста удаљени од савременог облика српског имена. Срби се помињу као: Серби, Сераби, Сораби, Сороби, Сорди, Сордиски, Скордиски, Серди, Сарди, Арди (без почетног слова С у новијим издањима античких писаца на Западу), Соробати, Саромати и Сармати. Поред тога, Срби се врло често помињу као Илири, Далмати или Венети. Код неких грчких писаца Срби се помињу и као Спори, Сури и Сабири.

Још је Херодот, у петом веку с.е., утврдио да су Венети и Илири један исти народ. Географ Толмеј из Александрије, други век н.е., каже да су Венети (Венеди) велики народ који чини добар део

Сарматије. (Књига 3, глава 5). Овде се под Сарматијом подразумева Северна Србија, а Срби у њој се називају Венетима. У Северној Србији било је тада и других народа осим Срба.

Мавро Орбини, 16-ти век, каже: "Ови Толомејеви Венети су данашњи Словени".(3)

Еузебије Памфил, 4-ти век н.е., каже да је Тиберије победио (9-те године н.е.) "сарматске Далмате". (4)

Исто пише и Херман Контракт, 11-ти век, у својој Хроници. (5)

Да су Далмати које је Тиберије победио - Сармати, потврђује и Екехард, 12-ти век, у својој Хроници. (6)

Емоан Флориакенски, 11-ти век, каже: "У земљи Словена које Венетима зову." (7)

Јован Кинамос, 12-ти век, каже: "Срби, који су као народ Далмати, изградили су тврђаву Рас". (8)

Лаоник Халкокондил, 15-ти век, пише о цару Душану и каже да је он намеравао да створи "Европску империју народа илирског". (Стр. 35) Затим даље каже, народи који се зову: "Мези, Илири и Сармати говоре истим језиком". (Стр. 138) (9)

Ф.Г. Бергман, у своме делу "Скити", каже: "Под Сарматима су обухваћени сви Словени". (10)

Е. Прико Де Сент-Мари сматра Сармате за предке јужних Словена, у своме делу: "Јужни Словени". (С. 92) (11)

Равенски Анонимус, писац Космографије, половином 7-ог века, каже да су постојале три Србије: једна до Грчке, друга у Дакији и трећа у Сарматији, до Сарматског Мора. Под првом Србијом коју ми називамо Јадранском, Равенски Анонимус подразумева и стару Македонију. Друга Србија је, каже, била отаџбина античких Дачана. Трећа је отаџбина Сармата. (12)

Да су Илири - Срби, односно Срби - Илири, то јест да се ради о два назива за један исти народ, сведочи и Апиан из Александрије, 1-ви век н.е., познати писац историје Римске Империје. Ди Канж показује како је од Апиановог облика српског имена: Сорди, Сордиски, настао каснији облик Скорди и Скордиски. Ди Канж претходно каже да су становници старе Илирије били: Илири, Либурни Јаподи, Истријани и Скордиски. Под тим искривљеним именом Ди Канж налази Србе у старој Македонији и Горњој Мезији.(13)

Е. Прико Де Сент-Мари каже да су ови Скордиски, у време Римљана, били толико бројни да су насељавали: Илирију, Панонију,, Мезију и Тракију. Он их затим још помиње у данашњој Херцеговини, у Црној Гори, у Босни, на Косову и Метохији и у Македонији. (14)

Све ово што смо навели јасно говори да су Срби били становници у свима српским покрајинама у којима и данас живе, далеко пре римског освајања Јадранске Србије.

Стари градови чија су имена настала непосредно од српског националног имена јесу: Сардика или Сердика -данашња Софија, Сарда, Сорда или Скодра - данашњи Скадар, Сардона или Скардона - данашњи Скрадин, Сарит (15), Сералиум или Сералио (16) - данашње Сарајево, римски **Serbino**, (19) **Serbinum**, (20) и у савременим издањима античких писаца на Западу, **Servitium**, а код Толомеја **Σερπιον**, то јест Сербиново - данашњи Загреб, у коме је била главна лука римске флоте на Сави. Град Србија на реци Бистрици и две Србице у старој Македонији, римска Сарабантиа у Панонији и град Сербион, **Σερπιον** грчки, и **Sirmium** римски - данашња Сремска Митровица.

Планински венац Старог Влаха па до Дурмитора и на југу Шар Планина, који се налази на сред српске земље, називан је у старом и средњем веку - Српским Планинама: **Sardonici montes**, (21) **Scordus sive Scordisque montes**". Ди Канж назива овај планински венац једноставно -"Планинама Србије" и каже да се стара кнежевина Требиња простирала до планина Србије, у ствари до Дурмитора, докле се простирала стара Херцеговина, **Seruiæ montes**.(17)

И на крају да још једном поменемо Е. Прико Де Сент- Мари, који, такође, каже да је Агрон био српски краљ и да су се Римљани борили са Србима у долини реке Неретве. (18) Овде желим само да напоменем да је име краља, тачније цара, Агрона преиначено и да је његово право име било слично овоме али мало друкчије. То је једна посебна тема и о томе ће бити речи у једном од наредних дела.

BIBLIOGRAPHIA I

1. Joannis Zonarae: HISTORICA ANNALUM, Patrologiae, Migne, Paris 1864.
"Issa insula in Ionio sinu sita est: cujus incolae Issaei Romanis ultro se dediderunt, suo domino Agroni Sardoniorum regi, genitis Illyricae irati. Ad cum consules legatos miserunt. Sed illo mortuo, filio adhuc impubi haerede relicto, uxor ejus pueri noverca, Sardoniorum imperium administravit". (Tomus 134, Pag. 690)
2. Dr. O. Dominik Mandić: HRVATI I SRBI DVA STARA RAZLIČITA NARODA, K.H.R. Barcelona 1971.
"Ilirik se početno zvala postojbina maloga plemena Ilira između rijeke Vojuse i Matisa (Mathis) u današnjoj Albaniji. Po tom plemenu, koje su Grci prvo upoznali, oni su nazivali sva njima srodna plemena. Kada su Rimljani zauzeli istočnu obalu Jadrana, oni su svoju veliku pokrajinu, koja se protezala od rijeke Matisa do Inna više Beča, nazivali pokrajina Ilirik (provincia Illyricum)". (Str. 38)
3. Don Mavro Orbini: IL REGNO DE GLI SLAVI, Pesaro, 1601. "Et Tolomeo al 3. Libro al Cap. 5. dice: i Venedi grandissime genti tengono gran parte della Sannatia per tutto il Golfo Venedico. Madi questi Venedi Slavi diremo poi al suo luogo.." (Pag. 15,16)
4. Eusebius Pamphili: OPERA OMNIA (Eusebii Caesariensis Opera Pars Uno). Patrologiae, Migne, Paris 1857. (CHRONICORUM Lib. 2, P.531) "Tiberius Caesar Dalmatas Sarmatasque in Romanum redegit potestatem."
5. Hennannus Contractus: CHRONICON, Patrologiae, Migne, Paris 1882. "Tiberius Caesar Dalmatas Sarmatasque subegit." (Tomus 143. Pag. 56)
6. Ekkehardi Uraugiensis: CHRONICON, Patrologiae, Migne, Paris 1881. "Tiberius Caesar Dalmatas Sannatasque subegit." (Tomus 154. Pag. 459)
7. Aimoini Floriacensis: HISTORIAE FRANCORUM, Patrologiae, Migne, Paris 1880.
"...in Sclavorum patriam, qui etiam Winidi dicuntur.." (Tom. 139. P.772)
8. Joannis Cinnamus: HISTORIAE, Patrologiae, Migne, Paris 1864. "Eadem fenne tempestate Servii, Dalmatica gens, a fide dedicientes Rasum castellum everterunt." (Tomus 133. Pag. 322)
9. Laonicus Chalcocondylae: HISTORIAE, Patrologiae, Migne, Paris 1866.
"..ad Europae imperium, genus Illyriorum, qui progressi ab Occidentali versus Ionium regione, venerint ad Scopiorum urbem, lingua etiamnum non dissimili utentes." (Tomus 19. Pag. 35). "Haud me fiigit, Triballos, Illyrios, Polonos, et Sarmatas eodem inter sese lingua uti." (Pag. 43) "Sarmatarum lingua simillis est Illyriorum, Ionium ad Venetos usque accolentum." (Pag. 138)
10. F.G. Bergmann: LES SCYTHES, Schmidt, Halle 1860.
11. E. Pricot De Saint-Marie: LES SLAVES MERDIONAUX, Armand Lechevalier, Paris 1874.
12. Ravenatis Anonymi: COSMOGRAPHIA, Otto Zeller, Aalen 1962. "Iterum ad septentrionalem iuxta Oceanum nominatur patria Sarmatorum, quae confinalis existit cum praenominata Roxolania. Cuius patriae multi fuerunt descriptores philosophi; ex quibus ego legi Ptolomaeum regem Aegyptiorum ex stripe Macedonum, sed et praenominatum Hylas atque Sardonium.." (Pag. 199, 200) "..sed ego secundum Sardonium ipsam Sarmatonum patriam indicavi." (Pag. 200) "Quas utrasque Dacias plurimi descripserunt philosophi, ex quibus ego legi Menelac et Aristarchum Gothorum philosophos; sed ego secundum Sardatium ipsas patrias designavi in quas Dacorum patrias antiquitus.." (Pag. 203)
13. Caroli Du Fresne Du Cange: ILLYRICUM VETUS & NOVUM HISTORIA, Haeredum Royerianorum, Posonii 1746. "SCORDISCOS, quorum diuersa, pro sedium diuersitate... Ea namque, quae APPIANUS de Sordisco Illyici Filio, & Scordischorum autore tradit, .." (Pag. 6) ".. delectisque inter veteres incolas sedibus, in vnam coierint ciuitatem, in quinque, Illyriorum, Liburnorum, Iapydum, Istriorum, & Scordischorum, populos maiores.." (Pag. 5) ".. vltra, Macedoniam vsque, Dardani, & inter eos, atque Dalmatas, Scordisci." (Pag. 3)
14. E. Pricot De Saint-Marie: Ibidem.
"La tribu des Scordisques, . Du temps des Romains, ils etaient si nombreux, qu'ils occupaient l'Illyrie, la Pannonie, la Moesie et la Thrace, .." (Pag. 51) "En Herzegovine, . il convient d'ajouter a cette nomenclature les Scordisques.." (Pag. 53) "Au Montenegro, on retrouve les Scordisques, .." (Pag. 53) "La Bosnie... les Bessi

- et des colonies scordisques la peuplerent a l'origine." (Pag. 22) "La Vieille-Serbie etait occupee par les Scordisques,," (Pag. 22) "La Moesie superieure, .. Scordici vers la Macedoine.." (Pag. 26)
15. E. Pricot De Saint-Marie: Ibidem. "Saritte - Sarayevo." (Pag. 42)
16. C. Du F. Du Cange: Ibidem. "Saraio, Seraglio, Saralium, ." (Pag. 147)
17. C. Du F. Du Cange: Ibidem. "...ad Treburniae, seu Trebinae principatum, extenditur: ex continenti vero, vsque ad Seruiaie montes..." (Pag. 31)
18. E. Pricot De Saint-Marie: Ibidem.
"Aux Autoriates succedent les Ardaei: leur roi Agron.." (Pag. 23)
"De son cote, le consul Fulvius Flacus, informe des dommages causes aux Illyriens, sujets romains, par les Ardaei (Vardaei et Sardici), etablis au-dessus de l'embouchure de la Nerenta.." (Pag. 114)
19. Francesco Berinighieri: CLAUDIUS PTOLEMAEUS GEOGRAPHIA, Florence 1482.
20. et 21. Claudius Ptolemaeus: GEOGRAPHIA, Basle 1540.

II-СРБИЈА У РИМСКОЈ ИМПЕРИЈИ

Римљани су постепено освојили све српске пределе на Хелмском Полуострву и пошто је у тим свим пределима живео један те исти народ, они су их све ујединили у једну јединствену римску провинцију - Илирију. Затим је Илирији припојена и Грчка и тако је створена велика провинција Илирик. Римски Илирик је обухватао цело Хелмско Полуострво и сва острва у Белом Мору и на Пелагу, завршно са Кретом, (Критом). Пошто је Илирик обухватао Србију и Грчку, да би смо правили разлику ми ћемо овде говорити само о Илирији, то јест Римској Србији. Римска Илирија је била у ствари проширена Јадранска Србија: на северу до реке Ина и до Дунава и на истоку до Црног Мора.

Римљанима је било потребно време од три века да освоје све српске земље на Хелмском Полуострву. И убрзо потом Србија је постала штит и мач Римске Империје. Тако зване "илирске легије" постале су главна војна снага Империје. Преузимајући главну улогу у одбрани Царевине, Срби су убрзо преузели и главну политичку улогу у њој. Први Србин император био је Максимин Рашанин 235 године н.е. Од тога времена управни центар Царевине прелази из Рима у Сирмиум, град који је био главни град Римске Србије. Рим убрзо постаје само један стари град Царевине за који су везане успомене. Са Декиусом, који је дошао на престо 248 године, почиње непрекидна српска доминација Империјом и трајаће све до смрти цара Валентиниана II, 392 године. Пуних 144 године Срби су владали Римском Империјом без прекида.

Римску Империју, као универзалну светску државу, Срби су прихватили за своју државу и бранили су је као што су бранили и своју Србију. Одбрана граница од непрекидних напада и одржавање унутрашњег реда у једној овако пространој империји исцрпели су Србију. Настало је време када није више било могуће опремити довољан број легија за одбрану граница Царевине и тада је неминовно дошло до њене пропасти. Ово је био главни разлог слома Римске Империје, а све остало и сви други разлози били су споредни и од малог значаја.

Српска национална свест, код Срба унутар Царевине, била је врло развијена и постоје бројни докази о саосећању и сарадњи између њих и Срба ван Царевине. Срби су одржавали римску државну традицију и при ступању на неки положај у држави узимали су римска имена, али српско национално име није било потиснуто нити је био потиснут осећај националне припадности. Александријски научник, Клаудије Толемеј, који је живео од 90 до 168 године н.е., у својој Географији света помиње Србе као такве у Илирији, заправо у данашњој Херцеговини. (1)

Свети Јероним, чије је крштено име Софроније, рођен у Стридону 347 године, умро у Витлејему 420 године, био је највећи хришћански теолог свога времена. По националности Јероним се помиње једино као Србин. (2)

BIBLIOGRAPHIA II

1. DIE GEOGRAPHIE DES PTOLEMAEUS, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin 1923. Geographie II, 16: Illyricum, Pag. 79; Еарбкхтса. Plinius: Sardeates oder Sardiates.
2. Sancti Eusebii Hieronymi, Patrologiae, Tomus 23, J.P. Migne, Paris 1883. "Eusebius, natione Sardus..."

УПОТРЕБЉЕНА ДЕЈА

1. Gianantonio Bomman: STORIA CIVILE ED ECCLESIASTICA DELLA DALMAZIA, CROAZIA E BOSNA, Antonio Locatelli, Venezia 1775.
2. Caroli Du Fresne Du Cange: ILLYRICUM VETUS & NOVUM, Haeredum Royerianorum, Posenii 1746.
3. E. Pricot De Sainte-Marie: LES SLAVES MERDIONAUX, Armand Lechevalier, Paris 1874.
4. Ernest Lavisse - Alfred Rambaud: HISTOIRE GENERALE, Armand Colin, Paris 1893.
5. Victor Duruy: HISTOIRE DES ROMAINS, Hachette, Paris 1880.
6. Francois Isambert: HISTOIRE DE JUSTINIEN, Firmin Didot- August Durand, Paris 1856.
7. General L.M. Chassin: BELISAIRE, Payot, Paris 1957.
8. Edward Gibbon: HISTOIRE DE LA DECADENCE ET DE LA CHUTE DE L'EMPIRE ROMAIN, A. Desrez, Paris 1835.
9. THE CAMBRIDGE ANCIENT HISTORY, University Press, Cambridge 1971.
10. Ernest Stein: HISTOIRE DU BAS-EMPIRE, Desclée De Brouwer, Bruxelles, 1959.
11. Dion Cassius: HISTOIRE ROMAINE, Firmin-Didot, Paris 1848/89.
12. Theodor Mommsen: HISTOIRE ROMAINE, A. Franck, Paris 1889.
13. Charles Diehl: JUSTINIEN, Burt Franklin, Paris 1901.
14. Pline L'Ancien: HISTOIRE NATURELLE, Panckoucke, Paris 1829.
15. Don Mavro Orбини: IL REGNO DE GLI SLAVI, Pesaro 1601.
16. Jornandes: HISTOIRE DES GOTHE, Firmin-Didot, Paris 1869.
17. Pierre Daunou: COURS D'ETUDES HISTORIQUES, Firmin-Didot, Paris 1842/1949.
18. Appiani Alexandrini: ROMANORUM HISTORIARUM, Firmin-Didot, Paris 1850.
19. Strabonis: GEOGRAPHICA, Firmin-Didot, Paris 1853.
20. Joel Schmidt: LES ANTONINS, Editions Rencontre, Lausanne 1969.

III - ОБНОВА ЈАДРАНСКЕ СРБИЈЕ

ДИНАСТИЈА СВЕВЛАДОВИЋА 490 – 641

Почетак обнове српске националне државе, Јадранске Србије, био је 461 године н.е., када се Маркелин крунисао за краља Далмације. Маркелин је био један од главних војсковођа Царевине, помоћник прослављеног војсковође Аетиуса, победника над Атилом на Каталонским пољима 451 године. Аетиус и Маркелин су били Срби из Далмације. Почетак обнове националне државе, Србије, пада у време када су Срби били увидели да је одржавање Римске Империје постало немогуће и да је једино решење за Србе успостављање своје националне државе. Маркелин је био на положају главног заповедника ратне морнарице Империје, упловио је са целом ратном морнарицом у луке Далмације и прогласио се за краља Далмације. Дотадашњу морнарицу Империје задржао је у своје поседу као морнарицу краљевине Далмације. На молбу римског цара из Константинопоља краљ Маркелин је пристао да са својом морнарицом штити Италију од напада са мора. Баш за време вршења те дужности убијен је из потаје у Италији 468 године. Његово изненадно убиство довело је у питање опстанак краљевине коју је он био створио. Краљевство Далмације није срушено иако су се на његовом престолу сменила два пустолова, један Србин из Далмације а други, такође Србин, из Дачке Србије.

Тек доласком синова краља Дачке Србије, Свевлада: Оштроила и Тотиле, 490 године, коначно је обновљена и учвршћена, Јадранска Србија. Краљ Свевлад је имао три сина: Брусилу, Оштроила и Тотилу. Првог сина задржао је за свога наследника, а другу двојицу је послао са војском, Оштроила у Јадранску Србију а Тотилу у Италију. Док је Оштроило имао доста лак посао у подухвату да преузме Маркелинову краљевину, дотле је Тотила морао да мачем ствара своју нову краљевину у Италији. Оштроилова престолница нове Јадранске Србије била је опет у граду Скадру, као и пре римског освајања. Маркелинова престолница је био град Солин (Сплит). Обновљену Јадранску Србију странци су по навици називали Далмацијом, по римској провинцији Далмацији и по Маркелиновој краљевини Далмацији. Срби су ову своју нову државу називали - Српском, односно Србијом. (1) Није редак случај да су и Срби, у преписци са странцима, ову Јадранску Србију називали Далмацијом или Илиријом. Јадранска Србија под Свевладовићима имала је приближно исту просторну ширину као и римска провинција Илирија. Границе Србије су најчешће померане на југоистоку према источној Римској Империји, Византији, и на северу у Панонији. Краљ Оштроило је од почетка владао над Далмацијом, "Илириком", Доњом Мезијом и Босном. (8) Овде Ди Канж подразумева под Далмацијом проширену римску провинцију Далмацију, која обухвата и Херцеговину, под Илириком подразумева Црну Гору, Албанију и данашњу Републику Србију, а под Доњом Мезијом данашњу северну Бугарску. Оштроилов син Свевлад очистио је, 493 године, од "варвара" Норик и Панонију, који су били упали у те покрајине. (3) Норик је данашња Словенија, а Панонија о којој је овде реч је данашња Славонија и јужна Мађарска.

Тако је Србија, око 500-те године, обухватала све земље од Винодола до Пелоније. (2) Винодол је на граници Истре, а Пелонија је данашња Пелагонија у Македонији. Пелонија је некада била посебна краљевина са главним градом Белом Зором, данашњи Велес. Према савременим називима земаља, Србија је под Свевладовићима обухватала: Далмацију, Босну, Херцеговину, Хрватску, Словенију, Славонију, Црну Гору, Албанију, половину Републике Македоније, Републику Србију, северну Бугарску, јужну Мађарску и спајала се са Дачком Србијом на Дунаву.

У време владавине краља Свевлада, Оштроиловог сина, од 535 до 549 године, биле су повезане у неку врсту заједнице све три Србије: Јадранска, Дачка и Сарматска. Посебно се напомиње да је краљ Свевлад владао: Босном, Далмацијом, Хрватском, Влашком и делом Пољске. (9) И у време Свевладовог сина и наследника, Селимира, Србија се простирала од Јадрана до Сарматског Мора. У Дачкој и Сарматској Србији владала су три Селимирова млађа брата: Лех, Чех и Раско. (10) Србију су, опште узевши, и Сарматијом звали. (11) Срби се у то време помињу и под различитим именима, обично по именима појединих земаља, али и као Спори или Словени. Име Словени се управо тада и појавило као неко уопштено и вулгарно име за Србе. (12) Уствари име Словени се појављује први пут 552-ге године код Јорнандеса и Прокопија. (13)

У ратовима између Србије и источне Римске Империје, у време цара Јустиниана и такође цара Свевлада, од 535 до 548 године, обе стране су имале више савезника. Савезници Србије били су Готи из Италије и Фрузи (Франци) краља Клотара. Фрузи, који су запосели стару Роданију, односно Галију, били су један савез различитих племена пореклом из Сарматске Србије. Готи из Италије били су Гети из Дачке Србије. У овом дугом рату Србија је изгубила неколико приморских градова, јер је Римска Империја имала премоћ на мору. Правећи нагодбу са Србијом, цар Јустиниан је ове градове прогласио независним градовима државама под његовом заштитом. То су били: Дубровник, Солин, Трогир, Задар, Раб, Крк и Осор.

У време владавине цара Владана, 568-590 године, Бугари су затражили да их Владан прими под своју власт и заштиту. (14) Бугари су као народ Хуногунди које су цариградски писци назвали Волгарима, по реци Волги на чијим обалама су их први пут упознали. Цар Владан је примио Бугаре и дозволио им да се населе на доњем Подунављу. Орбини каже да су тада били сви пагани: Готи, Словени и Бугари, и да су сви говорили истим језиком. Велики број народа који су са царом Владаном говорили истим језиком, затражили су да их он узме под своју власт и заштиту. (15) Пошто су били примљени у Србију, Бугари су почели да граде куће и да се трајно задржавају на датом земљишту напуштајући дотадашњи номадски начин живота.

Цар Владан је повратио четири приморска града: Дубровник, Солин, Трогир и Задар. Пренео је своју престолницу из Скадра у Солин, (16) око 575 године, и Солин ће бити престолница Србије све до 640 године, до његовог разарања од стране Авара.

Владари из династије Свевладовића нису били хришћани иако су бар две трећине тадашњег становништва Србије чинили хришћани. Свевладовићи су сматрали хришћанство као једно од веровања у античком смислу па су чак штитили хришћанску Цркву у Србији. Пошто је српска "Сирмијска" архиепископија, због сталних напада разних племена, премештена у Солун, град који је био под Римском Империјом, Србији је тада остала једино митрополија са седиштем у Солину. Под Свевладовићима ова митрополија постаје архиепископија и српска аутокефална Црква. Митрополит Онорије III, од 528 до 544 године, сазвао је покрајински црквени сабор у Солину 530 године. На томе сабору Онорије је именован за архиепископа, (4) и тиме је постао раван у црквеном достојанству са римским архиепископом и са цариградским архиепископом и патријархом. Српска Солинска архиепископија имала је под својом управом следеће епархије: Солинску, Задарску, која је покривала Либурнију и Јаподију, Рабску, Скрадинску, која је покривала неке пределе у Босни, Епидаурску (Дубровачку), која је покривала један део јужне Херцеговине, Неретвљанску, Далмску, Макарску са Брачком и Љешом, Имотску са седиштем у тврђави Ловрач на брду Градина, Сасинску са седиштем у тврђави Сасин у Босни, Сарнитску или Саритску (Сарајевска), (5) Сарсентарску у Босни, Сисачку и Бродску. (6) Самосталности Српске Цркве једнако су се противили Рим и Цариград. У своме подухвату да обнови Римску Империју у њеном најширем обиму, цар Јустиниан је покушао да освоји Србију. После неуспелог рата који је трајао 13 година, Јустиниан је одлучио да бар подчини Српску Цркву. Уз помоћ римског архиепископа Вигилија, Јустиниан је основао Пећку Архиепископију 648 године. Ова нова архиепископија је била званично - архиепископија Илирије, под чију јурисдикцију је стављена сва територија бивше римске провинције Илирије. Солинска Архиепископија је имала да се подчини Пећкој Архиепископији, а ова је била подчињена цариградској Цркви.

Солинска Архиепископија, као и град Солин, потпуно су уништени од стране Авара 640 године. Нови град Сплит, наследник старог града Солина, постао је седиште обновљене архиепископије, али ова није више имала ни власт ни снагу старе Солинске Архиепископије. Пећка Архиепископија је касније постала Српска Патријаршија. Још у 18-ом веку пећки патријарси су се називали у својим званичним документима: "Патријарх: Рашке, Бугарске, Србије, Сирмиума, Славоније, Јаподије, Истре, Хрватске, Далмације и Босне". (7) Под Србијом се овде, као и у свим документима раног средњег века, подразумева простор од реке Неретве до реке Војусе. Та територија је била матична територија Србије, пре римског освајања и после обнављања државе Србије. Данашња Република Србија је обухваћена под Рашком и делимично под Сирмиумом. Истра је постала саставним делом Србије 600-те године.

Јадранска Србија се територијално спајала са Дачком Србијом краља Свевлада. Свевлада је убрзо, после 490 године, наследио најстарији син - Брусило. Тако се десило да су три брата истовремено била три краља. Брусило у Дачкој Србији, Оштроило у Јадранској Србији и Тотила у јужној Италији. Из тога времена потиче грб династије Свевладовића: штит плаве боје са три крунисане лавље главе златне боје. Овај грб се одржао све до наших дана као грб Далмације.

У време аварског харања Србије, после Радимира II, од 639 до 641 године, на престолу Србије сменила су се два владара, чија имена су остала непозната. Последњег од њих погубио је војвода Светимир 641 године.

Владари из династије Свевладовића:

1. Оштроило 490 - 535 године,
2. Свевлад 535 - 549 године,
3. Селимир 549 - 568 године,
4. Владан 568 - 590 године,
5. Радимир 590 - 606 године,

6. Владан II 606 - 619 године,
 7. Радимир II 619 - 639 године,
 8. Н. Н. 639 - 641 године.

BIBLIOGRAPHIA III

1. Caroli Du Fresne Domini Du Cange: ILLYRICUM VETUS & NOVUM, Haeredum Royerianorum, Posenii 1746. "Neque ab hac sententia omnino discedit Willelmus antistes Tyrius: licet aliter sentiant nonnulli rerum Dalmaticanum scriptores; nomenque istud optum velint, a Slauico SRBSKA, quo regionem illam, quam incolebant SLAUI, indigitabant. Vnde Graeci, seu SERUIAM, postmodum formarunt." (Pag. 33)
2. Don Mavro Orbini: IL REGNO DE GLI SLAUI, Pesaro 1601 "Il Regno di Sueulado s'esten deua da Valdeuino a Pelonia, o Peloujata; & dal mare fm'a Settentrione." (Pag. 207)
3. E. Pricot De Sainte-Marie: LES SLAVES MERDIONAUX, Armand Lechevalier, Paris 1874. "Fl. Anastase (491 -518). A la mort de Zenon, sa femme Ariane fait donner la pourpre a Fl. Anastase. Ce personnage, ne a Durazzo en Albanie, avait alors soixante-huit ans. Il assiste tranquillement a la formation des royaumes gothes en Dalmatie, en Norique, en Pannonie (493), et il laisse les Herules occuper une partie de L'Illyrie. Les Slaves, deja camps dans ces provinces, souffrent beaucoup de ces nouveaux venus." (Pag. 141)
4. Gianantonio Bomman: STORIA CIVILE ED ECCLESIASTICA DELLA DALMAZIA, CROAZIA E BOSNA, Antonio Locatelli, Venezia 1775. "Poco visse Stefano I. e succesegli Onorio III. che aduno un Sinodo a Salona, negl'atti del quale si sottoscrisse, col titolo di Arcivescovo." (1-243)
5. E. Н. Милаш ПРАВОСЛАВНА ДАЛМАЦИЈА, А. Пајевић, Нови Сад 1901. "Дознаје се наима, да су у првој половини VI. века солинској митрополитанској катедри биле подручне епархије при обали јадранскога мора: рапска, задарска, скрадинска, макарска, неретванска и епидаурска, а у унутрашњости: лудренска, сарсентарска, мартаритска, бестонска, сарнитенска и сисачка". (Стр. 27)
6. E. Pricot De Sainte-Marie: Ibidem "...la partie sise entre la Save et la Drina, jusqu'a Sarajevo, devait, dit-il, relever des eveques de Sissek et de Brod." (Pag. 144) Saritte = Sarayevo. (Pag. 42)
7. Gianantonio Bomman: Ibidem "Questa citta fti poi detta Acridia, e del Slavi Peech. Ora i Slavi di rito Greco v'anno in essa un Arcivescovo, cui dano il titolo di Patriarca della Rascia, Bulgaria, Sirmio, Slavonia, Japidia, Istria, Croazia, Dalmazia, Bosna, dalle rive del Danubio fino al mar Adriatico." (1-268)
8. Caroli Du Fresne Du Cange: Ibidem. "... Dalmatia, Illyrico, & Mysia inferiore, seu Bosinensi prouincia, occupatis, sedem imperii in Preualtana,..." (Pag. 39)
9. Caroli Du Fresne Du Cange: Ibidem. "... Bosinam, Dalmatiam, Croatiam, Valachiam, & Poloniae partem." (Pag. 39)
10. Caroli Du Fresne Du Cange: Ibidem. "... eidem scritori tradenti, Lechum, & Russum, Selimiri vterionos fuisse frateres, quorum alter Poloniae; tertius denique Russiae, regum stirpibus initia dederint." (Pag. 40)
11. Caroli Du Fresne Du Cange: Ibidem. "Serbii, non a Semis, sed a Serblia Sarmatiae cognominati,..." (Pag. 30)
12. Caroli Du Fresne Du Cange: Ibidem. "... Seruis, populis ita adpellatis, qui vltra Danubium habitabant, illorumque pars erant, quos Slauos vulgo nuncupant." (Pag. 33)
13. E. Pricot De Sainte-Marie: Ibidem. "Selon Visquenel, le mot Slave apparait pour la premiere fois en 552, sous la plume de Jomandes et de Procope." (Pag. 146)
14. Gianantonio Bomman: Ibidem. "Ed i Bulgari ne lo supplicarono a volemeli ricevere nella sua Signoria. Con cio venn'a dilatare il suo Regno verso il Settentrione." (Pag. 1-280)
15. Don Mavro Orbini: Ibidem. "... Re Vuladan, vedendo ch'era gran numero di gente, & che la sua lingua era commune con quelli. Cominciarono per tanto l'vna, e l'altera nazione marsi grandemente fra loro, cioe Gothi, Slau, & Bulgari. Ilche aueniua principalmente, per essere che tuti erano pagani, & d'vn medesimo linguaggio." (Pag. 208)

16. Gianantonio Bomman: Ibidem. "A questo Re si attribuisce dal P. Freschot, l'aver transferito la sede Reale in Salona." (1-286)

IV - ДИНАСТИЈА СВЕТИМИРОВИЋА 640 - 794

У време краља Радимира II десио се велики напад Авара на Србију, 639 године. (1) Врло бројна аварска војска је упала у Србију и похарала Далмацију, Истру, Мезију, Дарданију, Рашку и Превалу. (2) Авари су освојили тврђаву Клис у Далмацији, а затим су до темеља разорили градове Солин (3) и Епидаур, 640-те године.

Уочи аварског напада Србија је била у великом нереду, буктали су сукоби између хришћана и пагана; цар Радимир је био паган и у овим сукобима стао је на страну пагана и прогонио хришћане. Овакво стање у Србији олакшало је продор Авара, а можда је баш ово лоше стање и привукло Аваре. Било како било, цара Радимира је нестало 639-те године, а његов наследник, чије име нам није познато, погинуо је приликом аварског освајања Солина 640-те године. Један други и последњи племић из династије Свевладовића покушао је да воспостави царску власт у Скадру, али у томе није имао много успеха.

Авари су били један хунски номадски народ из централне Азије. Срби су први пут упознали Аваре док су ови били на реци Обру у Сибиру и по имену ове реке називали су их - Обрима. Са Аварима је први успоставио везе цар Јустиниан, 558 године, тражећи свуда савезнике за рат против Србије. Те године је склопљен савез између Римске Царевине и Авара, који су се још тада налазили у централној Азији. Аварски изасланик, по имену Кондих, посетио је Цариград, а затим је спатар Валентин посетио аварског хагана. Десет година касније Авари су били у Бесарабији и као савезници Римске Царевине отпочели су нападе на Србе и српске савезнике у Подунављу. У рату између Ромеја и Срба из Дачке Србије, 578/579 године, Авари узимају учешћа у борбама на страни Ромеја. Па ипак овај рат се завршио српском победом и Срби су прешли Дунав и похарали целу Тракију и Грчку. Авари су напали на Јадранску Србију 592 године; несумњиво је да су то учинили на позив Цариграда, али су у овом нападу били тако потучени да је њихов хаган морао да се спасава бегством преко Дунава. Политика Византије је била да све полудивље номадске хорде упућује у нападе на Србе и на пљачку српских земаља, што је посебно дошло до изражаја у случају Авара. У томе циљу Византинци нису исплаћивали редовно уговорену плату Аварима, па су се ови бунили и пљачкали и византиску територију. Па и поред штете од аварске пљачке, Византинци су сматрали да је за њих од много веће користи да држе Аваре стално спремне на ратне походе ради пљачке. Ово се показало сврсисходно када је Византија напала Дачку Србију 594-те године. Чим је византинска војска прешла Дунав, огромна аварска хорда се одмах придружила њој и са удруженим снагама победили су српског војводу Адрагаста и заробили кнеза Мужока на реци Јаломици. Следеће године нападачи су поражени и протерани из Дачке Србије. Авари потом упадају у Јадранску Србију и разарају град Велику, који се налазио близу реке Саве, северозападно од Бања Луке. Једна српска војска је стигла Аваре код поменутог града, потукла их, отела им сав плен и протерала из Србије.

У новом рату између Византије и Дачке Србије, 602 године, Авари нису учествовали, можда се нису били још опоравили од претходних пораза, па су Византинци били тешко поражени. Незадовољна византиска војска се побунила и убила цара Маврикија. Авари се поново буне против свога послодавца - Византије, 619-те године, али ова им поново даје плату и обећава им да ће им признати као њихов посед целу Панонију, ако је освоје. Ово је био отворени позив Аварима да нападну Србе у Панонији који нису тада располагали знатнијом војном силом. Авари су и овај налог извршили као и све друге и цела аварска хорда се сручила у Панонију. Аварска азиска коњица је као олуја јездила Панонијом и готово целу је заузела. Аварска пљачка и злочини убрзо натераше на побуну Србе из Моравске, под вођством Сама 623 године. Самов устанак је успео, протерао је Аваре на југ Паноније и створио једну велику краљевину. Авари су се задржали у јужној Панонији и ту поново ојачали, да би 639-те, поново упали у Јадранску Србију. И овај напад Авари су предузели у споразуму са Византијом и по налогу

лично цара Хераклија. Византинци су били обавештени о лошем стању у Србији, јер су баш они, преко Цркве, изазвали сукобе између хришћана и пагана, а затим су се појавили као заштитници хришћана. Помиње се некаква заповест (Простаксис, Ордо), коју је цар Хераклије издао Аварима за напад на Србију. Такође помиње се и некаква наредба (Желеусис, Јусио), којом је цар признао Аварима право на све освојене земље у Србији. По упаду Авара у Србију византанска морнарица је напала српске приморске градове, које су истовремено Авари нападали са копна а Византинци са мора, 640-те године. Два српска града која су дала најачи отпор, Солин и Епидаур (Дубровник), су после освајања потпуно разорили, а остале приморске градове запосели су Византинци.

Србију је посебно тешко погодило разарање града Солина, јер је овај град тада био престолница Србије и седиште српске архиепископије. Византија је желела да уништи ову архиепископију, а за Аваре је она била привлачна само толико колико да опљачкају њене храмове. Све околности наводе на закључак да је разарање античког српског града Солина, седишта српског владара и Цркве, дело Византије, иако се она при томе злочину послужила и аварском руком.

У тим тешким данима појављује се српски војвода Звонимир, од Цркве проглашен - Светимир, који прикупља војску у Босни и предузима одлучну борбу против Авара 640-те године. "На челу своје српске војске" војвода проте-рује Аваре из Босне, Мезије, Дарданије, Рашке, Дукље и потпуно их поражава у Далмацији 641-ве године. (4) Приликом прогона Авара из Дукље, Светимир је ухватио и погубио последњег племића из династије Свевладовића, који је био потпуно неспособан и безначајан да му историчари нису ни име записали. Остаци поражених Авара повукли су се на север, преко реке Саве, крајем 641 године.

После победе над Аварима војвода Светимир се крунише, у Скадру, јер је Солин био уништен, за краља Србије (5) и тиме оснива нову династију - Светимировића. Његова држава, Србија, била је просторно нешто мања од државе Свевладовића, јер су се Авари одржали у западној Панонији, тачније у данашњој Хрватској и Словенији. У Далмацији, Авари су се били настанили око Сиња и Врлике (6) и после њиховог пораза остао је ту један део њиховог становништва; можда две до три хиљаде душа. Они су се још населили око Обровца и Нина. Обровац је по њима добио своје име, пошто су Срби називали Аваре - Обрима. Овај део Авара што је остао у Србији познат је у деветом веку под именом Хрвата. Доста бројнији Хрвати од ових, што су се населили у Далмацији, населили су се у Панонији између река Саве и Драве 640-те године. (7) На њиховом челу се налазила једна породица од петеро браће и две сестре, чија имена су остала позната. Звали су се: Хроват, Клук, Мухол, Ловел и Косен. Сестре су се звале: Туга и Вуга. Земљиште на коме су се они населили припадало је Србији, али они нису били у саставу Србије, него у саставу аварског хаганата који је имао центар негде у данашњој Мађарској. Пре доласка у Србију Хрвати су били у једном делу Аварске. (8)

Први помен хрватског имена у историји налази се у граду Танаису на ушћу реке Дона у Азовско Море, из трећег века н.е. (9) Хрвати или Хревати се у Далмацији први пут помињу под тим именом у време Каролинга, после 800-те године. (16)

Авари у краљевини Србији, то јест они који су остали у Далмацији, разликовали су се од Срба својих суседа по начину живота и по телесном изгледу. Населили су се, углавном, по местима која су била разорена и опустошена од Авара, како се то помиње на Сплитском сабору 924године. Цар Хераклиус је умро почетком 641 године, а његов наследник, Константин III, затражио је војну помоћ од Србије, 642 године, за борбу против Лангобарда у Италији. Ово нам говори да се у Цариграду приликом промене владара мењала и политика према Србији. У сваком случају аварска карта није више била добра за игру. Србија се одазвала молби цара Константина и послала једну војску у Италију. Српска војска се искрцала на обали Сипонта и опсела Лангобарде у Бенавенту. У борби са Србима погинуо је лангобардски војвода од Бенавента, по имену Ајон. Дошао је Родоалд, син лангобардског војводе из Фриула, са једном својом војском у Бенавенто. Уместо борбе тражио је да разговара са Србима. Родоалдо се обратио Србима на српском језику, који је одлично говорио, и успео је да наговори Србе да прекину ратна дејства у Италији против Лангобарда и да се врате у Србију. Име овог лангобардског војводе и његов одлични српски језик покрећу низ питања. Његово име Родоалдо је латинизи-рани облик имена Родовлад. Како је он могао да одлично говори српски језик ако тај језик

није говорен у његовој кући? Многи писци из средњег века говоре да су Лангобарди - Словени. Што значи да су Лангобарди једно српско племе из Сарматске Србије. Овај случај са војводом Родоалдом говори у прилог њихових изјава.

Приликом разарања града Солина уништена је архиепископија и све свештенство побијено. Последњи архиепископ звао се Тодор Ш, који је такође био убијен. (10) На место порушених градова: Солина и Епидаура, саграђени су нови градови, Сплит 647 године и Дубровник 643 године. За новог архиепископа у Далмацији постављен је, од стране Рима, Јован из Равене, 650 - 680 године.

Нови краљ Србије, Светимир, дао је Цркви велике повластице, ослободио је од плаћања пореза и помогао да се обнови и поново организује. Светимир је помагао покрштавање својих поданика који нису још били крште-ни, али није дозвољавао свештенству да покрштавање врши насилно. Јован Равењанин је, уз краљеву подршку, покушао да покристи Аваре (Хрвате) 670 године, али у томе није успео. Треба да је још тада било и Срба који нису хтели да приме хришћанство, као на пример - Неретвљани. Они су гледали на хришћанство као на једну туђинску верску организацију. Уништењем старе Солинске Архие-пископије уништена је у ствари и самосталност српске Цркве у Далмацији, "Када је за архиепископа дошао Максим, 593 године, односи између њега и папе Григорија I били су потпуно прекинути. Интервенисао је цар Маврикије и наговорио Максима да се помири са папом, па је дошло до неког помирења између њих, у Равени 599 године." (11) У обновљеној архиепископији нови архиепископ. Јован Равењанин, био је постављен од стране папе и био је под његовом управом. Тако ће бити све до 732 године, а тада су све епархије Илирије потпале под власт цариградског патријарха. (12) Краљ Светимир је умро 671 године и наследио га је син Будимир, звани - Светопелек. Будимиру је такође Црква дала име Светопелек, што значи дете светог повоја, односно из светих пелена. Краљ Будимир је увео нову управну поделу у Србији, 711 године, и увео добро органи-зовано судство. (13)

Тада је уведена подела Србије на банате и жупе. Банат је био првенствено једна војна област, али био је истовремено и цивилна управна јединица, на чијем челу је стајао бан. Бан је понекад постављан од краља а понекад биран од народа. Он је био највиши представник краљевске власти у дотичном банату, у ствари био је један високи чиновник. Жупани су били цивилни чиновници, старешине жупа. И жупан је обично постављан од краља, али понекад био би биран од народа и краљ би га само потврђивао. Поред бана и жупана постојале су и војводе. Војводу је бирао народ из једне или више жупа са роком од годину дана. Његова дужност је била да води војску из својих жупа у рат, на позив бана или краља. Сва ова звања су понекад била и наследна, али то је више био случај него правило. Наследна звања су била кнежевска, а кнежева је било од врло различитих важности, од малих сеоских кнежева па до стварних владара појединих области. Судије, порезници и остали чиновници постављани су обично са роком од годину дана.

Краљ Будимир је умро 711 године и наследио га је син Светолик, 711-724 године. После Светолика на престо долази његов син Владислав, 724-727 године. Владислава наслеђује његов млађи брат, Томислав, 727-744 године. За све време владавине ових краљева немамо података о каквим важнијим догађајима, па се може предпоставити да је то време било време мира. У време владавине Томисла-вовог сина Себислава, 744-760 године, проширене су границе Србије на северу и североистоку. Један податак из 756 године говори нам да је панонска покрајина Савија, то јест данашња Славонија, била у то време у саставу Србије и да се Србија граничила на северу са Аварима, а на истоку са Бугарима. (17) У то време Бугари су се налазили на доњем Дунаву, на простору северно од Старе Планине.

У Византији је у то време владао цар Константин Копроним, који је са његовим иконоборачким сабором од 754 године, створио огромни неред у Цркви. Последице тог верског нерета осећале су се и у Србији, пошто је Црква у Србији била тада под управом цариградског патријарха.

На западу се римски архиепископ проглашава и за земаљског владара, 756 године, коме фрушки краљ Пепин поклања на управу делове Италије. И на Истоку и на Западу хришћанска Црква је све више одвођена од своје стварне намене и коришћена у чисто политичке сврхе. Римски архиепископ, под надимком - Папа, настоји да буде нови римски император, а у Византији Црква је сведена на обично оруђе политике цариградског Двора. И једни и други били су према Србима подједнако непријатељски настројени.

Краљ Себислав је 760 године поделио Србију на два управна дела и дао свакоме од синова по једну половину државе на управу. Старији син, Расбин, који је владао од 760 до 768 године, добио је на управу јужне крајеве Србије, од Истре до Македоније. Његов млађи брат, Владимир, добио је на управу северне крајеве Србије: Славонију, Влашку, Рашку и Босну. (14) Владимир је владао од 760 до 781 године и он је, после смрти његовог брата Расбина, објединио северну и јужну Србију. Краља Владимира је наследио његов син Карамир, 781-789 године. У време владавине краља Карамира почињу сукоби између Фрушке и Србије. Фрушки краљ Карло Велики настоји да придо-бије пограничне великаше у Србији нудећи им врло велике привилегије ако се одвоје од свога владара и постану његови вазали. Поред тих примамљивих понуда Карло је довео и велике војне снаге на границу Србије. Три српска западна баната су била угрожена од Фруга: Истра, Јаподија и банат Лика и Крбава. Краљ Карамир је дошао са својом војском у ове западне банате. Вођене су некакве борбе у пограничном пределу Србије, али ми о тим борбама немамо опширнијих података. Једино је познато да је краљ Карамир био рањен и да је од последица тих рана умро 789 године. Као и то да Карло Велики није успео да освоји ни један од пограничних српских баната. Нови краљ Србије био је Карамиров син Тврдослав, 789-794 године. Тврдослав је спровео преуређење државне управе и судства у западним банатима Србије, а народу дао велике повластице, па је тако учврстио своју власт у овим западним областима.

Карло Велики је, почевши од 791 године, повео велики рат против Авара из Паноније и његове снаге су биле заузете у томе рату. Фрушка сила се поново устремила на Србију 794 године, и успева да од Срба освоји Истру. Краљ Тврдослав је водио велики рат са Фрузима, спречио њихов даљи продор у Србију, али Истру није повратио. У томе га је спречила изненадна смрт, док је био са војском у Лици. Пошто Тврдослав није имао наследника, власт је преузео војвода Оштривој, који је био у сродству са краљевском кућом М. Војвода Оштривој је остао две године са војском у овим западним пределима Србије, све док фрушка опасност није потпуно отклоњена. Потом је дошао у Скадар и поставио на престо Србије свога сина Толимира. (15)

BIBLIOGRAPHIA IV

1. E. Pricot De Sainte-Marie: LES SLAVES MERIDIONAUX, Armand Lechevalier, Paris 1874. "Les Avars... descendant jusqu'en Dalmatie, en passant par la Bisnie et en ravageant tout sur leur passage (639); ils prennent Clissa, detruisent Salona,.. " (Pag. 151/152)
2. Gianantonio Bomman: STORIA CIVILE ED ECCLESIASTICA DELLA DALMAZIA, CROAZIA E BOSNA, Antonio Locatelli, Venezia 1775. "GI" Avari seguirono il corso delle lor vittorie nella parte mediterranea si, che fogggiarono tutta l' oltremontana e cismontana Dalmazia, l' Istria, la Mesia superiore, ora Servia, la Dardania ora Rascia, la Prevalis ora Zenta avvegncche quest' ultima fosse abitata dei Slavi Idolatri.." (1-302/303)
3. E. Pricot De Sainte-Marie: Ibidem. / E. H. Милаш Исто. (Стр.35)
4. Gianantonio Bomman: Ibidem. "I Serbglj con la scorta di Zvonimiro, ovvero Svetimiro, lor Capitano avanzarono il furor della lor armi nei paesi appartenenti ai Re della Prevalis, e s'impadronirono della Bosna,.. " (1-305)
5. Gianantonio Bomman: Ibidem. "L'acquisto fatto di tutta la Servia ossia Serbglija, gli diede il titolo di Re de' Serbglj, unitamente a quello di Re della Prevalis." (1-306)
6. E. H. Милаш ПРАВОСЛАВНА ДАЛМАЦИЈА, А. Пајевић, Нови Сад 1901. "Силом оружја заузимају они у Далмацији, између другога, земље околу данашњег Сиња и Врлике." (Стр. 35)
7. Gianantonio Bomman: Ibidem. "A queste condizioni furono i Croati i primi a muoversi sotto la direzione di Corbat di Cluka di Lobel di Muklov e Cofen; ed acquistarono nella Pannonia quel la terra, ch'e tra l' fiume Dravo ed il fiume Savo,.. "(I-305)
8. Gianantonio Bomman: Ibidem. ".. Croati.. che occuparon una porzion dell' Avaria." (1-304)

9. Dr. O. Dominik Mandic: HRVATI I SRBI DVA STARA RAZLIČITA NARODA, K.H.R. Barcelona 1971. "Hrvatsko ime prvi put se spominje na dvijema spomen-pločama na javnim zgradama u gradu Tanaisu na ušću Dona u Azovsko more, koje su bile pisane grčkim jezikom početkom III stoljeća po Kristu." (Str. 13)
10. Gianantonio Bomman: Ibidem. ".. a succedere a Tedoro III. di questo nome ed ultimo Vescovo di Salona destrutta." (1-309)
11. E. H. Милаш: Исто. "По наредби царевој Максим пође 599. године у Равену, и ту уреди односе своје и своје Цркве са римским пријестолом."(35)
12. E. H. Милаш Исто. ".. царским указом проглашено је, да десет провинција, које су дотле припадале римском патријархату, прелазе под духовну јурисдикцију цариградскога патријархата, а између тих провинција и са Илирик, те дакле и Далмација." (Стр. 40)
13. Gianantonio Bomman: Ibidem. "Il Re XI. de' Serbglie e della Prevalis Budimiro dopo aver diviso il Regno in piu Banati onde i popoli a lui soggetti godessero dell' amministrazione d'una retta e pronta giustizia; e dopo aver regnato anni quaranta mori.."(I-318)
14. Gianantonio Bomman: Ibidem. "A Uladimiro totta la parte mediterranea che comprendeva la Slavonia, la Valachia, la Rascia e la Bosna." (1-327)
15. Gianantonio Bomman: Ibidem. ".. egli mori senz'eredi e gli successe Ostrivoio. lo pero m'attengo al Diocleate, e vi metto sul trono della Serbgli e della Prevalis Tolimiro suo figliuolo." (11-15)
16. Константан Јиречек ИСТОРИЈА СРБА, Научна Књига, Београд 1952.
"... Хрвата (**Хрѣвати**) који се, први пут, спомињу у доба Каролинга после 800 год." (1-67)
17. E. Pricot De Sainte-Marie: Ibidem. "En 756, a l'epoque de l'apogee musulmane, la Savie et la Dalmatie devinrent la Servie, ayant au nord les Avars et a l'E. les Bulgares".(18)

V - ДИНАСТИЈА ОШТРИВОЈЕВИЋА ПРВО РАЗДОБЉЕ 794-865 Г.

ВОЈВОДА ОШТРИВОЈ 794-796

Оснивач нове династије био је војвода Оштривој, сестрић краља Тврдослава. (1) Оштривој је провео две године, на челу војске, у западним банатима Србије, одбијајући нападе фрушких снага. Велика фрушка краљевина, под Карлом Великим, била је у то време на врхунцу своје моћи. Фрушка је представљала сталну опасност на западним границама Србије и више пута покушала је да изврши продор према Далмацији. Дуготрајни боравак војводе Оштривоја, тадашњег стварног владара Србије, на челу војске у западним банатима говори нам јасно да је за све то време владало ратно стање између Фрушке и Србије. Тек пошто је опасност потпуно отклоњена, војвода је дошао у Скадар и крунисао свога сина Толимира за краља Србије.

КРАЉ ТОЛИМИР 796-812 ГОДИНЕ

Краљ Толимир Оштривојевић је остао познат у историји по добротинству, правичности и по побожности. Нови краљ се могао привремено посветити унутрашњим приликама у Србији. Карло Велики је поново ратовао са Аварима, победио их, заузео њихов табор, тако звани ринг, који је био аварска покретна престолница у равницама западне Паноније. После победе над Аварима Фрушка се проширила и на део Паноније, 796-те године. По целој Панонији живели су још тада бројни Срби па је тако и један део панонских Срба пао под фрушку власт. Српски жупан западне Славоније, Војнимир, са седиштем у Сиску, прихватио је фрушко савезништво и ратовао је са њима заједно против Авара. После победе над Аварима Војнимир је морао да пристане на вазалство Карлу Великом. Овај случај нам говори да Фрузи нису поштовали уговоре са својим савезницима, него су после победе наметали своју вољу. Фрушка држава се одликовала по привржености Римској Цркви и по нетрпељивости према другим Црквама. Фрузи су покушали да насилно покрсте Аваре, 799 године, и то насиље је

проузроковало велику аварску побуну. Фрушка војска је угушила побуну и приморала један део Авара да се покрсте. Те исте године фрушка војска, коју је водио макрограф Ерих, напада на Србију из правца Истре. Ерих није далеко стигао, поражен је и убијен у боју код Трсата. Следеће, 800-те године, Фрузи су обновили напад са великим снагама и запосели западне крајеве Србије све до Либурније, односно до реке Зрмање. Пошто су Фрузи ушли и на приморје, на пределу Кварнера, то их је довело у сукоб и са Византијом, заштитницом слободних приморских градова.

Панонски Срби, који су раније били под Аварима, ослобођени од ових варварских хорди, прогонили су сада остатке овога народа из своје земље. Зато су били принуђени да траже од Карла Великог, 805 године, да им додели неку земљу да би се населили. Карло им је одобрио да се населе дуж источне границе његове империје, на пределима горње Посавине па на север до данашње Словачке. На томе простору Карло је уредио нову управну јединицу - "Аварску Марку". Очито је да је Карло са овом новом марком хтео да употреби Аваре као живи зид према Србима. Аварска моћ је уништена, њихова хорда разбијена, они нису више представљали никакву снагу. Остао је само аварски живаљ, насељен у неколико земаља, као оазе, мање или више удаљена једна од друге. Њихове оазе су се простирале у виду једног испрекиданог ланца од јужне Пољаке, преко Кракова, па преко Чешке и Словачке до западне Славиније и до Далмације.

У Далмацији аварска насеља су се налазила на пределу Либурније. Пошто је и Каринтанија била једна од српских земаља (2) у којој су се Авари населили, може се закључити да су остаци Авара насељени искључиво по српским земљама. Али од овога времена Авари се више не помињу под дотадашњим именом него под именом - Хрвата. Ова промена имена, истовремено и свуда где су се Авари налазили, не може се друкчије објаснити него да су се Авари на своме језику називали именом које је било слично првим поменима хрватског имена, као: Хоровати, Хорвати, Хровати или Харварати. Име Авара у његовом првобитном облику потиче од грчких писаца, а нама је добро познато да грчки писци нису, готово никада, правилно писали страна имена. Видели смо да Срби нису звали Аваре тим именом, него Обрима. Видели смо на примеру српског имена како су га грчки писци, на све могуће начине, преличавали. А Срби су били народ са којим су Грци вековима живели заједно. Шта онда тек да се очекује од њихове тачности писања имена неких других народа. У једном од наведених примера првих хрватских имена налази се сасвим јасно име Авара - (X)арварати

Када је фрушка империја била на врхунцу своје моћи њен утицај је био врло снажан у Далмацији, па су епископи Задра, Трогира, Сплита и Дубровника затражили од Карла Великог, 806 године, да узме њихове градове под своју заштиту. Све до тада ови градови су били под заштитом Византије Карло их је радо примио под СВОЈУ заштиту, али то неће бити дугог века, јер је убрзо потом Византија, која је била најјача поморска сила на Средоземљу, поразила фрушке поморске снаге, па су тиме и ови градови поново променили заштитника.

Десио се један напад на Србију, 812 године, на пределу источне Славоније и Срема Краљ Толимир је победио ове нападаче и протерао их из ових крајева Међутим, остало је нејасно ко су били ови нападачи. Неки историчари их помињу као "Угаре", али они нису могли бити Угари, јер Мађари нису још били стигли до Паноније.

КРАЉ ПРИБИСЛАВ 812-815

Колико год је Толимир био чувен по добротинству и високим врлинама, толико је његов син Прибислав био чувен по пороцима и разврату. Овај краљ није уопште водио рачуна о држави нити о народу, па је у Србији владао неред и побуњеничко стање. Највећа побуна била је у Босни, где се народ побунио на челу са својим баном Краљ Прибислав је дошао са војском у Босну да би угушио побуну. Чим је стигао у Босну његова војска му је отказала послушност и ту је краљ био убијен 815 године.

КРАЉ КРЕПИМИР 815-840

Прибислава је наследио његов син Крепимир, који је био сушта супротност своје оцу. Крепимир је био један од највећих владара из династије Оштривојевића. Када је дошао на престо Србије затекао је неред и расуло по целој држави и требало му је време од неколико година да уведе ред и мир и преуреди државне службе. Потом је Крепимир потиснуо фрушку империју из српских земаља и обновио територијалну целовитост Србије.

После смрти Карла Великог, 814 године, његова велика империја се поцепала и почела нагло да слаби. Иако је Римска Црква радила свом силом да одржи ову империју коју је била прогласила њеним Светим Римско Германским Царством, она је ипак доживела судбину какву смо често пута у историји видели, а то је да брзо створене империје не преживе свога ствараоца. Неписмени Карло Велики је ову империју створио на своје мачу, не знајући како да уреди и очува освојене земље у времену када његовог мача нестане.

За време нереди у Србији док је на престолу био краљ Прибислав, нински жупан Борна, 810-821 године, почео је да ради, од 813 године, на томе да он постане независни владар своје жупе Борна је био Хрват и није још био крштен. Нин је био једна варошица у којој су већину становништва чинили Хрвати. Хрвата је било још у неколико малих жупа у Либурији, који су живели мање или више помешани са Србима. Пре Борне, познати су нам следећи нински жупани. Тимотије, Гудускан и Вишеслав. Тимотије је био Србин, Гудускан је био Хрват, а Вишеслав, 800-810 године, био је Србин и хришћанин. Нин је био главна хрватска жупа у Далмацији и као што видимо ту су се наизменично смењивали, на положају жупана, Срби и Хрвати, хришћани и нехришћани. Вишеслав је био нешто боље познат, док за Тимотија и Гудускана (3) знамо само толико да су постојали.

Када су настали нови сукоби између Срба и Фруга, 819 године, Борна је тада отишао код фрушког цара Лудвига Побожног, у Ахен, са молбом да га прими за свога вазала. Пошто је Лудвиг био далеко, а његова жупа у Србији, мислио је Борна да ће Лудвигов утицај на њега бити ништаван, а с друге стране да ће под његовом заштитом постати самостални владар. Знајући да је Лудвиг врло привржен хришћанству, Борна пристане да се покрсти и да преведе своје Хрвате у хришћанство. За тај посао Борна је затражио свештенике из Рима, а не из Сплита, и папа му је послао једног епископа који је крстио Борну и његове ближе сараднике. Хрвати из нинске жупе су тада примили хришћанство, али они из других жупа одбише да то учине. Хрвата је тада било у 11 жупа у Далмацији. Цар Лудвиг је примио Борну за свога вазала и признао му жупански чин са правом наслеђа. Потом је Борна саградио прву хрватску цркву, у Нину, и била је посвећена фрушком свецу Аселу (4). Ту је био постављен, од папе, један епископ "за Хрвате" и то је био почетак "Цркве у Хрвата" у Краљевини Србији.

Наследник жупана Војнимира, у Сиску, био је жупан Људевит, који је, као и његов претходник, био фрушки вазал. Слабљење фрушког царства и јачање Србије подстакло је Људевита да раскине са Фрузима. Људевит је био Србин, а Сисак је био стари српски град и снажно српско упориште у време римских освајања. И шира околина Сиска била је насељена Србима. На северу и северозападу од њих били су тада Хрвати, али они нису били подвлађени жупану Људевиту него су имали своје господаре. Људевит је отказао Фрузима вазалство, 819 године, и како је иза Људевита стајала Србија, то је изазвало нови србо-фрушки рат. Уз Људевита су стали Срби из западне Славоније, данашње Хрватске и Словеније, све до реке Соче. (5) Фрушку војску је водио макрограф Кадало, и до боја је дошло негде на пределу данашње Словеније. У овој боји Људевит је победио Кадала, Против Људевита је дошла друга фрушка војска, под Балдериком, и битка је вођена опет на пределу данашње Словеније. Завршена је неодлучно, ни једна страна није могла да се похвали победом. Тада је фрушки вазал, жупан Борна, пошао са својом војском у помоћ Фрузима и на своје путу стигао до близу Сиска. При повратку из Словеније Људевит га је пресекао и потукао на реци Купи. Борна је морао да откаже фрушко вазалство и да призна врховну власт краља Крепимира. Док је жупан Људевит војевао у Словенији, краљ Крепимир је ослободио Истру од Фруга, 819 године.

Следеће године цар Лудвиг је послао против Срба три војске. Једна његова војска је ишла у правцу Истре, друга у правцу Лике, ваљда да би дошла у помоћ Борни, и трећа је ишла у правцу Сиска. Људевит се са својим снагама затворио у тврде градове, које ова фрушка војска није могла да освоји и вратила се натраг не постигавши никаквог успеха. И друге две фрушке војске су се вратиле натраг, али

нам није познато да ли су биле тучене или су се саме повукле. Било како било и ова друга година србо-фрушког рата завршена је у знаку српске победе. Следеће 821 године фрушка војска је обновила напад на Србију, али опет без икаквог успеха. Те године је нестало њиховог пријатеља, жупана Борне. Четврте године рата, 822-ге, стигла је велика фрушка војска у Посавину и жупан Људевит се са својим снагама повукао према унутра-шњости Србије, која је тада имала границу на реци Сави. Фрушки временописац и савременик догађаја бележи да је Људевит напустио Сисак и да је отишао код Срба, који су велика нација и који се налазе у Далмацији. (6) Из овога се може видети да су још тада Фрузи називали Србију -Далмацијом.

Уствари, Људевит није био далеко од Сиска, био је негде у Босни, где му је краљ Крепимир дао положај жупана да се ту припреми за нови обрачун са Фрузима. Следеће, 823 године, отишао је Људевит са војском из Србије и повратио Сисак, пошто је поразио и протерао фрушку војску. Исте године Људевит је убијен, на препад, у Сиску, од неког Људомила рођака жупана Борне. За овога Људомила или Људемисла, како га све помињу, мислило се да је послат од Фруга да убије Људевита. Рат је трајао већ пет година а фрушка војска је само трпела пораза. Људевит се био показао као високо способан војсковођа и Фрузи су хтели да му се лично освете за нанете им поразе. И заиста, после Људевитовог убиства фрушка војска је запосела његову земљу све до реке Саве. Па ипак, Мораће брзо да се повлаче, јер је 825 године почела велика побуна Хрвата. Савременик жупана Људевита био је хрватски вођа Порга, који се помиње и као Порин или Парга. Поргини Хрвати су се налазили у данашњем хрватском Загорју и у Подравини. Били су под фрушком власти и Фрузи су вршили свакојаке злочине над њима. Хватали су хрватску децу, пекли и давали својим псима да једу. (7)

Овакви и слични злочини су натерали Хрвате да се побуне против Фруга и да затраже помоћ од Срба. Пошто су Срби били већ шест година у рату са Фрузима, подржали су хрватску побуну и дали им потребну помоћ Хрватске борбе са фрузима трајале су седам година, понајвише због тога што су Срби у то време имали велики рат са Византијом, па је српска војска била заузета у овој рату. Видећи да су Срби већ више година заузети у рату са фрушком империјом, Византија се одлучила да нападне Србију. У време рата са Византијом краљ Крепимир је заузео четири града у Далмацији који су дотада били под заштитом Византије и то: Дубровник, Сплит, Трогир и Задар. Ови градови су у ствари ослобођени од византиске власти 827 године. Градови на Кварнерским острвима се не помињу, а пошто су Кварнери и Истра већ били у саставу Србије, може се закључити да су Крк и Осор раније ослобођени. Пошто је изгубила приморске градове Византија је и званично ступила у савез са фрушком империјом против Србије. Ми ћемо само напоменути да су у то време Византија и Света Римска Германска Империја биле две најјаче силе у Европи, а вероватно и у свету.

Па ипак, краљ Крепимир ће изићи као победник из рата са једном и са другом силом. Посебно је била значајна његова велика победа над византијском војском код Скадра 828 године. (8) Треба знати да је Србија обухватала, на југу, целу данашњу Албанију, и да се град Водена помиње као српски град. Град Водена о коме је овде реч налази се данас у делу Македоније под Грчком. Цариградски патријарх, Никола III, сведочи да Византија, све до 807 године, није прелазила на западу даље од Солуна. (9) Цар Никефор I је, захваљујући поморским победама над Фрузима 806 године, успоставио византијску превласт над Венецијом и над далматинским градовима. Следеће године Никефор је заузео јужне српске пределе све до реке Маће. Победом над царем Михаилом II, 828 године, краљ Крепимир је повратио на југу све оно што су Византинци били отели 807 године.

Истовремено када је Византија нападала Србију са југа, једна фрушка војска, која се помиње као германска или алеманска, напала је Србију са северозапада и ушла у Истру и Јаподију. Крепимир је дигао велику војску против ових нападача, потукао их и протерао из Србије. (10) Ова победа над Фрузима десила се после победе над Византијом, то јест 829 године, а главна битка је вођена у Истри. (11) Тек после ове победе Крепимир је могао послати већу помоћ Хрватима у западној Панонији, и они су се уз помоћ српске војске ослободили фрушке власти 831 године. Хрватски вођа, Порга, затражио је 832 године, свештенике из Србије, да дођу и покрсте његов народ. Да би помогао или да би се у то умешао, папа Григорије IV шаље сплитском архиепископу, Петру III, неке свеште-нике који су говорили српски језик. (12) И по овој се може закључити да су Хрвати из западне Паноније већ тада

говорили српским језиком. Исте године умро је Порга и нови вођа Хрвата, за кога неки кажу да је имао чин војводе, звао се - Мислав.

Српски жупан у западној Славонији, са седиштем у Сиску, савременик ових догађаја био је Ратимир, 829-838 г. После низа пораза на бојном пољу Света Римска Германска Империја је тражила начина да успостави мир и пријатељство са Србијом и у ту сврху је један рођак цара Лудвига понудио руку своје кћерке Крепимировом сину Светораду. (13) Срби су прихватили ову понуду, Светорад се оженио са фрушком принцезом и том приликом је успостављен мир између Србије и Фрушке.

Нови нински жупан, наследник Борне, био је Владислав, 821-835 године. За овога Владислава ми не можемо рећи да ли је он био Србин или Хрват. Фрушки цар Лудвиг је и Владиславу признао титулу жупана као наследну, иако Владислав није био његов вазал, него је на ту дужност био постављен од краља Крепимира. Међутим, нинска епархија на челу са једним капеланом "за Хрвате" остала је под управом Рима, док су све друге епархије на територији Србије биле под управом Цариграда.

Далматински Хрвати нису имали ни верских ни политичких веза са панонским Хрватима, били су потпуно одвојени. Што се тиче панонских Хрвата, после њиховог ослобођења испод фрушке власти, није нам познато да ли су они признавали врховну власт краља Србије или су само били у неком савезу са Србијом. Једно је само извесно, а то је да су постојале доста чврсте везе између њих и Србије, као и да су били под српском заштитом.

КРАЉ СВЕТОРАД 840-858

Великог краља Крепимира наследио је син Светорад, у моћној и добро уређеној Србији. Исте године Светорадовог доласка на престо Србија је имала сукоб са Венецијом. Трговачко поморска држава Венеција, коју су Срби звали Млечима, била је у то време велика поморска сила. Млечани су били савезници Византије и настојали су, као и Византија, да задобију власт над неким од далматинских острва. Ово је довело до поморског рата између Србије и Венеције 840 године. Заповедник српске ратне пловне био је неретвљански војвода Дружак. Већи део српске ратне пловне чинили су Неретвљани, који су били познати као најбољи морнари међу Србима. У једној великој битци на отвореном мору Срби су победили Млечане и протерали их са српских острва. Друга велика опасност појавила се такође са мора, од Арапа. После арапске победе над византиском и млетачком морнарицом у заливу Таранта 841 године, арапска ратна и трговачка морнарица плови по целом Јадрану све до Трста. Поново је испловио Дружак са српском поморском силом и уништио је једну целу арапску ратну пловну 841 године. После ових великих поморских победа Србија је била у миру, а о краљу Светораду говори се као о једном благом, добром и праведном владару.

У време владавине краља Светорада имамо неких повести о Хрватима у јужној Пољској и Чешкој. Арапски путописац Ибн Рустах, у своме делу Ал-Царми, из 842 године, пише да се хрватски владар крунише и да се његова држава налази у сред словенске земље. Владар се зове "Свет Малик", што би, према његовом тумачењу, требало да значи владар владара. Његов заменик се зове "субанц", а његов град у коме столује се зове Држваб.

Други арапски путописац, Кардизи, савременик Рустахов, каже да се главни град Хрвата зове Царват. Један непознати персијски географ спомиње неки хрватски град као: Ирвад, Ирвт и Хордад.

По свему овоме се јасно види да су Хрвати на северу, за разлику од Хрвата у Далмацији и западној Панонији, који су се у то време већ били србизирали, задржали све одлике једног азиског народа. Малик или Мелек је име за господара, владара, краља или слично код народа на Блиском Истоку и у средњој Азији. И ово схватање владар владара је такође пореклом из средње Азије и потпуно је страно српском и европском свету. Још и данас се у Ирану владар назива шахин шах, што значи владар владара. И имена хрватских градова, као: Царват, Ирвад и Хордад, су такође имена својствена средњој Азији. Савремени хрватски историчари сматрају да су Хрвати пореклом из Ирана. Према досадашњем степену историјске спознаје не може се тачно одредити њихова стара постојбина, да ли је у питању баш Иран или нека суседна земља у средњој Азији. Једино што је сада доказиво јесте

да су пореклом са тих предела. Изналажење места њиховог порекла у ужем смислу и није предмет ове књиге.

За Хрвате у Далмацији краљ Светорад је поставио једног посебног жупана, Трпимира, 845-864 године, који је имао звање "жупан Хрвата". Ово је било нешто ново, јер се по његовој титули може закључити да је он био жупан свих Хрвата у Далмацији а не само нинске жупе. Он није ни боравио у Нину, него на више места и то најчешће у чисто српским градовима, а његова жупа није имала посебну хрватску територију, него је био жупан Хрвата без обзира где се они налазе.

КРАЉ РАДОСЛАВ I 858 – 863

Краља Светорада је наследио син Радослав, први овога имена, који је остао познат у историји као благ и добротин човек. У једној тада моћној и добро уређеној Србији сматрао је да и није потребна нека чвршћа краљевска власт и да се може ослонити на савесност виших државних чиновника. Међутим, поједини банови су злоупотребили краљеву благодот, као на пример бан Селимир, бан Лике и Крбаве, који је отказао послушност краљу 862 године. Селимир је хтео да створи своју посебну државу од Лике, Крбаве и Котара. Краљ Радослав је послао свога сина Часлава да уведе ред у побуњеном банату и наредио му да то учини на што блажи начин, као и да буде благонаклон према народу јер је побуна дело бана Селимира. Часлав је победио бана Селимира, ухватио га и погубио и тако завео мир у овом банату. Краљ Радослав је потом дошао у Котаре 862 године, где га је народ дочекао са великим одушевљењем. (14) Краљ је почео да кори и кажњава војне старешине, зато што су чврстом руком увели ред и мир, што изазва велико незадовољство и побуну у војсци. Побуњеници, на челу са чеоником Милутином, хтели су да збаце краља. Видећи да су побуњеници у премоћи, краљ Радослав је побегао до једне лађе и отпловио за Италију. У Италији настанио се са својом породицом у Риму и тамо је и умро, не покушавајући да се врати на престо.

У време владавине краља Радослава, моравски кнез Ратислав је затражио од византијског цара Михаила III, 858 године, да му пошаље проповедаче који ће проповедати народу хришћанство на српском језику. Моравска је била већином покрштена од стране немачких свештеника, који су говорили немачки или латински језик и које народ није волео. Цар Михаило је послао браћу Константина и Методија, који су били Срби пореклом, из Солуна, и у служби византијског Двора. Они су на путу за Моравску крстили бугарског хана Богора, кога Срби називају Борис, и један део његових великаша. Солунска браћа су проповедала у Моравској на српском језику и због тога су били нападнути од Римске Цркве. Они су на нападе одговарали: "На коме језику Бога моле на томе и проповед". Али, како стара пословица каже: "Не веруј Ахенима ни кад поклоне доносе!"

Уместо употребе србице, старог и свуда познатог српског писма, које су тада сви Срби употребљавали од Јадрана до Сарматика, Константин је сачинио нове писмене знаке, једну нову азбуку, тако звану глагољицу, која је била неподесна за употребу, а сврха њеног стварања је -цепање српског културног јединства. То је било у циљу политике цариградског Двора и атавистичке грчке мржње и зависти према Србима. Свети Јероним је за превод хришћанских књига на српски језик употребљавао србицу, коју тада нису називали азбуком, него буквицом. (15) И готски епископ Улфила је за црквене и верске потребе употребљавао једну врсту србице. Касније је грчко свештенство, уз помоћ српског свештенства, прогласило србицу "ћирилицом" у част Константина ствараоца глагољице, чије је инокчо име било Кирило. Ослањајући се на ову подвалу, сипане су против српске клевете са разних страна, а што се чак и данас чини, да Срби нису имали писмености па чак нису били ни хришћани док нису дошли византански агенти и донели им писменост и веру, У светлу историске и језичке науке стоји, чињенично доказиво, да су Грци примили писменост од Срба а не обратно.

КРАЉ ЧАСЛАВ 863-865

Око годину дана после бегства краља Радослава у Италију, његов син Часлав је крунисан за краља Србије. У време краља Часлава у Панонији је владао неки Влади-слав, као владар панонских Срба. Владислав је намеравао да прошири своју државу на штету државе краља Часлава и упао је са војском у Срем, 864 године. Дошао је био до близу Сирмиума и ту га је Часлав пресрео. Код краља

Часлава налазио се извесни Тихомил, син једног великог племића Будислава, господара града Рабика. Тихомил је раније био на Двору краља Владислава. Часлав је послао Тихомила у Владиславов логор да га на превару убије, што је Тихомил и учинио. Владиславова војска је разбијена и протерана. За награду Часлав је поставио Тихомила за жупана Дринске жупе, која је била доста велика. Преживеле Владиславове војсковође спремале су освету Чаславу и 865 године ушле су кришом у Срем са малим одредима војске. Часлав се тада налазио у Срему и ту су га изненада напали у његовом логору, убили и бацили у реку Саву. Десило се да је Часлав убијен готово на истоме месту где је убијен и Владислав. (16)

BIBLIOGRAPHIA V

1. Caroli Du Fresne Du Cange: ILLYRICUM VETUS & NOVUM HISTORIA, Haeredum Royerianorum, Posonii 1746. ".. eique absque liberis mortuo, successit ex sorore nepos." (Pag. 42)
2. Francis Preveden: HISTORY OF THE CROATIAN PEOPLE, Philosophical Library, New York 1955. "With Bavaria, Charles aquired also Carinthia, a Slavic country.." (1-51)
3. Caroli Du Fresne Du Cange: Ibidem. "Interdum enim, Timotianorum & Guduscanorum.." (Pag. 74)
4. Francis Preveden: Ibidem. "The first Croatian cathedral erected in Nin, was named after Asel, a Frankish saint." (1-52)
5. Francis Preveden: Ibidem. "As the news of Ludevit's victories spread, the rest of the Slovenian population joined in the campaign, and the general disaffection reached as far as the river Socha (Isonzo) in the west." (1-53)
6. Eginhardi abbatis: CHRONICON, Patrologiae, Migne, Paris 1864. ".. Liudewitus, Siscia civitate relicta ad Sorabos, quae natio magnum Dalmatiae partem obtinere, fugiendo se." Tom 104, Pag. 402.
7. Gianantonio Bomman: STORIA CIVILLE ED ECCLESIASTICA DELLA DALMAZIA, CROAZIA E BOSNA, Antonio Locatelli, Venezia 1775. ".. Francesi prendevano di soppiatto i figlioli ancor latanti dei suddetti Croati, e devangli in cibo a lor cani." (11-24)
8. Gianantonio Bomman: Ibidem. "E qui fu ch'ebbero i Slavi Serbgli a sostenere aspra guerra del Greco Impero', e dagl' Ungheri lor confinati. Furono gl' uni e gl' altri discacciati e n' ebbero i Greci una singlar rotta sotto Scutari." (11-25)
9. Nicolaus III Gramaticus: Epistola synodalis, Patrologiae, Migne, Paris. Tom 119, Pag. 877-880.
10. Don Mavro Orbini: IL REGNO DE GLI SLAVI, Pesaro 1601. "Et nel suo tempo i Tedeschi, soggiogata l' Istria, volevano passare ancor piu oltre m Croatia. Contro li quali il Re Crepimiro fatto un forte essercito, vene a far co essi loro la giomata; & dando loro rotta, gli scaccio da tutto il suo oaese." (Pag. 213)
11. Caroli Du Fresne Du Cange: Ibidem. "Eo regnante, Alemanni expugnata Istria.." (Pag. 42)
12. Gianantonio Bomman: Ibidem. ".. spedi alcuni Prelati in Dalmazia, i quali unitise a Pietro III Arcivescovo di Spalato, ed ad altri Sacerdoti, che avevano appresa la lindua Slava..." (II-25/26)
13. Don Mavro Orbini: Ibidem. "Questa cosa vedendo il Capitano de Tedeschi, mando gli Ambasciatori al Re Crepimiro, pregandolo che nel avvenire vivesseseco da buon amico, e che il suo figliuolo Svetorad togliesse per moglie la sua figliuola." (Pag. 213)
14. Gianantonio Bonunan: Ibidem. "La maesta del suo volto unita alle dolci maniere risveglio m que' popoli la natia soggezione al loro Re .." (11-36)
15. Don Mavro Orbini: Ibidem. ".. dell" altra fii Inventore San Girolamo, chimata Buchviza.." (Pag. 46)
16. Caroli Du Fresne Du Cange: Ibidem. ".. in Serviam descendit: comprehensumque m castris circa Sirmium.." (Pag.42)

VI - СРБИЈА БЕЗ КРАЉА 865-926

После смрти краља Часлава у Србији није било више ни једног племића из династије Оштривојевића који би га могао наследити. Краљ Радослав и његов син Петрислав били су у Риму. Ни

један од банова није био довољно моћан да се наметне осталим великашима и тако је Србија остала без краља. Сваки од банова је настојао да се учврсти као стварни владар своје бановине, а слично су чинили и нижи великаши.

У време владавине династије Свевладовића, Србија је била јако централизована држава и њено унутрашње уређење личило је на уређење Римске Империје. У време династија Светимировића и Оштривојевића, Србија је по својој унутрашњем уређењу више личила на Фрушку него на Римску Империју, са којом је имала много чвршће везе, историјске и културне. Од 711 године Србија је била јако децентрализована и банови појединих великих баната понашали су се као стварни владари, признавајући само врховну краљевску власт. Када су на престоу Србије седели способни и одлучни владари, све је ишло како треба, када то није био случај, банови су се појављивали као самостални владари па чак су самостално и ратове водили. Врховна власт и врховни суд били су по обичају код Срба, у свим временима, Војни Сабор. Војном Сабору припадали су сви људи способни за војну службу. Војни Сабор је сазиван само у изузетним приликама и он је могао да смени владара и да постави новог. Када у држави није било централне власти, није било могуће ни сазвати државни Војни Сабор, који се понегде назива и Великим Сабором.

У време када Србија није имала краља, није изгледа сазиван ни Војни Сабор. Србија је у то време имала територијалне губитке, али се ипак није распала на више самосталних држава, што је редак пример у историји, него је одржала какву такву заједницу државе и територије. Само годину дана после смрти краља Часлава, једна арапска пловна је опсела Дубровник и нападала Будву, Рисан и Котор, 866 године. Ова арапска опсада Дубровника трајала је 15 месеци, па су се ови угрожени српски градови обратили за помоћ византинском цару, Василију I, 867-886 године. Да би им послао помоћ, Василије је тражио да му ови градови плате износ једногоди-шњег пореза. (1) Ово је добар доказ да су далматински градови тада били у саставу Србије и да од времена њиховог преузимања од Византије па све до тада, она није имала никаквих поседа у Далмацији нити градова под њеном заштитом. Тек када су ови угрожени српски градо-ви платили тражену своту, цар Василије је послао пловну од 100 лађа, под заповедништвом патриција Никете Орифоса, са наредбом да не само протера Арапе него и да заузме цело далматинско приморје. Византински савезник, Венеција, већ је нападала српска острва и приморске градове у Далмацији истовремено када и Арапи. Пошто је млетачки напад почео пре арапског, српске поморске снаге су биле заузеле у борби са Млечанима, Долазак јаке византинске морнарице учини да се Арапи повукоше без борбе, а Византинци и Млечани, заједно, заузеле цело српско приморје, 867 године.

Краљ Часлав је поставио извесног Домогоја за "жупана Хрвата" у Србији са седиштем у Нину. Овај Домогој није био у сродству са претходним жупаном Трпимиром, што значи да тај жупански положај није још био наследан у Србији. Одмах после жупана Домогоја постављен је и "епископ свих Хрвата", такође са седиштем у Нину. То је била, према Милашу, "прва народна хрватска епископија." (2)

Пошто су Византинци заузели српско приморје и основали тако звану Далматинску Тему, поставили су ту на управу једног стратега са седиштем у Задру. Жупан Хрвата, Домогој, није хтео да приђе Византинцима, био је на страни Срба и зато су га Византинци збацили, 867 године, и на његово место поставили неког њиховог послушника Седеслава.

Арапи су тада држали јужну Италију и Сицилију. У циљу избацивања Арапа из Италије византински цар Василије I и фрушки цар Лудвиг II склапају савез против Арапа. За тај рат Византија је требала да пошаље помо-рске снаге а Фрушка копнене снаге. Са Византинцима учествовале су у овоме рату и лађе српских приморских градова, а Седеславови Хрвати су били послати уз фрушке копнене снаге, иако су били под управом Византије. Једини Срби на приморју који су све дотада успевали да одбију византинске и млетачке нападе били су Неретвља-ни, који су још били у ратном стању са овима. Када је почео савезнички рат против Арапа, Неретвљани су стали на страну Арапа. Док су савезници опседали арапско утврђење, Бари у Италији, Неретвљани су са својим поморским снагама ослободили од Византинаца и Млечана један део Далмације и да би се осветили Седеславовим Хрватима, заробили су велики број њих, с намером да их продају као робове, а њихова села oplенили. Бари је пао 2 фебруара 871 године и Арапи су потом протерани из Италије. Два цара

савезника окрећу потом све своје снаге против Срба Неретвљана. Удру-женим снагама победили су Неретвљане, натерали их да пуне заробљене Хрвате и да им врате сав плен. Затим су Византинци и Млечани саузели неретвљанско приморје, па потом заједно са Фрузима похарали неретвљанске градове и села. Све до тога времена Неретвљани су одбијали да приме хришћанство, а тада је цар Василије довео свештенике и насилно их покристио, њих и један део Хрвата који нису још били примили Хришћанство. У то време Фрузи су заузели Истру, која је дотада била једна покрајина Србије.

Кратко време пре тога, Хрвати у западној Панонији пали су под власт Фрушке. Ови Хрвати су после смрти фрушког цара Лудвига II пали под власт цара Лудвига Германског, 879 године. Нинског жупана Седеслава убио је неки Бранимир, 879 године, и присво-јио његов жупански положај. Седеслав је у ствари био један обични византински чиновник, чија је главна дужност била да прикупља порез за Византију. Бранимир је пак имао намеру да створи своју самосталну кнежевину. Како је те године умро "епископ свих Хрвата" (3), то искористи неки нински ђакон Теодосије да би он постао нови епископ. Теодосије се договорио са Бранимиром да њих двојица затраже помоћ од римског папе да би постигли што желе. Пошто је сва Црква у Далмацији била под управом цариградског патријарха, папа је радо примио ову понуду и рукоположио је Теодосија за епископа. Нови епископ за Хрвате био је под управом римског папе а не под управом сплитског архиепископа, и то је био почетак верског одвајања Хрвата од Срба. После тога жупан Бранимир настоји да створи своју посебну државу и посебну хрватску територију. То није ишло лако, јер Хрвати нису дотада имали своје посебне територије, а Срби нису били ради да им уступе своју земљу за стварање неке хрватске државе у Србији.

Хрвати су почели да харају земљу суседних Срба и приморских градова у њиховом суседству. Пошто су ови градови били под Византијом, пожале се цару Василију, па како је овај био заузет ратом на истоку, саветовао је градовима да плате порез Бранимиру, који су иначе плаћали њему, и да тако постигну мир док он не сврши рат на истоку. У то време је вођа панонских Хрвата, Коцељ, који је био под фрушском власти, напао Србе у Посавини и данашњој Банији. У томе нападу Коцељ је био поражен и убијен. Затим се у Панонији појављује неки Гостумил као бан "хрватских жупа". Бранимир је умро 891 године не успевши да створи своју државу. Нински хрватски епископ био је тада неки Алфред.

Неретвљани су протерали Византинце и Млечане са свога земљишта 887 године. Византија је била узета ратом на истоку па је против Неретвљана ратовао њен савезник, млетачки дужд Пиетро Кандиано. У боју код острва Светог Михаила, Неретвљани су победили Млечане и дужд Кандиано је ту погинуо 888 године. (4)

После Бранимира за новог жупана Хрвата дошао је неки Мучимир, па онда његов брат Крешимир, али ни један од њих није се дуго задржао. Коначно је Мирослав, син Михаилов, српског бана Захумља, заузео Нин и прогласио се за новог жупана, 911 године. Тиме је учињен крај покушају одвајању Хрвата од Србије, а остао им је само њихов епископ у Нину. Још у то време нико није сматрао Хрвате истим народом са Србима, нити их је ико називао Словенима. Тако папа Јован VIII пише далмати-нским епископима, око 880 године, и позива их да се ставе под његову управу и каже им да се не боје Грка ни Словена, јер ће их он заштитити као што је заштитио Хрвате.(5)

Један од српских племића који се у овоме времену нарочито истицао био је Михаило Вишевић, 910-930 године. Најпре Михаило је био бан Захумља и убрзо по доласку на овај положај проширио је своју власт на кнежевину Требиња, на Дукљу и на целу област Неретвљана. Он се помиње истовремено као "војвода Славо-није" и као "војвода Србије".(6) У ствари Михаилова бановина се простирала на простору првобитне Србије.

Наследник Гостумила, бана хрватских жупа у Панонији, био је неки Прибун. Мађари су од 907 године почели покоравати панонске хрвате, тако да је овај Прибун морао да бежи из Паноније. Дошао је у Далмацију, убио жупана Мирослава и прогласио се вођом далматинских Хрвата. (7) Пошто је раније био под фрушском власти, Прибун је хтео да сада буде фрушки вазал. Са тиме се нису слагали Византинци, под чијом власти су били далматински Хрвати, и отерају овог Прибуна а на његово место поставе неког Томислава, 914 године, не као жупана Хрвата, него као топарха једне византинске топархије (8) и дају му почасно звање проконзула. Томиславу је као византинском топарху дата на управу једна шира зона у Далмацији, укључујући и приморске градове који су се налазили наспрам те зоне, тако да је у његовој топархији било више Срба него Хрвата. Укључени приморски градови су задржали своју ранију самоуправу. За ове градове није у ствари ни било никакве промене, они су и тако већ били под византи-нском управом, промена је била само у личности византи-нског управника -

топарха. Охрабрани овим новим стањем, када је њихов владар био и византински проконзул, Хрвати уводе у Нинској Епископији српску литургију, 919 године, (9) са латинским начином служења и са глагољицом. Тада су у Далмацији била три начина црквеног служења: Срби су употребљавали српски језик и србицу, слободни градови су употребљавали грчку службу на грчком или латинском језику, а Хрвати су служили на српском језику али са глагољицом.

Живећи дуго времена одвојено, под заштитом Византије, која је била продужетак римских државних традиција, слободни градови у Далмацији су развили један посебни облик латинско-српске културе са јаким грчким утицајем.

Осећајући се доста моћним, Томислав је тежио да постане самостални владар и да се ослобод! сизантинске власти, настојећи да нађе ослонаца негде на другој страни. Зато се он обрати папи Јовану X, 923 године, са молбом да му пошаље легате који ће да уреде црквене односе у његовој топархији. Папа је одмах послао два своја легата и упутио писма Томиславу и његовом суседу Михаилу Вишевићу, који се овде помиње као војвода Србије, и другим великашима (10) и позвао их све на црквени сабор у Сплит 925 године. Од позваних великаша дошли су само Томислав и Михаило. Поред њих на сабор су дошли представници све три црквене групе из тадашње Далма-ције: далматински градови, Срби и Хрвати. (II) Сабором су руководили папини легати и главна одлука овога сабора коју су наметли папски легати била је забрана употребе тако зване словенске службе, што значи забрана употребе у Цркви српског језика и писма, па и глагољице. Михаило Вишевић није прихватио одлуке овога сабора нити било ко од Срба. Томислав је стао на страну папиних легата, усвојио одлуке сабора и помагао забрану употребе српског језика. И Хрвати су се бунили против одлука овог сабора и њихов епископ Григорије Нински настојао је да измени одлуке сабора.

Далматински Хрвати су сви говорили само српским језиком и нису разумевали латинску службу. Због отпора Хрвата забрани српског језика одржан је још један сабор у Сплиту 926 године, који су поново водили папски легати и који је потврдио одлуке претходног сабора. На овом другом сабору није учествовао ни један од српских великаша, тако да је са српске стране сабор био потпуно занемарен. Две године после овога сабора укинута је чак и хрватска Нинска Епископија, и забрањено чинодејство свих све-штеника који су употребљавали српски језик. Папа Јован X назива српски језик "lingua barbarica". (12) Пета тачка саборских одлука била је да се забрањује епископу из Нина да се меша у послове других епископија у којима не живе Хрвати. (13) Хрватски епископ је подчињен сплитском архиепископу и забрањено је проширење терито-рије хрватске епископије. Па је затим, коначно, та епи-скопија и укинута. Из свега овога се јасно види политика Ватикана да по сваку цену одвоји Хрвате од Срба како би их лакше подчинио. То је био крајњи учинак папине помоћи Томиславу, а овај није никада успео да постане самостални владар, остао је до краја живота византински топарх.

Све ове Томиславове радње биле су врло штетне по Србе а још штетније по Хрвате. У то време Хрвати су живели у једанаест малих жупа, већином измешани са Србима и то су: Челебина, испод планине Челебића код Ливна, Тезента, Имотски, Плеба, Пешента, Параласија, Брибир, Скрадин, Нин, Тнен и Сидрага. Ова последња жупа била је између Ријеке и Црквенице. У Лици Хрвата је било само у два мала насеља: Гуцека и Лица. Било је још нешто мало Хрвата у једном малом месту Мецоди на ушћу реке Зрмање.

BIBLIOGRAPHIA VI

1. Gianantonio Bomman: STORIA CIVILLE ED ECCLESIASTICA DELLA DALMAZIA, CROAZIA E BOSNA, Antonio Locatelli, Venezia 1775. (II - 40)
2. Е. Н. Милаш: ПРАВОСЛАВНА ДАЛМАЦИЈА, А. Пајевић, Нови Сад 1901. (Страна 68)
3. Е. Н. Милаш: Исто. (Страна 72)
4. Gianantonio Bomman: Ibidem. (II - 49)
5. Е. Н. Милаш: Исто. (Страна 76)
6. Gianantonio Bomman: Ibidem. (II - 59)
7. Gianantonio Bomman: Ibidem. (II - 57)
8. Е. Н. Милаш: Исто. (Страна 82)

9. Gianantonio Bomman: Ibidem. (II - 58)
10. Gianantonio Bomman: Ibidem. (II - 59)
11. Gianantonio Bomman: Ibidem. (II - 59)
12. Е. Н. Милаш: Исто. (Страна 83)
13. Е. Н. Милаш: Исто. (Страна 84)

VII - ДИНАСТИЈА ОШТРИВОЈЕВИЋА ДРУГО РАЗДОБЉЕ 926-1171

КРАЉ ПАВЛИМИР - РАТНИК 926-942

У одсуству владара и јаке централне управе Србија је тешко страдала од напада Византије, Угарске, Арапа и на крају Бугара. Византија је успоставила своју топархију у Далмацији, у Рашкој су смењивани банови и жупани час од Византинаца а час од Бугара; Мађари су запосели сву земљу на северу Србије, између Саве, Драве и Дунава. Најбоље се држала територија првобитне Србије: Неретвљанска област, Хум, Требиње и Дукља, под Михаилом Вишевићем. Михаило је био прво у савезу са бугарским царом Симеоном, па затим је ступио у савез са византи-нским царом Романом Лакапеном 924 године. Роман је тада уступио Михаилу Дубровник и Котор и дао му титулу проконзула. Византија је била снажно потиснута од цара Симеона и савез са Михаилом Вишевићем сматрала је спасоносним. Михаилова држава се називала Србијом, иако је у ствари била само један део Србије.

На глас о Михаиловом савезу са Романом, цар Симеон прекида ратовање против Византије и иде са војском на Србију, 926 године. Симеон је прво ушао у Рашку и сменио тамошњег жупана и на његово место поставио неког Љутомира, а затим ушао у државу Вишевића. Овај Симеонов упад у Србију као да је тргнуо Србе и упутио да траже обнову краљевине и јединства државе. Зато се одлучише да траже повратак из Рима потомка династије Оштривојевића, Павлимира, сина Петриславовог и унука краља Радослава. По њега је отишао, са пратњом од 50 ратника, један од потомака старих дукљанских жупана, са једном дуброва-чком лађом. Павлимир стиже са овом пратњом у Дубро-вник и одатле долази у Требиње. У Требињу, Павлимир сазива Велики Сабор, и на томе Сабору је крунисан за краља Србије. Једино представници из Рашке нису дошли на Сабор, јер их је у томе онемогућио жупан Љутомир, који је био на страни цара Симеона. Крунисање је обављено у Требињу које је уједно проглашено за нову престолницу Србије. Скадар су тада држали Византинци, а Сплит је био у византинској топархији топарха Томислава. Баш у време Павлимировог крунисања у Требињу цар Симеон је опседао град Дукљу. Нови краљ Србије је одмах прикупио војску у Требињу и кренуо у Дукљу против Симеона. У Дукљи Симеон је тешко поражен да је морао да се спасава бегством из Србије, 926 године. Следеће године Симеон је умро. После победе над Симеоном краљ Павлимир Креће у Рашку против жупана Љуто-мира. Поразио је Љутомира на реци Лиму и потом припојио Рашку Србији. Затим Павлимир иде на север против Мађара, изгони их из Срема, и склапа са њима уговор о миру према којем је граница између Србије и Угарске утврђена, западно од Срема, река Орљава и узводно река Сава. (1) Северна граница Срема била је на Дунаву и на Драви. Затим Павлимир иде преко Босне на запад све до Истре и враћа се преко Далмације. О топарху Томиславу нема ни помена, једино што се о њему зна јесте да га је нестало 928 године, тачно у време Павлимировог проласка кроз Далмацију. За новог жупана Хрвата краљ је поставио једног Србина по имену Чедомира.

Краљ Павлимир је назван, по својим великим ратним успесима, Ратник, на латинском језику *Bellum*, (3) што дословно значи - Рат. То име је краљ дао једном граду у Рашкој после победе над жупаном Љутомиром. После победе над Мађарима у Срему, поље на коме је победа задобивена назвао је *Campro Bellino*. (4) Западна Славонија и данашња Хрватска, северно од реке Саве, остале су под управом Мађара.

После црквеног сабора у Сплиту, словенска литургија је забрањена у "Хрватској", а одржала се у Славонији, Далмацији, Истри, Босни и Србији. (2) Луј Леже подразумева овде под Хрватском само загорску Хрватску. У свима овим покрајинама, што их овде набраја, одржала се словенска литургија, уствари српски језик у литургији, баш зато што је све те покрајине краљ Павлимир ујединио у обновљену Србију.

КРАЉ ТЈЕЦИМИР 942-962

Тјецимир је син краља Павлимира Ратника, кога је отац поставио на положај жупана Требиња, одмах по своје крунисању 926 године. Тјецимир је био ожењен са кћерком жупана Чедомира, кога је потом краљ поставио за жупана Хрвата. Из овог брака је имао два сина: Прелимира и Крешимира. (5) Млечани су покушали, 942 године, да заузму нека српска острва у Јадранском Мору. Сада су поново, као и раније, Неретвљани били ударна српска поморска сила и они су истерали Млечане са српских острва. Млетачки дужд Пиетро Кандиано III је затражио мир и склопио мировни уговор са Србима, који је потом и његов наследник обновио. (6)

У ово време Хрвати у Србији нису имали своје посебне политичке управе, а ни црквене. Жупан Чедомир је био само један од краљевих чиновника. У западној Панонији Хрвати су били под Мађарима. Једини независни Хрвати били су они у Чешкој и Пољској. Арапски писац Ал-Масуди, у делу "Муруг ат танбит", пише 943 године, да народ који он назива Хорватин, се налази близу државе Прага, изнад Мађара. У "Листи" прашке епископије из 1086 године, спомињу се две скупине Хрвата: Хроуати у Чешкој и Хровати у Пољској.

Краљ Тјецимир је послао свога млађег сина, Крешимира, да замени свога деду Чедомира на положају жупана Хрвата, 942 године. У Србији се у то време запажа-ла самовоља код многих великаша, па је краљ Тјецимир морао да пође са војском из Требиња и да их свих натера на послушност.

Византинци су упали у Рашку и протерали тамошњег бана. Краљ Тјецимир је протерао Византинце и вратио бана на свој положај, 946 године. Приближно времену ових догађаја био се побунио бан Босне, и краљ је против њега послао своје синове: Крешимира жупана Хрвата и Прелимира са јаком војском. Крешимиру је тада помагао неки хрватски великаш по имену Аволо. Побуње-ни бан од Босне је био поражен и убијен. Прелимир је оставио своје брату Крешимиру управу над Босном и вратио се са војском у Требиње. Сада је Крешимир, као бан, владао над Босном и Либурнијом. После извесног времена Крешимир је уступио босански банат свом ванбрачном сину Лељеху, а он задржао само управу над Либурнијом. Добивши Босну на управу Крешимир је од жупана постао бан и то звање је задржао када је предао управу над Босном, називајући се "баном Хрватске". Тако је Крешимир Оштривојевић постао први бан Хрватске, под којом се тада подразумевала Либурнија. По томе питању шта је била Хрватска а шта Либурнија, Прико Де Сент-Мари је врло прецизан. Он каже да Хрватска одго-вара Либурнији, а затим мало даље каже да су Либури били од реке Зрмање до реке Крке. (7) Треба напоменути да ни у томе времену Либурнија није била насељена само Хрватима, него и Србима. Хрвати нису још тада сматрани Србима, односно Словенима, и прављена је разлика између Словена и Хрвата. (8)

КРАЉ ПРЕЛИМИР 962-990

Последња година владавине краља Тјецимира била је обележена борбама у неким пограничним крајевима Србије. Нови краљ, Прелимир, постигао је, одмах по ступању на престо, неколико војних победа, завео ред и учврстио своју власт у целој Србији.

Византија је поново напала Србију и ушла са војском у Рашку. Бан Рашке се спасао бегством и дошао код краља Прелимира у Оногошт, где се тада краљ налазио као гост код жупана Оногошта. Са баном је био и његов син Радиград и кћерка Прехвала. Ова банова кћерка је била чувена по лепоти и краљ је узео за жену, одмах ту у Оногошту. Затим иде са војском у Рашку, изгони Византинце и враћа бана на своју дужност. Из овог брака са Прехвалом, Прелимир је имао четири сина: Хвалимира, Боле-слава, Драгослава и Свевлада. Сва четири сина је, када су поодрасли, поставио на положај банова и то:

Хвалимира у Дукљи, Болеслава у Требињу које је још увек било престолница Србије, Драгослава у Хелманији, коју неки пишу као Хернанија, банат који одговара приближно данашњој западној Босни и делу Далмације. Хелманија је на северу почињала од реке Саве а на југу се завршавала на Јадра-нском Мору, између реке Крке на западу и до иза Биокова на истоку, обухватајући и жупу Имотски. Свевлад је добио банат Подгорје, који се налазио северно од баната Требиње, обухватајући на истоку Пиву и на западу Раму.

Прелимиров брат Крешимир је био бан Хрватске и његов банат се простирао између река Крке и Зрмање. "Жупе: Лика, Крбава и Гацка чиниле су један посебан банат." (9) Бан Крешимир је умро 980 године. Његов старији син, Светослав, покушао је да га наследи на положају бана, али млађи брат, Држислав, се побунио против њега и отео му банат.

Краљ Прелимир је сахрањен у цркви Св. Петра у Рашкој.

КРАЉ СИЛВЕСТАР 990-994

Краља Прелимира је наследио његов рођак, Силве-стар, који је пре доласка на престо Србије био на дужности бана Босне. У време владавине краља Силве-стра, бан Хрватске, Држислав, затражио је од византинског цара Василија II симболе краљевског достојанства. Василије је послао Држиславу неке владарске знаке, не зна се тачно какве, под условом да он и његови потомци плаћају годишњи данак византинском цару. (10) Цар Василије је дао Држиславу титулу "царски епарх" (11), а сам Држислав се називао краљем "Далмације и Хрватске". Узимајући ову титулу Држислав је откривао своје намере да он не жели само да буде краљ Хрватске, него у првом реду да буде краљ Далмације. Уосталом, Хрватска је била само један мали банат који није прелазио оквире старе Либурије. (12) Тако је Држислав Оштривојевић, унук краља Тјецимира, потом назван Стефан Држислав, постао први краљ Хрватске. (13)

Хрвата је било у следећим општинама: задарској, бенковачкој, книнској, шибеничкој, сињској и нешто мало у сплитској. (14)

Краљ Силвестар није хтео да призна Држиславу краљевско звање и спремао се на војни поход против њега 994 године. До похода није дошло јер је Силвестар изненада умро. Тако је српска династија Оштривојевића постала и хрватска династија и оснивач хрватског краљевства

КРАЉ ТУГИМИР 994-1000

Краљ Тугимир је био син краља Силвестра. Једно од његових значајнијих дела било је изградња новог града Рибнице (Подгорице), 995 године, (15)

Пошто су Хрвати добили тако лако своје краље-вство постали су кочоперни и отпочели са нападима на своје суседе нарочито слободне градове. (16) Да би се одбранили од ових хрватских напада Задрани затражише помоћ од Србије, молећи да им пошаље упомоћ нере-твљанску пловну. Градови на Кварнерима затражише помоћ од Млетака. Млечани су били савезници и под заштитом Византије па је византински цар Василије II хтео да искористи ову прилику да заузме Далмацију. Пошто је он био заузет на другој страни, наговорио је Млечане да то ураде за њега. Цар Василије даје млечачком дужду Пиетру Орсеолу II титулу "протоспатора и страте-га целе Далмације" и шаље га да заузме далматинско приморје. Орсеоло је прво протерао Хрвате са Пага, 998. године, а затим дошао у Задар и ту примио изасланике Раба, Крка и Осора, који су га признали за свога заштитника.

Краљ Држислав је саградио нови град, Београд на Мору и ту ставио своју престолницу, јер није имао под својом управом ни једно од значајнијих места у Далмацији. У Србији су тада постојала два града тога имена: Београд на Дунаву и Београд испод Томора. Пошто је свуда био тучен и потискиван Држислав настоји да добије мир од Орсеола и шаље му у Задар једно посланство са богатим поклонима. Дужд није хтео да прими ни посланство ни поклоне. Тек следеће године, у Трогиру, Орсеоло је издиктирао мировне услове Држиславу. Ти услови су били изражени у пет тачака и то: да Хрвати не гусаре на мору, да се не придружују Србима, да не чине штету слободним далматинским градовима, да за земљу коју обрађују, а која није њихово власништво плате власнику земље десетину, да риболов буде под условом који им поставе Далматинци и да краљ Држислав дадне свога сина

Стефана за таоца. (17) И град Сплит се ставио под заштиту дужда Орсеола, у који је он стигао 1000 године. Те године су вођене дуге и оштре борбе између Срба и Млечана за Корчулу и Мљет, који су на крају остали у српским рукама.

Тако су далматински градови, осим Дубровника, пошто су били више од 50 година у саставу Србије, поново пали под византинску заштиту, са непосредном млетачком управом.

КРАЉЕВИ: ХВАЛИМИР 1000-1002; ПЕТРИСЛАВ 1002; ВЛАДИМИР II 1002-1011; И ДРАГИМИР 1011.

Краља Тугимира је наследио најстарији син краља Прелимира, Хвалимир. Он је остао посебно познат као градитељ градова: Коњица и Венца на реци Врбасу. (18) Владао је кратко време и оставио је Србију тројници својих синова на управу: Петриславу, Мирославу и Драгимиру, поделивши државу на три дела. Одмах после Хвалимирове смрти његови синови су одлучили да уједине сва три дела под једним владаром. Драгимир је предао свој део брату Мирославу, а овај одлучи да све преда најстаријем брату Петриславу. На путу код свога брата у Скадар, Мирославу се преврнула лађа на Скадарском језеру и он се утопио. Тако је Петрислав остао сам као владар, али није ни он имао среће, исте године је напрасно умро и наследио га је његов син Владимир II.

Тек што је ступио на престо Владимир је био напа-днут од новог српско-бугарског цара Самуила Николића. Краљ Владимир није желео да се води рат међу Србима и настојао је да одврати Самуила од ратних намера. Ствар се свршила тако што се Владимир оженио Самуиловом кћерком Косаром 1002 године, и два владара су постали пријатељи и савезници. Самуило је умро 1010 године и наследио га је син Радомир. Византински цар Василије наговара Радомировог рођака Владислава да убије цара Радомира и да он буде нови цар и византински савезник. Владислав стварно убија из потаје цара Радомира 1011 године. Бојећи се да би Владимир могао осветити Радомира, који му је био шурак, Владислав позове Владимира у госте и убије га, у цркви, у тренутку када се Владимир сагнуо у молитви.

На престо Србије долази Хвалимиров син Драгимир, који је раније предао свој део краљевине своје брату да би Србија остала уједињена. Цар Василије је потплатио једну групу завереника из Котора да убију краља Драгимира, приликом његове посете Котору. Ови завереници су убили краља Драгимира у цркви Светог Гаврила, испод Котора, 1011 године. После тога цар Василије је запосео Скадар и ту поставио своју војну посаду и своје поверенике да управљају Србијом. Ова убиства владара и све ове несреће око престо-ла потпуно су парализовали Србију и омогућили Византи-нцима и Млечанима да се учврсте у Далмацији. Хрватски краљ Држислав је задржао своју титулу и краљевину која није била већа од једног среза.

КРАЉ ДОБРОСЛАВ I - ВОЈИСЛАВ 1024-1065

После убиства краља Драгимира у Котору, његова жена је побегла са сином Доброславом, у наручју, код бана Рашке. Византинци нису били посели Рашку и Босну и није познато да ли су тамошњи банови, бар формално, признавали врховну власт цара Василија или не. Бегство краљичино у Рашку је доказ да Рашка није била поседнута и тако је наследник српског престола био спашен.

У Далмацији је после смрти краља Држислава, дошао из Млетака његов син Стефан и крунисао се као краљ Далмације и Хрватске. Стефан је одрастао у Млеци-ма и оженио се са једном млетачком племићкињом, па када је дошао у Далмацију деловао је као странац.

Краљевић Доброслав је одрастао у Рашкој и био је изузетно обдарен, како телесно тако и хумно. Иако је по годинама био још дете, деловао је као зрео човек. Добро-слав је дошао у Скадар, 1024 године, и одмах су Срби побили све византинске чиновнике и посаду и прогласили Доброслава за краља. Чим је цар Василије дознао шта се догодило у Србији, дигао је велику војску и пошао да он лично поврати пређашње стање. Византија је у то време била врло моћна, најмоћнија од времена цара Јустиниана. Млади краљ Доброслав је изишао са својом војском пред Василија и поразио га у једној великој битци код Бара 1025 године. Доброслав је имао великих личних заслуга за ову велику победу,

јер је показао изузетну храброст и способност великог војсковође. Битка је одлучена захваљујући једној смело изведеној стратагеми младог краља. Иако поражен, Василије је имао још врло бројну војску и покушао је да је спаси одступањем у правцу истока. Доброслав га је пратио у стопу и у другој битци, на реци Дриму, потпуно потукао. Ове победе су биле пресудне за Србију и фаталне по Византију. Византинци су извели још два напада на Србију и оба пута били до ногу поражени. Због ових великих успеха, као војсковођа, Срби су назвали краља Доброслава - Војислав!

После победе над Византијом, Војислав је завладао над Бугарском, Рашком, Србијом, Босном, Ликом, Крбавом и горњом Далмацијом. (19)

Сплитски архиепископ је сазвао покрајински црквени сабор у Сплиту 1025 године. Идући на овај сабор, епископи из Котора, Бара, Улциња и Свача, укрцали су се на једну лађу и када су били испред хварског рата, бура је потопила ову лађу. Сва четири епископа су ту настрадала. Овај случај је послужио као повод да епископи источне Далмације затраже од папе да се одвоје од епископа западне Далмације. Папа Бенедикт IX је обновио стару Дукља-нску Архиепископију са седиштем у Бару, где се и данас налази.

Стефан краљ Далмације и Хрватске је умро 1048 године и наследио га је његов син Петар, који је узео назив Крешимир III, у част бана Крешимира, а био је трећи краљ по реду. Петар се обраћа византинском цару Исаку Комнелу, 1057 године, изјављује му своју покорност и моли га да му повери управу над далматинским градовима, који су тада били под управом Млечана, Цар Исаак прихвата молбу и даје Петру титулу "протоспатора и капетана Далмације". (20) Петар је добио титулу али не и градове, јер су се Млечани одупрли царској наредби. Петар је ипак добио град Задар, јер се овај град побунио против Млечана и ставио се под заштиту Византије.

Пошто је учињен коначни расцеп између источне и западне Цркве, 1054 године, Петар се ставља на страну латинске Цркве, у нади да би му папа могао помоћи да добије далматинске градове. Али, не само Срби који су били бројни у његовој краљевини, него ни Хрвати нису били вољни да следе латинску Цркву. Због тога је сазван црквени сабор у Сплиту, 1059 године, коме је председавао неки папин легат Мајнард. Циљ овога сабора је био да се уведу промене у црквеном животу у Далмацији. Све до овога сабора Хрвати су били православни иако су 180 година били под надлежности римске Цркве. Још у то време све хрватско свештенство је живело и служило по законима источне Цркве. (21) Пошто у Петровој држави нису живели само Хрвати, него и врло бројни Срби, они су се одупирали насилној латинизацији Цркве. Треба знати да је тада једини Београд имао углавном хрватско становништво и ни један други град у Далмацији. (22) Отпор латинизацији Цркве имао је своје средиште на Крку где је под вођством свештеника Вука била основана једна посебна Црква. Борбе ће бити упорне и дуге, а као последица ових борби биће пад династије и пропаст хрватске државе.

Један од значајнијих догађаја из времена владавине краља Војислава јесте долазак Шћипетара у Србију, 1043 године. Шћипетари су пореклом са Кавказа, из данашњег Азербејџана. Арапи су једно време држали Азербејџан и они су довели један део Шћипетара на Сицилију, као своје помоћне јединице. Са ратницима ишле су и њихове поро-дице. Византинци су преузели Сицилију од Арапа, 980 године, и ту су затекли Шћипетаре. Пола века Шћипетари су живели под византинском власти на Сицилији и у јужној Италији.

Византија је напала Србију 1042 године и тај њен напад је завршен потпуним поразом византинске војске. Пораз је био велики и врло тежак да је изазвао неред у Византији. Византински војвода на Сицилији, Ђорђе Манијак, побунио се против царице Зое и Константина IX и пошао са својом војском на Цариград, 1043 године. У саставу Манијакове војске са Сицилије били су и Шћипетари као помоћне чете. Искрцао се у Драчу, који је био српски град, јер је због ратног стања између Византије и Србије уживао извесну српску наклоност. У борби са царском војском, код Дојрана, Манијак је погинуо и његов подухват је пропао. Шћипетари нису могли да се врате на Сицилију нити су могли да остану на византинској територији, па су тражили да се населе негде у Србији. Краљ Војислав им је дозволио да се населе у једном брдском слабо насељеном пределу у околини Рабана, источно од Кроје.

КРАЉ МИХАИЛО 1065-1084

У време краља Михаила Србија је била моћна држава као и у време његовог оца Војислава. Захваљујући баш тој чињеници Михаилу није било тешко да успостави добре односе са римском Црквом и са Византијом. Цар Алексије I Комнин је успоставио мир са Србијом, дао краљу Михаилу титулу протоспатора, што значи велики штитоноша. Пошто је српска краљица рано умрла, Михаило се жени са Алексијевом нећаком и тако учвршћује пријатељство са Византијом. Алексије се одрекао права византинских царева на заштиту Дубровника и то право пренео на краља Михаила. Ово је у ствари било само испуњавање једне правне формалности, пошто је Дубровник већ одавно био у саставу Србије.

Умро је краљ "Далмације и Хрватске", Петар Кре-шимир, 1069 године, који је за свога наследника био одредио нећака Стефана. Због нереда у његовој држави, око црквених питања, Стефан није могао да се крунише нити да стварно наследи престо. Српски бан Захумља, Славић, кога у неким списима називају и као Славац или Славиша, ушао је са својом војском у Стефанову државу, сву је запосео и натерао Стефана да се склони у манастир Светог Стефана код Сплита, 1070 године. Сплит и овај манастир су били под млетачком власти. Тако је окончао овај огранак Оштривојевића, краљева "Далмације и Хрватске", а уједно је укинута ова држава. Победом бана Славића поново је успостављен суверенитет Србије над целом Далмацијом. Истовремено, бан Славић је предузео чишћење Далмације од Млечана и Византинаца, у чему је имао велику подршку тамошњег народа, јер је Славић спречавао насилну латинизацију Цркве. Присталице латинизације Цркве позвале су у помоћ Нормане, из Италије. Договорен је састанак између бана Славића и норманских вођа на острву Вису 1075 године. Приликом тога састанка Нормани су на превару заробили и погубили бана Славића.

Присталице латинизације Цркве које је предводио сплитски архиепископ Лоренцо, потражише новог кандидата за краља у личности Дмитра Свинимира, угарског бана западне Славоније. Овај Свинимир је био ожењен са Јеленом кћерком угарског краља "Светог" Стефана. Архиепископ Лоренцо га је наговорио да се као нови краљ стави под покровитељство римског папе. Папа Григорије VII послао је Свинимиру знаке краљевског достојанства и свога легата да га крунише. Крунисање је обављено у цркви у Сплиту 1076 године, то јест у граду који је био под млетачком управом. Било је договорено да данак који су краљеви Далмације и Хрватске плаћали до тада византинском цару, у износу од 200 византинских дуката, од сада да буде плаћан папи. (23) Приликом крунисања Свинимир је поднео заклетву на покорност и верност папи. Заклетва почиње са: "Ја Дмитар који се зovem и Свинимир ..." (24)

Свинимирова држава је била, по пространству, дотада највећа држава краљевине Далмације и Хрватске, и обухватала је далматинске и посавске Хрвате. Посавска Хрватска је била: од реке Раше у Истри до Купе и Сане, и на северу до Драве; између Купе, Саве и Драве. (25) Што значи да је на западу почињала са реком Рашом где је доста често била западна граница Србије. Овој посавској Хрватској је у време Свинимира присједињен и предео далматинске Хрватске, између река Крке и Зрмање. Свинимирово раскидање са Византијом и стављање под власт папе није могло проћи без тежих последица, јер је то краљевство, у ствари, било од почетка па све до тада једна византинска топархија, епархија или тема. Далматински градови под византинском заштитом, иако су у њима били присутни византински савезници Млечани, били су под управом једног царског чиновника са чином капетана. Никада Хрвати нису добили ове градове, нити је династија која је над њима владала. У време Петра Крешимира византински капетан у Далмацији био је извесни Лав. У свим тим градовима црквени обред је био по начину источне Цркве. (26) Византија није тада била у могућности да путем силе поврати своја права на краљевину Далмацију и Хрватску, па цар Алексије пренео своја права на ову тему на свога савезника и штићеника дужда Витала Фаледра, 1085 године. Фаледро је тада узео титулу: "Војвода Венета, војвода Далмације и Хрватске и царски протосеvast." То је у ствари значило да је Фаледро законити владар Далмације и Хрватске и да је Свинимир узурпатор. Пада у очи и то што Фаледро не узима титулу краља Далмације и Хрватске, него остаје при млетачкој титули војводе (дужда), што је нижа титула од краљевске. Из овога се може закључити да Венеција и посебно Византија нису признавале ту државу за краљевину, нити пак за самосталну државу, него су је сматрали једном византинском провинцијом.

КРАЉ БОДИН 1085-1111

По смрти краља Михаила његови бројни синови су се договорили да наследник престола буде Бодин, који је био најмлађи син краља Михаила из првог брака. Пошто се Бодин налазио тада заточен у Антиохији, његов старији брат, Радослав II, привремено је вршио краљевску дужност. Срби су ослободили Бодина из Антиохије путем једног вештог упада у тврђаву у којој је био заточен и на начин о коме би се могао написати велики повед. Бодин је ступио на престо Србије 1085 године. То је био човек великих способности и велики државник. Одмах по ступању на престо Бодин је прокрстарио Србијом и сме-нио непослушне банове и друге чиновнике и на њихова места поставио одане и савесне људе. У Рашкој је поста-вио два бана: Волкана и Марка, а у Босни бана Стефана, сва тројица су били људи са Бодиновог Двора.(27) На западу, Бодинова Србија је обухватала Лику и Крбаву и . Далмацију до реке Крке. Северна граница Србије била је на реци Сави и дуж ове реке све до Уне.

Краљ Дмитар Свинимир је убијен од Хрвата на далматинском Косову 1087 године, из освете због насилне латинизације Цркве. Он је на самрти проклео Хрвате: "Дабогда вазда Хрвати били и никада краља свога језика не имали!" Ово проклетство чудно звучи и из њега се може закључити да Свинимир није био Хrvat, јер он ставља само језик као заједничко са њима.

Хрвати су тада сви говорили српским језиком, али били су један посебан народ који је само говорио српским језиком. (28) Ми заиста и незнамо ко је био тај Свинимир, једино што се да разумети јесте да је био неки племић, пошто је био ожењен кћерком угарског краља, а био је на дужности бана. Он је био последњи краљ Далмације и Хрватске, а краљевство је трајало тачно један век. Свинимиров син, Радован, није могао да наследи свога оца због великих нереда који су настали после убиства краља. Вођене су борбе за власт између краљице Јелене и неког Стефана. Нереди су прекинути тиме што је Јеленин брат, угарски краљ Владислав, дошао са војском и запосео целу Свинимирову краљевину, 1089 године. Никада више та краљевина није била обновљена, остала је само једна покрајина угарске краљевине. Краљ Владислав је поставио свога братића Алма да у својству војводе управља земљама бивше краљевине, 1091 године. Алмов брат Коломан биће први и последњи од угарских краљева који ће се 1102 године крунисати у Београду на Мору и као краљ "Далмације и Хрватске". Угари нису држали ни до те формалности, а међу бановима које су они постављали да управљају "Хрватском" било је више Срба него Хрвата, почевши од трећег бана по реду - Белоша.

Хрватско краљевство је нестало баш у време владавине једног од највећих српских краљева - Бодина. Та њихова краљевина је од свога постанка до свога нестанка била српско-хрватска краљевина у правом смислу те речи. Створена је од једног огранка српске династије и на територији Србије, са мешовитим српско-хрватским становништвом. Она никада није имала у своме поседу данашњу Далмацију, него само један њен део. Никада није имала у своме поседу Лику и Крбаву, а да и не говоримо о Босни или Херцеговини. Никада, такође, није имала у своме поседу градове: Задар, Трогир и Сплит, а да и не говоримо о Дубровнику или о градовима на Кварнерима.

Уколико би се постављала нека историјска права на основу постојања, од једног века, ове краљевине, та права су на првом месту српска, па тек на другом месту хрватска. Од почетка 12-ог века па до наших дана, државни односи, што се тиче територија и граница, то су односи између Србије и Угарске, Србије и Венеције, Србије и Турске, и Србије и Аустрије, а никада то нису били односи између Србије и Хрватске.

ОШТРИВОЈЕВИЋИ ОД 1111-ТЕ ДО 1171-ВЕ

Краљ Бодин је оставио иза себе два сина: Михаила и Ђура, али ни један од њих није наследио свога оца, него великаши наметнуше за новог краља Доброслава II, Бодиновог брата по оцу. Доброслав је био Михаилов син из другог брака са византинском принцезом. Захваљујући утицају његове мајке и родбинских веза са Византијом, Доброслав је почео да води провизантинску политику. Ово је био разлог што је бан Рашке, Волкан, дошао са војском и опсео Скадар, победио, заробио и затворио краља Доброслава, (1114.године). После дужих преговора и сукоба међу властелом за новог краља Србије би изабран Бодинов најстарији брат, Владимир III, 1114-1118 године. Краљ Владимир се оженио кћерком бана Волкана и тако би постигнут трајни мир у Србији, а бившег краља Доброслава су пустили из затвора.

Бодинова жена, краљица Јаквинта, радила је потајно против краља Владимира а у прилог свога млађег сина Ђура. Ове Јаквинтине радње су биле откривене и она је послата у манастир, али њен син Ђуро долази на престо Србије 1118 године. Било је тада више принчева из династије Оштривојевића који су учествовали у борби за престо. Краљ Ђуро је опседнут у Скадру 1122 године од стране својих рођака. Ђуро је морао да се повуче са престола и да бежи у Рашку, а његов рођак, Грубиша, долази за краља Србије, 1122-1129 године. Грубиша се показао као добар владар, али његов рођак Ђуро долази са војском из Рашке, и у боју код Бара побеђује краља Грубишу, који је у томе боју и погинуо. Ђурову војску је у томе боју водио кнез Драгило, брат краља Грубише и познати војсковођа. Тако се Ђуро вратио на престо Србије по други пут, 1129-1140 године.

У Угарској је тада владао краљ Бела II. Граница између Србије и Угарске у то време била је: река Сава, река Уна, па на југ долина Грахово, Унац, Гламоч и Зрмања. Жупа Челебић, која је покривала Ливно, остала је одвојена Купресом, а такође и жупа Имотски, која се граничила са Србима Дувна и Неретвљанима. (29) Ми видимо да је граница Србије у то време била померена на запад, са Крке на Зрмању, као и да су две хрватске жупе: Челе-бић и Имотски биле изоловане међу Србима. Исто-времено видимо да су Угари били заузели Лику и Крбаву.

Тада је у Босни владао бан Борић, а у Рашкој бан Драгина, брат краља Грубише.

Против краља Ђура побунили су се 1139 године синови кнеза Драгила: Првош, Грубиша, Немања и Ширак. Ђуро је морао да напусти престо 1140 године, а за новог краља долази дотадашњи бан Рашке, Драгина, 1140-1151 године. Драгина је био добар и у народу врло омиљен владар. Имао је три сина: Радослава, Иваниша и Владимира. Наследио га је најстарији син Радослав, трећи краљ Србије овога имена, 1151-1169 године. Против краља Радослава побунио се бан Рашке, Урош и његов син Деса. Унутрашњи рат у Србији трајао је више година. Када је Деса умро, у Требињу 1160 године, рат су наставили његови синови: Мирослав, Немања и Константин. Овај рат је имао и верских побуда; краљ Радослав је био српско-православне вере, а Деса и његови синови су били католици. Краљ Радослав је изгубио рат са Десиним синовима и повукао се са престола Србије 1169 године. Последња и одлучујућа битка вођена је између Немање и Радославовог брата, бана Владимира, код Приштине 1170 године. Победио је Немања и следеће године се прогласио за владара Србије, али не као краљ, него само као велики жупан. Немања се тада није могао крунисати за краља јер су га Срби сматрали узурпатором. Тиме је окончана владавина династије Оштривојевића и отпочела владавина нове династије Немањића.

BIBLIOGRAPHIA VII

1. Gianantonio Bomman: STORIA CIVILE ED ECCLESIASTICA DELLA DALMAZIA, CROAZIA E BOSNA, Antonio Locatelli, Venezia 1775. (Tome II-63)
2. Louis Leger: CYRILLE ET METHODE, A. Franck, Paris 1868. (Page 85)
3. Gianantonio Bomman: Ibidem. (11-62)
4. Don Mavro Orbini: IL REGNO DE GLI SLAVI, Pesaro 1601. (P.217)
5. Gianantonio Bomman: Ibidem. (II - 69)
6. Gianantonio Bomman: Ibidem. (II - 69)
7. E. Prico De Sainte-Marie: LES SLAVES MERIDIONAUX, Armand Lechevalier, Paris 1874. (Page 51 et 112)
8. Caroli Du Fresne Du Cange: ILLYRICUM VETUS & NOVUM HISTORIA, Haeredum Royerianorum, Posonii 1746. (Pagus 73, II)
9. E. Prico De Sainte-Marie: Ibidem. (Page 154)
10. Gianantonio Bomman: Ibidem. (II - 77)
11. E. H. Милаш: ПРАВОСЛАВНА ДАЛМАЦИЈА, А. Пајевић, Нови Сад 1901. (Страна 90)
12. Caroli Du Fresne Du cange: Ibidem. (Pagus 74)
13. Gianantonio Bomman: Ibidem. (II - 77)
14. E. H. Милаш: Исто.

15. Caroli Du Fresne Du Cange: Ibidem. (Pagus 44, XXIX)
16. Gianantonio Bomman: Ibidem. (II - 78)
17. Francis Preveden: HISTORY OF THE CROATIAN PEOPLE, Philosophical Library, New York 1955. (I - 69)
18. Caroli Du Fresne Du Cange; Ibidem. (Pagus 44, XXX)
19. Gianantonio Bomman: Ibidem. (II - 69)
20. E. H. Милаш Исто. (Страна 91)
21. Francis Preveden: Ibidem. (1-72)
22. Francis Preveden: Ibidem. (I - 73)
23. Francis Preveden: Ibidem. (I - 84)
24. Caroli Du Fresne Du Cange: Ibidem. (Pagus 77, XVII)
25. Gianantonio Bomman: Ibidem.
26. E. H. Милаш: Исто. (Страна 92)
27. Gianantonio Bomman: Ibidem. (II -127)
28. Caroli Du Fresne Du Cange: Ibidem. (Pagus 73,11)
29. Gianantonio Bomman: Ibidem. (II -147)

VIII - ДИНАСТИЈА НЕМАЊИЋА 1171-1371

Династија Немањића је наследила на престолу Србије династију Оштривојевића, и ова династија је изникла из редова обичног народа, као што је то био случај са већином српских династија. Име династије потиче од имена Стефана Немање, што није баш уобичајено, јер су Немањини предци: отац, деда, прадеда па и чукундеда, били важни покрајински владари; али, пошто ми не знамо како су се они презивали, принуђени смо да и њих називамо "Немањићима", иако се сигурно они нису тако звали. О Немањиним предцима најбоље су били обаве-штени Дубровчани и о томе су писали Лукарић и Орбини.

Немањићи потичу од једног српског православног свештеника, Стефана, из Луке у Хуму. Луком се називао један предео на ушћу реке Неретве. Поп Стефан је имао два сина: Тихомила и Чудомила. Тихомил се прочуо по томе што је саградио цркву светог Стефана у Дријевима, данас Габела. Пада у очи да су сви Немањићи узимали име Стефан, па и њихови рођаци и наследници - Јаблановићи, су то исто чинили.

Тихомилов син Љубомир истакао се по мудрости и јунаштву, па га је бан Хума поставио за жупана жупе зване Трново, која је потом по Љубомиру добила име Љубомир. Љубомиров син Урош био је потврђен као жупан Љубомира од краља Ђура, око 1120 године. Урош је премештен из Љубомира у Рашку и постављен на положај жупана, где је познат као Урош I. Он је постао врло моћан у Рашкој, узео је звање великог жупана и владао је Рашком потпуно независно од краља Србије, против кога је чак и ратовао и опседао га у Скадру. Урош је имао четири сина: Примислава, Белоша, Уроша и Десу. Примислав је наследио оца на положају великог жупана Рашке, али после једног пораза у рату са Византијом, напушта Рашку и одлази у Угарску. Наследио га је његов брат Белош, који је потом такође отишао у Угарску. Затим је на положај великог жупана дошао трећи брат - Урош II. Најмлађи брат, Деса, постао је бан Хума, негде око 1150 године. Хум је обухватао предео од реке Цетине па до Дубровника, а у време бана Десе, Хуму је припојена и земља Требиња, па се тако овај банат простирао од реке Цетине до Которског Залива. Најважнији градови Хума били су: Требиње, Благај на извору реке Буне и Стон на мору. Стон је био важан град и Срби су по њему називали полуострво Пељешац - "Стонски Рат". Требиње је неко време било, као што смо раније напоменули, престони град Србије. На једном брду изнад Благаја налазила су се два стара замка, тврђаве, и један се замак звао Хлум а други Буна. Ова тврђава Буна је позната још из античког времена и под тим истим именом.

Име Хум је савременији српски изговор древне српске речи "Хелм", са којом се, опште узевши, означавао неки брдовит и планински предео. Исто то значење ова реч има у свим словенским језицима. Истога порекла је и име - Хомоље. Хомољске планине припадају венцу плани-на око Старе Планине, која је у 19-ом веку названа Балканом. Стари Грци су за венац планина Старе Планине употребљавали

српско име, прилагођено грчком изговору - **Αιμος** "Хемос". По имену овог планинског венца називало се данашње Балканско Полуострво - Хемским Полуострвом. Римљани су исти планински венац називали Наetus. Ово српско име употребљавано је од најстаријих писаних помена па све до 19-ог века, а затим је замењено у западној Европи са турским преводом - Балкан. Сами Турци нису употребљавали овај назив нити су они извршили тај превод. Турци су називали планински венац Старе Планине - "Еминех-Даг", што значи - Хемска-План-ина. Зато је потребно отклонити ово погрешно име "Бал-кан" за које су везали разна погрдна значења и вратити у употребу старо српско име Хелм и Хелмско Полуострво.

Бан Хума, Деса, поконио је 1151 године острво Мљет тројици калуђера, при цркви светог Михаила, да би од прихода са овога острва могли саградити нови манастир.

Деса је удао своју кћерку за Осорског кнеза Леонарда, сина млетачког дужда Витала II. Ово је био почетак развоја пријатељства између Срба и Млечана, и ово пријатељство ће потрајати дуже времена.

Угарски краљ Бела II, 1131-1141 г., оженио се 1130-те г., са Јеленом кћерком великог жупана Рашке Уроша II. Пошто је Бела био претходно ослепљен од стране свога стрица, Угарском је владала његова жена Јелена, уз помоћ свога брата - Белоша. Јелена је отпремила угарску војску, 1133 г., да заузме градове у Далмацији, осим Задра. Следеће године у Далмацију је дошао и слепи краљ Бела, па је одатле доведен на предео планине Врана све до близу реке Раме, и том приликом је својој титули додао звање "краља Раме". (1)

Из овога звања, из ове празне титуле измишљене од слепог Беле, угарски краљеви су изводили некакво њихово вајно право на Босну, коју су у те сврхе, истове-тили са Рамом, иако река Рама није никада била у њиховом поседу. Долазак краља Беле на предео планине Врана је био само један изненадни и тренутни упад на територију босанског бана Борића. Упад је био кратко-трајан и нико се од Угара није на томе пределу задржао.

Велики жупан Рашке, Урош II, је умро 1155 године, пошто је претходно био збачен са власти од стране његовог брата Десе. Деса је, као нови велики жупан, увео своју власт свуда по Србији, осим на пределу од Скадра до Котора, који је држао званични господар и краљ Србије - Радослав. Деса је умро у Требињу 1166 годи-не и сахрањен је у цркви Светог Петра. Иза себе оставио је четири сина: Тихомила, Мирослава, Константина и Немању. Браћа су наставила рат против краља Радослава и одузела му сву земљу осим града Котора. Од четири брата Немања је, иако најмлађи, постао главни господар, узео је звање великог жупана 1166 године и поставио своје седиште у престолници Србије - Скадру. Своја три брата је поставио на положаје банова и то: Тихомила у Рашкој, Мирослава у Хуму и Константина у Приморју. Константин се често помиње и као Константин-Стратимир. Његов банат Приморје био је предео између река Цетине и Крке. (2) Овоме банату су припадала острва: Шолта, Брач, Хвар, Корчула, Вис и Ластово. Међу грбовима српских земаља сачувао се и грб баната Приморје. Византија је у XII веку била на врхунцу своје моћи и најмоћнија држава у Европи. Доласком на престо цара Манојла Комнина, 1143-1180 године, покренуто је питање обнове старе Римске Империје. Манојло Комнин је био последњи ромејски цар који је водио стару империјалну политику. Његов војсковођа, Јован Дука, заузео је градове Далмације, острва и обалу од Омиша до Скрадина 1164 год. Поражена Угарска морала је да напусти Далмацију и да се одрекне, у корист Византије, свега што се налазило јужно од Велебита. Манојло је покушао да освоји и Босну, али се бан Борић успешно бранио и цар је морао да одустане од те намере. Манојло је поставио византинског намесника у Сплиту са звањем војводе Далмације и Хрватске. Ово је очито било преузимање тога звања од Млечана, којима је то Византија раније била уступила.

Истовремено ово је значило обнову старе византинске управне теме. Једино је град Задар остао и даље под покровитељством Млечана.

Немања је заузео Котор, 1171 године, свргао краља Радослава и званично постао владар Србије. Краљ Радо-слав је био последњи Оштривојевић на престолу Србије. Исте године Немања је повратио Србији обалу од Омиша до Скрадина, то јест банат Приморје, из кога је протерао византинске посаде. Настављајући поход на запад, Немања је повратио и Хрватску (3) на пределу од Крке до Зрмање.

Млечани су тада, као Немањини савезници, посели градове Трогир и Сплит. Последњи византински војвода Далмације и Хрватске, Константин Севаст, протеран је од стране српске војске.

Немањин брат и бан Хума, велики кнез Мирослав, оженио се са кћерком бана Борића. Ове родбинске везе између две племићке куће ојачале су већ и онако снажне пријатељске односе и омогућиле Борићу да се ојача као господар Босне и да свој положај бана пренесе као насле-дан на свога сина Кулина, 1180-1204 г. Бан Борић је био син бана Стефана Јаблановића, кога је краљ Бодин поста-вио за бана Босне. Јаблановићи су пореклом из Требиња. Борић је био учесник у српско-угарском савезу против Византије, али то није сметало Угарима да га нападну. Угарски краљ Стефан III наследник краља Беле, напао је са великом војском на Босну, 1163 године, под изговором да му та земља припада по праву наслеђа као "краљу Раме". Бан Борић је потукао угарског краља и протерао га из Босне. Следеће године Борић је са успехом одбио напад византинског цара Манојла Комнина. Помогао је Немању у време борби за преузимање власти у Србији и у ратовима са Византијом. И поред свих потешкоћа и уга-рског сталног непријатељства Борић је успео да одржи своје поседе северно од реке Саве, у Славонији, Пожегу са околином.

Сва три Немањина брата имала су титуле великог кнеза. Велики кнез Константин-Стратимир имао је да смирује побуну на Корчули. Корчулани су се побунили због пореза. Уважавајући њихове жалбе да су они сиромашнији од других, ослобођени су свих дажбина бану Приморја 1184 године. Мало после тога велики кнез је умро, не остављајући потомства. Његов банат Приморје био је већ једним делом изгубљен, Угари су заузели Сплит и Трогир 1180 године. У Сплиту је одржан обласни црквени сабор 1185 године, под председништвом надбискупа Петра, кога називају "фанатичним Мађаром". Главно питање на томе сабору било је однос према православним Србима у Далмацији. Осим нешто мало Грка, сви православни у Далмацији били су Срби, док је католика било разних народности: поред Срба било је Латина, посебно Млечана, Хрвата, Угара и других. Тај сабор је прогласио православне јеретицима и анатемисао их. Папа Урбан III потврдио је закључке Сплитског сабора, у новембру 1186 године. Православне цркве, у то време, налазиле су се у следећим градовима Далмације: Сплиту, Задру, Шибенику, Макарској, Книну и Скрадину. (4) Тај банат Приморје, са тако несређеним и напетим стањем, наследио је малолетни Мирослав син Андрија.

Велики кнез Мирослав је умро негде око 1188. године. Хумљани су изабрали за новог кнеза Пердику, кога неки називају Петром, што је свакако његово крште-но име. Али Пердика у то време није био хришћанин него је држао старо српско прехришћанско веровање. Пердика је био родом из Хума и уживао је велики углед као мудар и храбар човек. У време када је немачки цар Фридрих I пролазио са крсташима кроз Србију, 1189 године, и био примљен код Немање у Нишу, том приликом довршени су преговори о женидби Пердикиног сина Пољена (неки га зову Тољен) са кћерком Бертолда IV од Анекса, истарског крајишког грофа и хрватског титуларног херцега. Цар Фридрих је дао 1173 године Бертолду III од Анекса титулу макрогрофа Истре и Крањске.

Немања је уступио Хрватску, од Крке до Зрмање, својим савезницима Млечанима. Нису нам познати услови под којима је Хрватска уступљена, али је добро познато да се Немања није никада одрекао права на ту земљу. Приморска Хрватска је земља која је припадала српској круни по праву наслеђа, а и по праву мача, јер је Немања преотео ту земљу од Византинаца. Угарска се била одрекла права на ту земљу у корист Византије, 1164 године. И после уступања Хрватске Венецији, Немања је задржао грб Хрватске међу грбовима српских земаља у своје великом грбу. Западна граница Немањине Србије била је прво на реци Зрмањи, па потом на реци Крки. На северу граница је била на Сави и Дунаву: укључујући источну Славонију, до реке Орљаве, и Срем.

КРАЉ СТЕФАН ПРОВОЕНЧАНИ 1196-1227

Стефан Првовенчани је остао у историји под тим именом иако је то име нетачно. Он није био првовенчани краљ из династије Немањића, пре њега то је учинио његов брат Вукан. Уочи крунисања за краља Стефан је дошао у сукоб са баном Пердиком и победио је бана у једном великом боју на Бишће Пољу. Одузео му је добар део Хума и за бана Хума поставио свог млађег и малолетног сина Радослава. Своме синовцу Андрији дао је две хумске жупе: Попово и Стон. Давање ових жупа Андрији, који је био бан Приморја, јасно говори да он није имао довољне приходе од свога баната. Бану Пердики је остао само предео између реке Неретве и Цетине. Сукоб између Пердике и Стефана

избио је по питању узимања круне од папе Хонорија III. Пердика није био једини у Србији који је са подозрењем гледао на Стефаново приближавање Римској Цркви.

Малолетни бан Радослав је убрзо умро и краљ Стефан је дао цео Хум бану Андрији, од реке Цетине до Которског Залива и унапредио га у чин великог кнеза. Пердики је дат банат Приморје у коме је бановска власт била више начелна него стварна. Три важна града: Сплит, Трогир и Шибеник, били су аутономни градови и често су мењали заштитнике. Омиш је био легло гусара и стварну власт у граду имали су месни прваци. Како банат Приморје тако и цела Далмација били су поприште честих сукоба између Срба, Угара, Млечана и Византије. Пердика је врло брзо успео да одузме од кнеза Андрије један део хумског баната, предео између река Неретве и Цетине. Успео је да заведе своју власт у Приморју и да придобије за себе аутономне градове: Сплит и Трогир. Пердика је изишао као победник из ратова са угарским бановима, а затим и из једног сукоба са босанским баном Стефаном. Тако је створио један велики банат који није више звао Приморје, него Хелманија. Пердикина Хелманија се простирала од реке Неретве на истоку до реке Крке на западу и од мора до иза Гламоча. Град Сплит је бирао кнеза Пердику за свога градског старешину, нешто као принца града, 1225-1227 године. Папски легат Аконције анатемисао је због тога Сплићане, зато што су, како је он рекао, изабрали "јеретика" за свога вођу. Кнез Пердика је прешао на православље у време Светог Саве, и у његовом банату Макарска је била центар православног деловања.

Из Макарске се ширио врло снажан православни угицај на целу Далмацију.

Кулин Јаблановић, бан од Босне, био је ожењен сестром Немањиним и уживао је повлашћен положај међу бановима Србије. Угарски краљ Бела III, 1172-1196 г., спремао се на рат против Кулина са намером да наме-тне католичанство у Босни. Напад је био најављен као поход против "јеретика". Бела је умро 1196 године не постигавши ништа што би било вредно помена. Његов наследник Имре испољавао је жељу да освоји не само Босну него и целу Србију. Па се он у ту сврху назвао, 1202 године, чак "краљем Србије". Нешто пре тога је његов брат Андраш узео титулу "херцега Далмације и Хрватске" и напао на Далмацију 1197 године. Прошао је са војском кроз Далмацију не освојивши је и упао у Хум, и прогласио се "војводом Хума". Бан Пердика га је протерао, а Андраш се и даље по Угарској китио титулом "војвода Хума". И Андраша и Имра подржавао је и наговарао да нападају на Србе папа Иноћентије III, који је сањао о католицизирању Хелмског Полуострва. Када је Имре, као самозвани краљ Србије припремао напад на Босну, бан Кулин га је одвратио од напада поручком да ће он и цела Босна примити католичку веру па да он Имре нема разлога да ратује. Имре је ту поруку радо примио и одмах одустао од ратних припрема. Међутим, Кулин му није рекао када ће то он и Босна учинити, па је на томе и остало. Уместо у Босну Имре је упао у Срем, али није ту дуго остао. Краљ Стефан Првовенчани га је потукао и протерао из Срема.

КРАЉ РАДОСЛАВ 1227-1234

У време ове прилично кратке владавине краља Радослава није се битније изменило стање у западним српским крајевима. Умро је бан Пердика и наследио га је на положају бана Хелманије његов син Пољен. Нови бан је имао неке сукобе са аутономним градовима: Сплитом и Трогиром. Умро је 1239 године не оставивши потомства.

У Босни је после Кулина владао као бан његов син Стефан II, 1204-1232 године. Наследио га је син Нинослав, 1232-1250 године. После Пољенове смрти Нинослав је добио и банат Хелманију.

Угарски краљеви су често нападали на западне крајеве Србије: на Далмацију, на Хелманију, на Босну, па чак и на Хум. Сваки од тих напада био је означен као крсташки поход против "јеретика", како су католици обично називали православне и богумилске Србе. Архиепископија у Бару је добила 1089 године под своју надлежност целу Босну. (5) Српска Барска Архиепископија била је надлежна над целом Србијом у коју је била укључена и цела Босна. Барски архиепископ је имао звање Примас Србије. Али права српског примаса нису поштована ни од самог Ватикана а још мање од угарских краљева. Они су стално радили на томе да у Босни поставе једну другу католичку хијерархију под надлештвом угарских епископа. Слично као према Барској Архиепископији поступано је и према Дубровачкој Епископији, чија су права такође грубо гажена.

Бар и Дубровник су били српски градови, а угарски краљеви су настојали да у Босни створе једну антисрпску црквену организацију. Хрватске епископије нису никада ни имале било каквих права у Босни. Допирале су на северу до Драве и на истоку до Пожеге.(6) Сплитска Архиепископија је била по своме пореклу и традицији српска, иако је у разним временима претварана у инструмент антисрпске политике. Треба напоменути да Далмација није никада припадала Хрватској, иако је Хрватска била у једном делу Далмације. Тако је било и у време када су Мађари запосели Хрватску, да би је 1102 године претворили у њихову провинцију. То је баш било време када је Хрватска, бар кратко време, имала најшири простор у њеној историји. Ни тој Хрватској нису припадали градови: Задар, Трогир, Сплит, Раб, Црес, Осор и Крк.(7) Само један век после пада под Мађаре Хрватска није више ни помињана у титулама мађарских краљева. Последњи пут Хрватску је споменуо Бела IV, 14-X-1235 године. Од тада Хрватска се више не помиње као земља мађарске круне, него само као једна безначајна провинција у Мађарској.

КРАЉ СТЕФАН ВЛАДИСЛАВ 1234-1243

Папа Григорије IX наређује, 1234 године, Коломану брату угарског краља Беле IV, који је тада био на дужности војводе у Хрватској, да предузме красташки по-ход против "српских јеретика". Коломан се прогласио "херцег Склавоније" и са угарском војском напао Босну и Хелманију. Ватикан је Коломанов напад званично прогласио красташким походом.

У Босни се било раширило богумилско учење, у време бана Кулина, око 1200 године. Тадашњи српски православни епископ Босне, Радагост, није могао да спречи ширење богумилства. Богумили су изабрали свога верског поглавара, 1223 године, у време владавине бана Стефана II Збислава. Богумили су у ствари били једна православна секта. Католичка Црква није правила разлике између православца и богумила, и једне и друге је називала истим погрдним именом - јеретици.

Коломанов красташки поход није успео, ни у Босни ни у Хелманији, потучен је и протеран исте године. Бан Матеј Нинослав је поразио Коломана и протерао га из Србије. После овако великог успеха на бојном пољу, и после смрти бана Пољена, Нинослав је добио на управу и банат Хелманију. Краљ Стефан Владислав, који је столовао у Скадру, дао је бану Нинославу чин "великог бана" и банат Хелманију на управу. Нинослав је после тога поставио свога брата Себислава на управу предела Усоре са чином бана. Припајање баната Хелманије Босни учињено је понајвише из одбранбених разлога, пошто се велики бан Нинослав показао као одличан војсковођа.

Коломан није могао да живи са тешким поразом на савести па је покушао поново да нешто уради против Србије. Он је 1235 године прогласио постојање угарског баната - Срем, и упао са угарском војском у Срем да тај његов проглас и оствари. Ни овог пута није имао више среће, краљ Стефан Владислав га је потукао и протерао из Срема. Коломан је и по трећи пут пошао у напад на Србију, овога пута у Хелманији 1237 године, али опет није имао среће са Србима који су га поново потукли и протерали.

КРАЉ СТЕФАН УРОШ I - ВЕЛИКИ 1243-1276

Краљ Стефан Владислав је уступио престо Србије своје млађем брату Урошу, који је остао у историји као Урош Велики. Владислав је умро 1280 године.

Угари су послали у Босну једног католичког епископа, Пусу, 1239 године, с намером да оснује једну католичку епископију у Босни. Пуса је саградио једну католичку цркву на брду код Сарајева, али није могао да се ту одржи. Пуса се настанио у Ђакову, око 1245 године, и од тада је Ђаково било седиште католичких епископа именованих за Босну; пошто у Босни нису могли да опстану. Тиме је створена једна посебна Католичка Црква за Босну, али ван Босне. Ова нова епископија није била у саставу Барске, а ни Сплитске Архиепископије, нити пак у саставу Дубровачке Епископије. Па баш зато та католичка епископија није ни могла да остане у Босни нити уопште међу Србима.

Нови угарски напад на Западну Србију уследио је 1243 године, када је угарски краљ Бела IV својим поклонима и обећањима придобио град Трогир. Трогир је потом, подржан од Угара, ушао у рат против Сплита, због спора око власништва једног села. Сплит је припадао банату Хелманији иако је

био аутономни град, па је без оклевања затражио помоћ од великог бана Нинослава. Нинослав је дошао са војском и опсео Трогир, као побуњенички град, похарао његово земљиште и протерао Угаре. Сплит је тада прогласио великог бана Нинослава за свога војводу и заштитника. Краљ Бела није могао мирно да поднесе овај пораз, па да би се осветио Нинославу следеће године са великом војском напада на Босну, а свога бана Славоније, Дионисија, послао је у напад на Сплит. Бан Дионисије је заузео Сплит, јула месеца 1244 године, али велики бан Нинослав је поразио краља Белу и протерао из Босне. Рат је завршен потписивањем миро-вног уговора по коме је признато пређашње стање.

Велики успеси великог бана Нинослава у ратовима са Угарском и католичким крсташима имали су за последицу ширење богумилства у католичкој Хрватској. Главно оружје богумила, као народњачке Цркве, било је у употреби српског језика и писма у њиховом богослужењу. Ово је наилазило на добар пријем у тадашњој Хрватској. Да би спречио ширење богумилства, папа је дозволио, 29-III-1248 године, употребу српског језика и писма глагољице по црквама у Хрватској. Ова дозвола је повучена чим је прошла опасност од ширења богумилства.

Син краља Стефана Првовенчаног, Предислав, замонашио се и био је епископ Захумља, а затим архиепископ Србије, као Сава II 1263-1270 године.

После смрти великог бана Нинослава бановску власт у Босни узео је његов рођак Пријезда. Овај Пријезда је прешао на католичку веру без ичије сагласности, па се народ побунио против њега, збацио га са власти и поста-вио за бана његовог сина Стефана III. Угарски краљ Бела је узео ово као повод за нови красташки поход на Босну 1254 године. Бела је хтео да искористи ту прилику пошто је нови бан био малолетан и неискусан. Приликом овога напада Бела је успео да запоседне "Доње Крајеве", а то је предео између Врбаса, Уне, Саве и Грмеча планине.

Из Хелманије су одлазили гусари и харали по мору, па је Венеција напала на Омиш главну гусарску луку, 1278 године, и свргла са власти месну властелу - Качиће.

КРАЉЕВИ: ДРАГУТИН 1276-1282 И УРОШ II МИЛУТИН 1282-1321

Краља Уроша Великог наследио је син Драгутин, који је владао само шест година и уступио престо Урошу Милутину. Драгутин се повукао на север, у Срем и Славо-нију, и ту створио своју посебну краљевину у којој је владао као краљ од 1282 до 1316 године. Престолница краља Стефана Драгутина био је град Београд на Дунаву, а његова краљевина, позната касније под именом као "Земља краља Стефана", обухватала је: Срем, Славонију до реке Орљаве, Мачву, Усору и Соли. Соли су данашња Тузла. Краљ Драгутин је био ожењен са Јелисаветом кће-рком угарског краља Стефана. За све време свога живота Драгутин је имао пресудан утицај на угарском Двору. Бан од Босне, Стефан III, се оженио Драгутиновом кћерком Јелисаветом и то је био трећи брак између Немањића и Јаблановића. "За име краља Драгутина везано је тадашње чвршће уклапање Босне унутар Србије". (8) Тада је заправо настала извесна промена у односу на Босну, бан од Босне није више био под ауторитетом краља Милутина, него под ауторитетом краља Драгутина, чија је краљевина била једна врста штита према увек непријатељској Угарској. Зато је папа Никола IV, знајући да је Драгутин врхо-вни господар Босне, писао њему једно писмо 1291 године и тражио да се уведе инквизиција у Босни. Изгледа врло чудно да то папа тражи од једног православног краља.

Угарски краљ Карло II даје, једном повељом из 1292 године, краљу Драгутину у наследни посед војво-дство Славонију. Ово је краљ Карло учинио због заслуга краља Драгутина према његовом сину Карлу Мартелу. Када је син Карла Мартела одрастао и он се ослањао на краља Драгутина у истицању својих права на угарску круну 1300 године. У повељи предаје Славоније краљу Драгутину стоји да се она предаје цела, осим поседа које држи племићка кућа Франгипана. Франгипани су имали поседе у данашњој Хрватској северно од Саве и у западној Славонији.

У Далмацији, Славонији и Хрватској постојале су четири познате племићке куће: Качићи, Шубићи, Нелепићи и Франгипани (Франкопани). Шубићи су били пореклом Срби из Лике и потичу од неког Јована. (9) Франгипани су пореклом са острва Крка и за њих се изричито каже да нису били Хрвати, него су пореклом од ранијег становништва Далмације. Њихово право презиме је Франгипани а не Франкопани. Качићи су пореклом из Омиша, из српског племена Неретвљана. Нелепићи су пореклом из Крбаве и како изгледа да су и они били Срби. Франгипани су били католици по вери, за Нелепиће није познато којој Цркви су припадали, а међу Шубићима и Качићима било је православних

и католика. Треба напоменути да је под Угарском у Хрватској трећи бан по реду био православни Србин Белош. (10) Далма-ција је једно време готово цела била под влашћу Шубића, кнежева брибирских, којих је било више у исто време. "Један од Шубића кнез је Омиша, Трогира и Шибеника, други, Младен, кнез је Сплита; Павле се назива приморски бан Хрватске и Далмације; син Павлов, Младен, носи звање кнеза задарског и поглавара далматинског итд."(11)

За време живота краља Драгутина угарски краљеви нису били у стању да предузму било какав напад на Србију, па су зато гурали Павла Шубића, који је био добио од краља Угарске звање бана Приморја са правом наследства. Неко му је био дао и титулу "господара Босне", 1298 године. Вероватно да је та титула стигла из Ватикана, јер се краљ Угарске у то време не би усудио да му да једну такву титулу. Тако је Павле носио ту титулу све до 1302 године, а затим је прешао границу Босне са једном малом војском да тражи земљу за своју титулу. Чим је прешао границу ступио је у преговоре са баном од Босне Стефаном Ш, зетом краља Драгутина и тражио од њега да му уступи један погранични део од босанског баната. Није нам познат исход њихових преговора, али се сасвим јасно да разумети да му Стефан није дао ништа, па је Павле те исте године пренео своју титулу на сина Младена, који се сада назива "други бан Босне". Пошто је он стално боравио у Клису, његова титула је била само за салонску употребу. Иза ових ујдурми и давања празних титула стајали су, као и обично, Угарска и Ватикан, по чијем је наговору и Дубровник дошао у сукоб са краљем Србије, па краљ Милутин одлучи да заведе ред у западним крајевима.

Прво је 1305 године натерао Дубровник на покорност, остављајући му градску аутономију, затим је истерао Угаре из дела Босне и из Приморја и том приликом су са тих предела протерани латински епископи. (12) Када је краљ Милутин ушао са војском у Приморје, Младен Павлов Шубић је изишао пред њега и изјавио му своју покорност. Краљ га је примио и поставио на положај бана Приморја. Банат Приморје је стизао на запад до реке Крке. Ми не знамо да ли је Младен био од раније православац или је тада прешао на православље, али знамо сигурно да је од тада био православне вере. Било како било, он је сада био један од банова Србије и његов банат је стизао до Крке, то је до реке која је у време Неманића била западна граница Србије. Како је Милутин тада ставио под своју власт и предео између реке Крке и планине Велебита, а на томе пределу није поставио неког другог бана или жупана, може се разумети да је и тај део Далмације ставио под власт бана Младена Шубића. Ово би се дало доказати чињеницом што су Шубићи радили великим замахом на јачању Срба у Далмацији. На томе су посебно радили Павле и његов син Младен, који су крајем 13 века омогућили досељавање бројних Срба из Босне у Далмацију.

Бан Младен је сада био врло моћан властелин и држао је целу Далмацију у својој власти. Његове војне посаде биле су у Задру, Шибенику, Скрадину, Островици, Трогиру, Сплиту и Клису. " Већи део те војске чинили су босански Срби .. "(13) Баш те 1305 године када је краљ Милутин уредио српску власт у Приморју извршено је бројно пресељавање Срба из Босне у Далмацију. Пошто је краљ Милутин био поставио, две године раније, свога млађег сина, Константина, за бана Хума, може се рећи да је 1305 године коначно уведен ред у западним српским крајевима.

Бан од Босне Стефан Ш умро је 1310 године и наследио га је његов син Стефан IV Котроман. Стефан је добио надимак Котроман и остао је познат под тим надимком, али није познато ко му је и зашто дао тај надимак.

После смрти краља Драгутина, 1316 године, његову земљу је наследио краљ Милутин. За краља Милутина се може рећи да је био највећи задужбинар и градитељ од свих српских владара средњег века. Саградио је нови манастир Крку, 1317 године, на месту једног малог дотрајалог манастира. Негде у то време саградио је и манастир Крупу у долини реке Зрмање.

Неизвесна је судбина хумског бана Константина, јер се у Хуму од 1318 године подигла племићка кућа Бранивојевића. Родочел Бранивој је био из Бргата у Хуму и имао је четири сина: Михаила, Добривоја, Бранка и Брајка. Они су имали власт у Хуму од реке Цетине до Которског Залива. (14) У време Бранивојевића главни град Хума био је Стон. Бранивојевићи су имали некакав сукоб са баном Младеном Шубићем и овај је морао да им преда таоце међу којима је био и његов млађи брат Гргур, 1319 године.

Угарски краљ Карло Роберт је тражио од краља Милутина да му уступи "Земљу краља Стефана", то јест земљу краља Драгутина. Милутин је то одбио и Карло Роберт је напао на Србију 1318 године. Папа Јован писао је писма Филипу од Таранта, немачким кнежевима, чешком и пољском краљу, да помогну угарском краљу у рату против Србије. Срби су без много потешкоћа одбили овај напад и краљ Милутин је могао са поносом да стави натпис у цркви Св. Николе у Барију, 1319 године, којој је том приликом дао богате поклоне, као краљ: "Рашке, Дукље, Албаније, Бугарске и свог Јадранског приморја и све земље до Дунава."

Карло Роберт је припремао нови напад на Србију и поставио Ивана Бабонића, бана Славоније, за бана Хрватске и наредио му да сакупи што више војске и да иде у Далмацију против српског бана Младена Шубића. Бабонић је са мађарском и хрватском војском ударио на Далмацију 1319 године. У боју код Книна бан Младен је поразио Бабонића. После овог другог напада на Србију и другог пораза, угарски краљ се још више ослања на католичко свештенство да би поткопао власт бана Младена у Далмацији. И заиста, католичко свештенство је бунило народ по градовима Далмације противу бана Младена, оптужујући га због признавања врховне власти једног православног краља, кога су они називали "јеретиком", а вероватно је да су тако називали и самог бана Младена. Католичком свештенству је помагала и Венеција, која је радо примала свакога ко је пристајао да иде под њену заштиту.

КРАЉ СТЕФАН ДЕЧАНСКИ 1321-1331

Угарски краљ је, пошто је католичко свештенство припремило терен, дошао у Далмацију са једном великом војском. У боју код Трогира, 1322 године, бан Младен је поражен, заробљен и одведен у Угарску где је и погубљен. Бан Младен је веровао да може са војском, са којом је већ једном потукао мађарску и хрватску војску, победити угарског краља па није тражио појачање из Србије. Па и поред тога краљ Стефан је наредио босанском бану Стефану IV да предузме један јачи напад на Угаре да би тако олакшао бану Младену одбрану Далмације. Бан Стефан је предузео тражени напад и том приликом ослободио од Угара предео Завршје. Поразом и убиством бана Младена Шубића није решено питање власти у Далмацији, у којој је угарски краљ, и после победе, био немоћан да заведе своју власт. Војвода Нелепић, чије је седиште било у Книну, подржавао је бана Младена и сада је он наставио ратовање против угарског краља. Пошто је претрпео велике губитке у Далмацији Карло Роберт се повукао, иако није био одустао од даљег ратовања. Сменио је бана Хрватске, Бабонића, и на његово место поставио Николу Омоједева 1323 године. Ни Омоједев није могао ништа постићи у Далмацији па је био смењен 1325 године и на његово место постављен Микац Михаљевић. Микац је дигао једну чисто хрватску војску и са њом пошао у Далмацију. Није био боље среће, војвода Нелепић га је до ногу потукао 1326 године. После овог пораза, хрватски бан и угарски краљ нису више имали никакве власти јужно од Лике и Крбаве. Сплит и Нин су се ставили под млетачку заштиту, а Скрадин и Омиш прогласили независним градовима.

Краљ Стефан Дечански дао је бану Стефану IV Котроману на управу Усору и Соли 1324 године. Ово је званично дато као наследство од његове мајке Јелисавете, а у ствари као награда за успешно извршено краљево наређење 1322 године. Затим му је краљ дао дозволу да бан припоји своје банату и Хум, 1326 године, и тако га је учинио врло моћним властелином. Ово је било по други пут да су Немањићи подигли своје рођаке Јаблановиће до велике моћи и поверили им одбрану западних српских земаља. Само за несрећу, Стефан IV Котроман није био човек као што је био велики бан Нинослав и овога пута ће се добротинство вратити лошим. Бан Стефан није био радо виђен у Хуму и његово поседање Хума није прошло без отпора. Бранивојевићи су већ били нестали, сви су трагично завршили свој живот. Од кнежева лозе Немањића, Мирославових потомака, било их је више, али сви су били на нижим положајима и ни један од њих није се истицао. Ђорђе Андријин помиње се као жупан на ушћу Неретве 1280 године. Друга два његова брата помињу се такође као нижи жупани, Богдан у Стону и Радослав у Имотском. Кнез Петар Немањић, син Тољенов, који је држао Попово, био је вазал Бранивојевића, па иако није био господар Хума сматран је као први племић у Хуму. Кнез

Петар је убијен на свиреп начин од војске бана Стефана приликом посетања Хума 1326 године. Овај случај је појачао лош глас о бану Стефану.

Већ поменути папа Јован писао је угарском краљу Карлу Роберту и босанском бану Стефану, 1325 године, и тражио да се уведе инквизиција у Босни и Славонији. Изненађује ово тражење од бана Стефана који је био православац. (15) Та католичка инквизиција била је уперена у Босни против богумила и православаца, а у Славонији у којој није било богумила инквизиција је била уперена једино против православаца. Тако је папа у ствари тражио од бана Стефана да дозволи инквизицију противу Цркве којој је и он припадао. Дрскост и осиноност каква се заиста ретко виђа. Бан Стефан, иако православац, није сметао ширење богумилства и оно се ширило из Босне међу католицима у Хрватској и међу православцима у Хуму.

КРАЉ И ЦАР ДУШАН СИЛНИ 1331-1355

У Западној Србији стање се знатније мења у време владавине Душана Силног. Дубровник је био аутономни град у Србији и од Душана је добио велике повластице и град Стоун, под условом да у Стону остане православна црква и свештеник и да Дубровник плаћа његовом бану Босне, то јест Стефану IV Котроману, хиљаду перпера годишње. (16)

Угарска власт у Далмацији је престала са краљем Ладиславом, 1272-1280 године. Иако су Угари, уз помоћ Католичке Цркве и Млечана, успели да сломију бана Младена Павлова Шубића, Угарска није ништа добила у Далмацији. Млечани су до крајности искористили неодлучност краља Стефана Дечанског и добре односе са српским Двором. Па и поред млетачког проширења српска страна није била потиснута из Далмације. Младен Ђурђев Шубић је наследио свога рођака Младена Павлова Шубића, и уз помоћ једне српске војске постао је госпо-дар Скрадина, Клиса и Омиша. Кнез Младен је постао врло моћан и његов ауторитет је поштован у целој Далмацији. Тако је Србија поново, преко овог другог Шубића, постигла преимућство у Далмацији.

Папа Бенедикт XII писао је, 22-V-1337 године, наредбе угарском краљу и хрватском бану да поново крену у крсташки рат против "јеретика". Папа се уједно жалио што његови францисканци и доминиканци нису ништа постигли у Босни, јер је бан, иако православац, штитио богумиле. Али Мађари и Хрвати нису били ради да иду у нови рат противу Срба, редовно су трпели поразе при сваком нападу на српске земље и ова нова папина наредба није им ни у ком случају била добро дошла. Пошто нису могли неизвршити ову папину наредбу, они се почну удварати војводи Нелепићу, нудећи му и обећавајући све што су могли да би га наговорили да отме поседе кнезу Младену Шубићу. Напад на кнеза Младена био је у ствари напад на Србију, јер је кнез био под непосредним ауторитетом Душана Силног. Младен је био и зет Душанов, оженио се са Душановом сестром Јеленом.

Кнез Младен је имао доста војске у Скрадину и Клису, али не знајући са коликим снагама ће Угари да нападну, он затражи од бана Стефана да му пошаље нова појачања у војсци и да пошаље што више Срба из Босне да се населе у Далмацији, 1337 године. Да не би поновио грешку свога претходника кнез Младен се на време обезбедио са довољном војном силом. Захваљујући томе кнез Младен је лако тукао Нелепића и његове савезнике Мађаре, 1338 године, а Србе који су дошли из Босне населио је око Скрадина и Брибира. (17) Преварен, осра-моћен и поражен, војвода Нелепић се затворио у своју тврђаву и није се више појављивао. После његове смрти власт у Книну је преузела његова жена Владислава, Српкиња из породице Гушић, као тугор њеног малолетног сина Јована. Бан Хрватске Никола Хахолда настоји да искористи ову прилику и напада са хрватском војском на Книн 1344 године. Али удовица Владислава је успела да потуче и протера хрватског бана. Овај пораз хрватског бана довео је угарског краља Лудвига до очаја, па је он лично дошао са војском од 30 хиљада војника да се обрачуна са Владиславом и да освети хрватског бана. На путу према Книну почео је да сумња у своју ратну срећу и зауставио се код Бихаћа и одатле почео преговоре са Владиславом.

Између њих је постигнута оваква нагодба: Владислава је пристала да призна врховну власт угарског краља, а за узврат он њој признаје право на поседе које је имала и још јој даје град Сењ и област Цетине. Тако је Владислава проширила своје поседе без и једног удара мача. Краљ Лудвиг је потом ушао у Далмацију и напао кнеза Младена, 1345 године. Кнез Младен је успешно одбио напад и

протерао Лудвига из Далмације. Лудвиг није мировао, две године касније он поново напада на Далмацију и успева да освоји Островицу, пошто је натерао Ђурђа Павлова Шубића, кнеза Островичког, на предају. Да би га уклонио из Далмације протерао га је у Зрин. Његови потомци су познати као кнежеви Зрински. Ни други Лудвигов напад на кнеза Младена није успео, био је тучен и морао је да се повуче, Војводе кнеза Младена у овој рату били су Богдан и Остоја, обојица Срби из Босне. Ова двојица су са српском војском освојила Клис, Скрадин, Трогир и Брибир и предали их кнезу Младену.

Док су се Срби у Далмацији успешно носили са свима непријатељима у Босни је била настала велика пометња. Католичка Црква је припремала нови крсташки рат против Срба 1340 године, и у Угарској су се прикупљали свештеници из целе католичке Европе и спремали на католичке Босне. Бан Стефан се био уплашио од ове велике ратне припреме и бучне пропаганда да се цела католичка Европа спрема на крсташки рат у Босну. Банов писар Домања Бобаљевић., Дубровчанин и католик, наговори бана да прими католичку веру и да тако избегне рат. То на његову несрећу бан Стефан и учини 1343 године, и тако ступи у пријатељство са угарским краљем Лудвигом. Охрабрен овим неочекиваним успехом, Лудвиг се осмели да тражи од Душана Силног "Земљу краља Стефана". Душан одбија његову тражњу и Лудвиг напада на Србију, у Срему, са већ прикупљеном војском за крсташки поход, 1343 године. Напад је био снажан, али је још снажније одбијен, "Срби нису пустили ни једну стопу земље напа-дацима", како историчари бележе.

Неуспеси краља Лудвига у његовим нападима на Србе како у Далмацији тако и у Срему натерали су га на промену његових ратних планова и уместо против Срба он се окреће против Млечана. Дошао је у Далмацију 1348 године са врло бројном војском и напао на Задар, који је био под млетачком управом. Са Лудвигом је био, као савезник, и босански бан Стефан. У време битке под Задром између Мађара и Млечана бан Стефан је са својом војском мирно стајао и гледао не узимајући учешћа у борби. Баш захваљујући таквом његовом држању Лудвиг је био поражен и морао је да се повуче из Далмације. Стефан Котроман је заиста био прави Котроман, пошто је издао свога господара - Душана Силног, издао је и свог новог пријатеља - краља Лудвига. Бан Стефан се правдао пред Србима и говорио да он није издао Србе, него да је прешао на католичанство да би се спасио од рата. Једно је говорио пред Србима а друго пред Угарима, и тако се провлачио све до 1350 године. Те године га је наговорио краљ Лудвиг да запоседне кнежевину Требиње са Конавлима, то јест територију која је припадала цару Душану.

Душан је одмах дошао са великом војском, вратио под своју власт Требиње и Конавле и одузео босанском бану цео Хум, све до реке Цетине. Потом је Душан ушао у Босну, али бан Стефан није тамо чекао, него је побегао у Угарску. Банови рођаци и властела излазе пред цара и изјављују своју оданост и оданост босанског баната српској круни. Тада је направљен и договор у погледу смењивања и наслеђа бана Стефана. Потом Душан напушта Босну и иде на југ. Логоровао је у Дувну и одатле послао своју војску да прође кроз Далмацију све до реке Крке. Душанова војска се зауставила у долини Крке и није ишла даље на запад, иако испред ње није било никакве силе која би је спречавала. Ово је доказ да су Срби, а и сви њихови суседи, сматрали реку Крку западном границом Србије у томе времену. "До реке Крке према Хрватској", каже Орбини. И по Орбинију река Крка је граница између Србије и Хрватске. Цар Душан је лично дошао до близу Трогира, где су му 8-1-1351 године Трогирани послали дарове и своје представнике да му се поклоне. (18) Кнез Младен Шубић је умро 1348 године и Приморјем је владала његова жена Јелена у име свога малолетног сина. Да би појачала безбедност Приморја Јелена је предала своје брату, цару Душану, градове Скрадин и Клис да их чува његова војска. Заповедник царске посаде у Скрадину био је чеоник Ђураш Исета, предак Црнојевића, а у Клису стратиота Палман.

Угарски краљ Лудвиг је био испланирао како да завлада Босном. Решио је да се ожени са Јелисаветом, кћерком бана Стефана, па потом да Стефана смакне. Пошто је Јелисавета била једино Стефаново дете мислио је да је прогласи бановом наследницом и тако по праву наслеђа своје жене да добије Босну. Лудвиг се оженио са Јелисаветом 20-VI-1353 године. Тада је одмах нестало бана Стефана, неки кажу на сам дан свадбе, а други кажу неколико дана после свадбе. Не зна се на који

начин је уморен, једино се зна да је био мртав пре него што је свадба завршена. Баш када је Лудвиг мислио да му је Босна на дохвату руке, испречила се рука цара Душана, који је за новог бана Босне поставио Твртка Владиславовог сина старог свега 15 година. Тврткова мајка је била Јелена, сестра кнеза Младена Шубића. Она је према дого-вору са царом Душаном 1350 године, свога сина припремала за ту улогу. Ми данас не знамо да ли је било шире познато о избору младог Твртка, од стране цара Душана, за Стефановог наследника или је то знао само један део властеле који је учествовао у томе договору са Душаном. Како су догађаји текли може се схватити да је тај договор чуван у тајности и да је само један мали број лица за то знао. Краљ Лудвиг није могао да мирно поднесе овај пораз и пропаст његових планова, па је одмах дигао војску и ударио на Србију да се освети цару Душану.

Међутим, Душан га је до ногу потукао да је Лудвиг морао да се спасава бегством 1353 године. Потом је Лудвиг свуда гово-рио да се спрема да се освети Душану. Када је цар Душан био у рату са Византијом, 1355 године, Лудвиг је сматрао да је сада погодно време да му се освети. Ушао је са бројном војском у Далмацију и напао на Клис, који је после дуге и тешке борбе и освојио. Потом је напао и на Скрадин али није успео да га освоји.

ЦАР УРОШ 1355-1371

У рату са Византијом, када се Душан спремао за напад на Цариград, који није био припремљен за одбрану и Ђеновљани су већ били почели некакво посредовање у вези предаје Цариграда, Душан је изненадно умро. Према изјави једног Ђеновљанина, Душан је отрован од стране једног византинског свештеника. Позитивно се зна да је тада велики део Византинаца сматрао да је Ромејско Царство дотрајало и неспособно за одбрану и да је боље у интересу самих Ромеја приклонити се тада моћном Српском Царству које је званично било и Ромејско. Све ово само напомињемо, јер не спада у предмет ове књиге.

Одмах по ступању на престо цара Уроша видело се да он нема способности свога оца и да је он рођен више да буде испосник него владар. Ово је охрабрило угарског краља Лудвига да се осмели да објави рат Србији 1359 године. Рат је званично објавио Урошу "цару Срба и Ромеја". Војсковође цара Уроша су одбиле напад угарске војске тако да је то био још један пораз угарског краља. Ратоборни и насртљиви Лудвиг се није још смиривао него је поново дигао војску и објавио рат бану Твртку 1363 године и ушао са војском у Босну. Твртко га је потукао код града Сокола на Пливи и протерао из Босне.

У време цара Уроша Хумом је владао кнез Војислав и у то време Хум је живео у миру. Цар Урош је умро 4-ХП-1371 године, два месеца после несрећне битке на Марици, која се десила 26-IX-1371 године. Пошто цар Урош није имао потомства, са његовом смрти угасила се династија Немањића.

У време Немањића Срби се редовно називају, поред свог етничког имена - Срби, још и Далмати, Илири па и Тривали. Ана Комнен је редовно називала краља Бодина - "краљ Далмата". Тома Сплитски каже за Бар и Улцињ да се налазе у "Горњој Далмацији". Једна победа над Србима цара Јована Комнина 1118-1143, славила се у Византији као победа "над Далматима". Византински историчар Јован Кинам каже за Србе да су као "народ Далмати". И други византински писци су тако говорили. Тако Никита Акоминат каже, 1204 године, да су Срби Далмати. Краљ Стефан Првовенчани каже за своју престо-ницу - Скадар, да се налази у Далмацији. Византински историчар Лаоник Халкокондила каже за цара Душана да је он хтео да створи "европску империју народа Илирског".(19)

Никада и нико није рекао за Хрвате да су Далмати. Хрвати и Хрватска се редовно одвајају, и као народ и као земља, од Далмације.

На великом грбу цара Душана стоји са леве стране крунисаног двоглавог орла - лав са мачем, а са десне стране стоји Свети Јероним са штитом, који је уједно и грб Босне, и старом илирском заставом. Ми знамо да је Свети Јероним био Србин, тако се и он сам изјашњавао. Поред тога, многи писци га називају Далматом. Када год би неки од папа, бар привремено, толерисао употребу српског језика у католичкој Цркви у Далмацији или Хрватској, редовно би се давало уз то објашњење да се то чини због "Светог Јеронима Илирског". Присуство Светог Јеронима на грбу цара Душана је сасвим разумљиво и оправдано, јер је он пре Светог Саве био највећи српски светац. Свети Јероним је био и

један од српских апостола, пошто је он први превео на српски језик свете хришћанске књиге. У писму своме пријатељу и имењаку Софронију Свети Јероним каже да је превео псалме за народ његовог језика, *linguae meae*. (20) Мавро Орбини нам је оставио писмо, буквицу, са којим се служио Свети Јероним.

Та буквица није глагољица, како многи из незнања говоре, него је то један од древних облика србице, подударан савременој србици; у којима је и редослед слова исти. У Јеронимовој буквици нема примеса из латинице, односно румице, која се потпуно нетачно назива латиницом, као што је то случај код његовог савременика готског епископа Вулфиле. Вулфилова готска азбука је мешавина србице и румице. О пореклу и развоју србице писали смо на другом месту и то је објављено пре двадесетак година и о томе нећемо овде говорити. Напоменућемо само то да се прва слова србице налазе још у Винчи, Троји и на Миновској Крети (Криту). Србица је била писмо аријевских племена која су продрла до Индије, као што је била писмо старе Македоније и старе Илирије.

BIBLIOGRAPHIA VIII

1. Gianantonio Bomman: STORIA CIVILE ED ECCLESIASTICA DELLA DALMAZIA, CROAZIA E BOSNA, Antonio Locatelli, Venezia 1775. (TomII-147)
2. E. Pricot De Sainte-Marie: LES SLAVES MERDIONAUX, Armand Lechevalier, Paris 1874. (Page 154)
3. Carolus Du Fresne Du Cange: ILLYRICUM VETUS & NOVUM, Haeredum Royerianorum, Posonii 1746. (Pagus 53)
4. E. H. Милаш: ПРАВОСЛАВНА ДАЛМАЦИЈА, А. Пајевић, Нови Сад 1901. (Страна 125)
5. Francis R. Preveden: A HISTORY OF THE CROATIAN PEOPLE, Philosophical Library, New York 1955. (Volume 1 - 89)
6. Francis R. Preveden: Ibidem. (Volume 1 - 89)
7. Francis R. Preveden: Ibidem. (Volume 1 - 93)
8. Gianantonio Bomman: Ibidem. (Tom II - 230)
9. Caroli Du Fresne Du Cange: Ibidem. (Pagus 216)
10. Caroli Du Fresne Du Cange: Ibidem. (Pagus 214)
11. E. H. Милаш Исто. (Страна 128)
12. Gianantonio Bomman: Ibidem. (Tom II - 242)
13. E. H. Милаш: Исто. (Страна 128)
14. Мавро Орбин: КРАЉЕВСТВО СЛОВЕНА, Српска Књижевна Задруга, Београд 1968. (Страна 190)
15. Gianantonio Bomman: Ibidem. (Tom II - 260)
16. Gianantonio Bomman: Ibidem. (Tom II - 259)
17. E. H. Милаш: Исто. (Страна 131)
18. E. H. Милаш Исто. (Страна 133)
19. Laonicus Chalcocondylae: HISTORIAE, Patrologiae, Migne, Paris 1866. (Tomus 19. Pagus 35)
20. Louis Leger: CYRILLE ET METHODE, A. Franck, Paris 1868. (Page215et216)

IX - ДИНАСТИЈА ЈАБЛАНОВИЋА. 1371-1463

БАН И КРАЉ СТЕФАН ТВРТКО I 1353-1377-1391 ГОД.

О Јаблановићима као бановској династији у Босни и о њиховој улози у Србији било је већ доста речи и до овога времена. Видели смо да су вишеструке родбинске везе између Јаблановића и Немањића омогућиле Јаблано-вићима да постану бановска династија у Босни. Исте те родбинске везе одиграће пресудну улогу у истицању права на српску круну после Немањића. Само саме родбинске везе не би биле довољне Јаблановићима да наследе Немањиће да се тада није нашао на положају бана Босне врло способни Твртко I. Овај велики владар владао је Босном као бан од 1353 до 1377 године, а затим као краљ Србије од 1377 до 1391 године.

Твртка је одабрао цар Душан 1350 године и поставио за бана 1353 године, у време када је угарски краљ Лудвиг намеравао да путем женидбе, са кћерком једини-цом босанског бана Стефана, издвоји Босну из Србије, Бан Стефан је уморен мучки од стране краља Лудвига, као што смо већ напоменули. Стефан је имао два брата: Влади-слава и Мирослава. Владислав и његова жена Јелена, сестра кнеза Младена Шубића, зета цара Душана, одиграли су главну улогу у преговорима са царем, постизању мира и враћању Босне под његов ауторитет 1350 године. Од тога времена млади Твртко је припреман за улогу бана и када је 1353 године ступио на ту дужност он је већ био потпуно спреман иако је имао само 15 година. Млади Твртко се показао достојним свога заштитника и већ у мају 1355 године улази на челу своје војске у Хрватску и осваја више тврђава хрватских великаша и добар део Хрватске. Тако је још за Душановог живота млади бан стекао глас доброг војсковође. Цар Душан је ненадно умро 20-ХП-1355 године, и наследио га је његов син Урош. Изненадна смрт цара Душана га је спречила да обезбеди боље наследство у Српском Царству. Да је Душан мало дуже поживео, Твртко би сасвим сигурно имао краље-вску круну и један од кључних положаја у Царевини.

Већ следеће године, по смрти цара Душана, краљ Лудвиг се спрема за напад на Босну, па пошто није имао довољно поверења у сопствену војну силу, смислио је нову превару. Позвао је бана Твртка и његове најугледније саветнике у пријатељску посету да се договоре по питању мираза његове жене Јелисавете. Твртко је дошао на тај позив у Угарску у пратњи двадесет високих достојанстве-ника. Када су стигли у Угарску видели су да су преварени и да су упали у клопку, пошто их је Лудвиг све ставио под стражу као заробљенике. Након што их је лишио слободе, Лудвиг је пред њих свезане изнео унапред припремљени уговор и рекао им да потпишу тај уговор или ни један од њих неће изићи жив из Угарске. У томе уговору је стајало да Босна има пасти под власт угарског краља, да се бану Твртку оставља само управа над Горњом Босном, Доњим Крајевима, Усором и Солима, а да се Хум и Приморје предају Лудвигу као мираз краљице Јелисавете. Део Хрватске, који је Твртко држао, и Пожешки крај у Славонији имали су да припадну Угарској. Твртко је имао да се обавезе да ће помагати Католичку Цркву и прогонити "јеретике"; да ће давати војску угарском краљу за потребе рата и да се он лично смести на угарском Двору и да ту буде стално присутан, он или његов млађи брат Вук. Тако је Твртко требао бити не само вазал него и стални таоц. Поред тога Лудвиг је понудио Твртковим великашима, за пристанак на вазалство, поседе и привилегије. Ову Лудвигову понуду прихватили су тада само Григорије и Владислав Павловић, који су имали поседе на граници Хрватске. Да би се извукао жив из Угарске и извео своје великаше Твртко је наводно прихватио Лудвигов уговор, па чим се нашао у Србији све то са гађењем одбацио.

Бан Твртко марљиво ради на јачању Српске Православне Цркве у Босни, не прогонећи богумиле, него ства-рајући поверење и сарадњу између православних и богу-милских Срба. Успех је био толико велики да је папа Иноћентије IV тражио, под хитно, нови крсташки поход на Босну 1360 године. Као и обично и овај крсташки поход требао је да води "апостолски краљ Угарске". Али после пораза у рату са Србијом 1359 године, краљ Лудвиг није био у могућности да било шта предузме све до 1363 године. Те године краљ Лудвиг је напао на Српско Царство са две војске. Једну војску водио је он лично с правцем напада - долином Врбаса према Горњој Босни, а другу војску је водио оштрогонски архиепископ Никола, с правцем напада на Усору. Ова Николина војска је опсела Сребреник и приликом те опсаде имала толико тешке губитке да се морала вратити натраг у Угарску.

А краљ Лудвиг је поражен на Врбасу и протеран из Српске Царевине. Следеће, 1364 године, Венеција даје Твртку своје почасно грађанство и назива га "моћним баном целе Босне!" Годину дана касније побунио се против Твртка његов млађи брат Вук. Није сасвим јасно ко је стајао иза Вукове побуне, само се зна да Вук није могао остати у Босни и да је побегао у Дубровник 1367 године.

У Цариграду је владао цар Јован Палеолог за кога се не би могло рећи да ли је био неспособнији као владар или покваренији као човек. Према старом византинском политичком обрасцу: сваки варвари су добро дошли ако се могу употребити против Срба, Палеолог је почео да шурује са Турцима, иако су они већ били освојили половину византинске територије. Палеолог је наумио да употреби Турке против Срба па им је дозволио несметан прелаз из Азије у Европу 1363 године. Две године касније Турци су поставили своју престоницу у граду Једрену. Палеолог је видео у султану Мурату

новог хана Бајана и у Турцима нове Аваре. Па пошто је довео Турке у Европу отишао је у Рим, код папе, да се покатоличи 1369 године. Тако је он сада, у савезу са папом, гурао Турке на Србију.

Већ 1370 године султан Мурат напада на Србију са 70.000 ратника. Краљ Вукашин и деспот Угљеша, као војсковође цара Уроша, потукли су Турке на Плочнику и протерали их из Србије. Овај турски напад на Српско Царство и њихов бројни прелазак из Азије у Европу, натерали су Србе да предузму напад на њих да би их избацили из Европе. Опремљена је једна јака српска војска коју су водили краљ Вукашин и деспот Угљеша и послата на Једрене. Турци су изишли са својом војском пред Србе и битка је вођена код града Черномена; турска војска је разбијена и натерана у бегство. Поражена турска војска повлачила се према Једрену, а Срби су законачили да се одморе и да сутрадан наставе наступање према Једрену. Два Византинца, мештана, су видела где је српска војска заноћила и да су Срби поставили само на главним путевима страже. Ова двојица Византинца су отишла код Турака и известили их о томе и понудили им да их проведу, између брда, до српског логора. Византинци су тада били турски савезници и у свим приликама помагали су Турке. Турци су се прикупили и вођени од ових Византинаца стигли пред зору до српског логора. Њихов изненадни напад на српски логор имао је тешке последице по Србе, поготову што су оба војсковође, Вукашин и Угљеша, ту погинули. Угљеша је уживао глас најбољег српског војсковође тога времена.

Два месеца после те несреће умро је цар Урош и са њиме се угасила династија Немањића. Пошто је краљ Вукашин погинуо у Србији није више било ни једне крунисане главе. Разни великаши су се међусобно сукобљавали и ратовали један против другог док су се Турци појачавали и припремали за нови напад. Тада је бан Твртко одлучио да уједини српске земље око њега као наследника династије Немањића. Вишеструко сродство између Јаблановића и Немањића давало му је предност над другим српским великашима. Иако Твртко није још био затражио царску или краљевску круну, он је већ био постао главни судија међу завађеним великашима у Србији. У сукобу између кнеза Лазара Хребљановића и Вукашинових синова Андрије и Марка, Твртко је стао уз Лазара. Исто је учинио и у сукобу између Лазара и Николе Алтомановића уз кога су били Балшићи. Никола је имао велике поседе: Требиње, то јест стару Травунију, Рас, Ужице са Подрињем и долину Мораве. Лазар и Твртко су удруженим снагама победили Николу и после победе поделили његове поседе.

Тако је Твртко добио, 1375 године, Требиње, обалу до Котора, Подриње и Рашку до близу Косова. Твртко је већ био најмоћнији властелин у Српском Царству, а сада је постао још моћнијим. Твртко се крунише и манастиру Милешеву за краља 1377 године. Крунисање је извршио милешевски митрополит над гробом Светог Саве и са круном краља Стефана Првовенчаног. Тврткова званична титула била је: "Краљ Србљем: Рашке, Босне и Приморја". Овим чином је Твртко Јаблановић постао стварним и правним наследником Немањића. Због насталог стања у Српском Царству после несреће на Марици, Твртко није тражио царску круну, задовољио се краљевском круном, али било би много боље да је он тада узео царску круну. Нико се у Србији није противио Твртковом крунисању нити му је ко оспоравао права на то, сви су то примили као сасвим природним и очекиваним. Од 1377 године Дубровник је плаћао краљу Твртку данак који је раније плаћао краљевима и царевима из династије Немањића. Исто тако је чинила и Венеција. Од времена крунисања за краља Твртко узима име Стефан Твртко, према устаљеној навици код Немањића.

Кнез Лазар је признао Твртку право на краљевску круну и наследство српског престола и зато је он остао са звањем кнеза све до несрећне погибије на Косову. Лазар се односио према Твртку као према старијем од себе и њихови односи су били врло добри.

Од 1378 до 1385 године Твртко ставља под своју власт Конавле, Горњу Зету и Котор. Изградио је нову луку у Которском Заливу и назвао је Свети Стефан, данас Херцег Нови, и претворио ово место у велики трговачки центар које је требао да превазиђе Дубровник.

Удружен са војводом Вуком Хранићем, краљ Твртко је запосео цео Хум, од реке Цетине до Которског Залива и ставио га под управу војводе Вука. Што се тиче Далмације, Твртко припрема њено ослобођење већ од 1370 године. Послао је из Босне у Далмацију своје поверљиве људе, нарочито трговце и обртнике, са којима је прешло и доста тежака, да би ови људи као претходница припремили припајање Далмације. Бројни Срби из Босне су се преселили у Далмацију 1371, 1373 и 1375 године.

Продор Турака у источну и јужну Србију и ратови са њима спречиће краља Твртка да изврши припајање Далмације за приближно једну десетнију. Шајин паша је са великом турском војском ушао у Србију 1388 године и стигао на запад све до Билеће. Ту га је пресрео и у чувеном боју код Билеће потукао краљев војвода Влатко Хранић, син војводе Вука Хранића, 27-VIII-1388 године. Следеће године султан Мурат је упао у Србију са великом турском војском. Против Мурата, у чувеном Косовском боју, српску војску је водио кнез Лазар Хребљановић, коме је краљ Твртко послао у помоћ једну јаку војску под заповедништвом већ прослављеног војводе Влатка Хранића.

Историчари нису ни до данас потпуно расветлили догађаје у овом славном и страшном боју. Ни овде неће бити речи о појединостима из тога боја него само о неколико битних чињеница. Срби су и у овој боју, и поред великих губитака, убедљиво победили Турке. Битка је била завршена око три сата после подне са потпуним расулом поражене турске војске, која се у нереду повлачила. Тада је војвода Влатко кренуо са Косова Поља са својом војском, остављајући кнеза Лазара здравог и веселог међу својима. Са Влатком су ишли бројни трговци из Италије и Фрушке, који су били очевидци догађаја на Косову. Ови трговци су свуда причали о великој српској победи у част које су чак у Паризу звонила звона. Кнез Лазар је заробљен и погубљен истог дана предвече, од Муратовог млађег сина Бајазита, неколико сати после боја. Погубљење кнеза Лазара имало је тешке последице по Србе тако да се ова велика победа претворила у пораз. Зато је у Српском народу Косовски бој остао оно што јесте: пораз у победи и победа у поразу!

Исте године, када је био Косовски бој, пред зиму, једна турска војска је прошла кроз Србију све до Босне и ту је била тучена од славног војводе Влатка Хранића. Ово је била његова Трећа победа над Турцима, његов тријам. Као награду за велике заслуге краљ Твртко је дао војводи Влатку цео Хум у наследни посед. Влатков отац, војвода Вук, који је био бан Хума, умро је негде у то време.

Поседање Далмације краљ Твртко је почео 1388 године, када је српска војска заузела Клис. Две године касније краљ је лично дошао у Далмацију и посео је целу све до Велебита. Само је град Задар остао под Угарима. Краљ Твртко је свечано ушао у Сплит 2-VII-1390 године, док је његова ратна морнарица вршила поседање острва. Пре доласка са војском у Далмацију Твртко је послао своје гласнике далматинским градовима и позвао их да му сами приђу. Само је господар тврђаве Вране, Иван Палижна, одмах прихватио краљеву понуду. Када је краљ Твртко заузео град Книн нашао је овај град тада као чисто српски град, за разлику од других далматинских градова који су имали мешовито становништво. И у званичним документима Твртко је записао Книн као "Српски град". Градо-ви: Трогир, Шибеник и Сплит предали су се краљу Твртку без отпора. Зато су ови градови добили од краља посебне повластице.

Угарски краљ Сигисмунд извршио је напад на Далмацију, у јулу 1390 године, то је баш у време када се краљ Твртко налазио у Далмацији. Срби су овај напад лако одбили и у прогону угарске војске заузели су један део Хрватске. После тога Твртко је увео и Хрватску у своју краљевску титулу, која је гласила: "Стефан Твртко, у Христу Богу краљ Србљем: Рашке, Босне, Приморја, Далмације и Хрватске". Ова краљевска титула ће остати непромењена све до краја владавине династије Јаблановића 1463 године. Први Твртков бан Далмације био је Вук Вукчић, брат војводе Хрвоја Вукчића. Они су били синови Вукца Вукчића који је био познати војвода и који је потукао угарског краља Лудвига, код Сокола на Пливи 1363 године. Поседање Далмације и освајање дела Хрватске било је завршено у јулу месецу 1390 године, јер се нова краљева титула појавила 1-VIII-1390 г.

Краљ Стефан Твртко I је изненадно умро 23-III-1391 године, остављајући иза себе једну велику и снажну српску државу. Верска толерантност између православних и богумила достигла је под Твртком своју највећу пуноћу. Од тога времена није се међу Србима уопште постављало питање ко је православац а ко богумил.

КРАЉ СТЕФАН ДАБИША 1391-1395

Твртков наследник био је његов рођак Дабиша, син Мирославов, који се приликом крунисања за краља Срба прозвао Стефан Дабиша. Краљеви тога времена су ретко када стављали поред имена и презиме у званичним документима, али краљ Стефан Дабиша је редовно стављао и презиме - Јаблановић. Дабиша је био човек у годинама и слабог здравља и сву пажњу је био посветио одбрани

Краљевства од Турака. Сматрао је да неће моћи истовре-мено са успехом борити се против Турака и бранити Далмацију од Угара и Млечана. Да би чвршће везао приморске градове за Србију дао им је велике повластице па је због тога и град Задар пришао у састав Србије. Затим је Дабиша поставио војводу Хрвоја Вукчића за бана Далмације, место његовог брата Вука. Хрвоје је био један од најбољих српских војсковођа и врло одан династији Јаблановића. Као и многи други славни Срби из Босне и Хрвоје је био припадник Богумилске Цркве. Краљ Дабиша и Хрвоје су направили тајни договор за једну велику дипломатску игру, коју ће они врло успешно извести и помоћу ње обезбедити српску власт у Далмацији за више од двадесет година.

Хрвоје је ступио у везу са напуљским краљем Владиславом, кога је још 1387 године једна странка у Угарској прогласила за краља Угарске. Владислав се китио том титулом иако у Угарску није никада ни привирио. У Угарској је тада владао краљ Сигисмунд, који је, а што је сасвим разумљиво, био Владиславов непријатељ. Владиславу је било јасно да не може доћи на угарски престо без нечије снажније помоћи. Када је Хрвоје ступио у преговоре са Владиславом и понудио му помоћ у борби за престо Угарске, овај је то врло радо прихватио и пристао на све предлоге надајући се да ће уз помоћ Срба остварити своје жеље. Сада Владислав, као вајни краљ Угарске, потврђује Хрвојево наименовање за бана Далмације 17-IX-1391 године. Тако је испало да је Хрвоје именован од два краља: српског и угарског. Ово личи на терање шале, али је то била и те како озбиљна ствар. Ово је Хрвоју послужило за сузбијање пропаганде Католичке Цркве против њега и Срба у далматинским градовима, јер је, ето, он именован и признат и од једног католичког краља. А пошто је краљу Стефану Дабиши била потребна сарадња другог угарског краља, за борбу против Турака, Сигисмунда, који је био на власти у Угарској, он пренесе своје право на Далмацију на краља Сигисмунда. Тако је дошло до стања у коме су се два угарска краља свађала око Далмације а њен стварни господар је био српски војвода Хрвоје. Оба угарска краља, званични и незванични, су се удварала Хрвоју и настојала да га придобију за савезника.

Краљ Стефан Дабиша је умро 1395 године, па како није било сагласности међу властелом по питању наследника престола, на престолу је привремено седела Дабишина жена Јелена, названа Јелена груба, 1395-1398 год.

Приликом једног састанка у Ђакову, у јулу 1393 године, између Дабише и Сигисмунда по питању сарадње у борби против Турака, Сигисмунд је за ту сарадњу постављао следеће услове: Да га Дабиша одреди за наследника српског престола и да му уступи северну Далмацију. Дабиша је само пренео своје право на Далмацију и Хрватску на Сигисмунда, али под условом да и даље остане под управом војводе Хрвоја. Тако је постигнут договор за сарадњу у борби против Турака, али од те сарадње није било ништа. Овај Дабишин покушај савеза са Угарском има се разумети, јер је 1392 године једна јака турска војска извршила напад на Босну. Краљ Дабиша је успео да потпуно уништи ову турску војску, али тиме није била отклоњена турска опасност. На српски предлог Угарима да заједничким снагама сломију турску опасност Сигисмунд је и даље захтевао да буде именован за наследника српског престола, па тек онда ће да се бори заједно са Србима против Турака. Када је краљ Стефан Дабиша умро, 7-IX-1395 године, још су вођени преговори између Срба и Угара о савезу против Турака. Неки од српских великаша су предлагали да се прихвати Сигисмундов услов, да га именују за наследника српског престола, па да заједничким снагама сломију Турке, а после тога да му се дадне нека надокнада а обећање повуче.

То је био један од главних разлога што је краљица Јелена привремено седела на престолу. За саветнике краљице Јелене одређени су: војвода Хрвоје Вукчић, кнез Павле Раденовић и војвода Сандаљ Хранић, син војводе Влатка. Преговори о савезу са Угарском су потпуно пропали, а Сигисмунд је тражио и добио помоћ од Немаца, Енглеза, Фруга и Пољака, и са војском од 40.000 људи пошао против султана Бајазита. Искључење Срба из овога савеза показале се кобним по краља Сигисмунда. Султан Бајазит је био ожењен са Оливером кћерком кнеза Лазара и њен брат Стеван Лазарев је био његов вазал. Односи између Бајазита и Стевана били су врло добри. Изостављање Срба из овог савеза и уцене од стране краља Сигисмунда, определили су коначно Стевана за Бајазита. Стеван је одржавао врло присне везе са српским Двором и у време Твртка и у време Дабише. Битка између Сигисмунда и Бајазита вођена је у Подунављу код Никопоља 25-IX-1396 год. Кнез Стеван је, као

Бајазитов савезник, извео на бојиште једну јаку српску војску и његова војска је у овој битци одиграла главну улогу. Сигисмунд је био до ногу потучен и спасио се бегством, на сплаву, низ Дунав до Црног Мора. Вратио се у Угарску тек следеће године, као бегунац преко Цариграда и Дубровника.

За своју победу код Никопоља Турци су имали да захвале Србима, али они су им се захвалили тако што је једна турска војска напала на Босну, јануара месеца 1398 године. Срби су ову турску војску тешко поразили а њен напад искористили за повод да са престола збаце краљицу Јелену и изаберу новог краља.

КРАЉ СТЕФАН ОСТОЈА 1398-1404 И 1408-1418

Остоја је био ванбрачни син краља Твртка. Он је био два пута на српском престолу: први пут од 1398 до 1404 и други пут од 1404 до 1418 године. Остоја је дошао на престо захваљујући подршци тројице најугледнијих људи Краљевине: војвода Хрвоја и Сандаља и кнеза Павла Раденовића.

Најмоћнији великаши у тадашњем српском краљевству били су војводе Хрвоје и Сандаљ. Обојица су били изузетно даровите војсковође, а међусобно били су у великом пријатељству. Хрвоје је владао у Далмацији и делу Хрватске, који је тада припадао Србији, званично као бан а у ствари као прави господар. Поред тога што је био бан Далмације и Хрватске имао је и титулу војводе од Сплита и господара Хвара, Брача и Корчуле. Војвода Сандаљ је имао у своме поседу земљу од ушћа Неретве до Лима и од долине Раме до Котора: Невесиње, Гацко, Коњиц, Горажде, Самобор на Дрини, Соко на саставу Таре и Пиве, Пљевља са околином, манастир Милешево, Оногошт, Дробњак код Дурмитора били су његови градови. Хрвоје је даровао Сандаљу и два града у Далмацији: Скрадин и Островицу.

Чим се краљ Сигисмунд мало опоравио од пораза и опремио нову војску, он креће у напад на Србију 1400 године. Правац његовог напада био је долином реке Врбаса. Српску војску против Угара повео је војвода Хрвоје. Вукчићи су иначе били пореклом из Доњих Крајева и Хрвојев отац Вукац је био господар Доњих Крајева. Хрвоје је тако силно потукао Сигисмунда да је овај једва успео да побегне жив из Србије. Приликом прогона Угара Хрвоје је заузео Дубичку жупу на ушћу Уне у Саву и припојио је Српском Краљевству. Бан угарске Хрватске, Иваниш, иначе Хрват, одлучио је да одвоји од Угарске и тај део Хрватске и да је целу припоји Српском Краљевству. После неколико успешних подухвата имао је злу коб да буде заробљен од краља Сигисмунда и на мукама убијен у Печују.

Али последице великог пораза у Србији биле су кобне и по Сигисмунда, свргнут је са престола у Вишеграду и затворен 1401 године. Вишеград је био главни град Угарске и налазио се у данашњој Мађарској. Ово је охрабрило краља Владислава од Напуља да дође у Далмацију и да се у Задру крунише за краља "Угарске и Далмације", 5-VIII-1403 године. Крунисање је обавио владика из Оштрогона који иначе крунише уга-рске краљеве, у присуству војводе Хрвоја, који је водио бригу о краљевом смештају и обезбеђењу. Владислав се није усудио да иде у Мађарску, где је постојало велико превирање и незадовољство народа. Он именује војводу Хрвоја за вице краља и свога заменика и враћа се у Напуљ. Војвода Хрвоје, сада подкраљ, даје краљу Владиславу у посед: Задар, Новиград, Врану и Паг. Од тада се Хрвоје назива и "Општим викаром краља Владислава и краља Остоје". После победе над Угарима 1400 године, краљ Остоја је у знак захвалности, дао Хрвоју и двојници његове браће нове поседе у Босни.

Давање града Задра у посед краљу Владиславу Задрани су схватили као да они нису више под власти војводе Хрвоја и дошло је до неке побуне. Хрвоје је опсео Задар са копна и са мора и натерао га на послушност, 1403 године. Исте године краљ Остоја се изненада појавио са великом војском испред Дубровника и натерао га на предају, у августу месецу 1403 године. Краљ Остоја је изабрао за своју престоницу град Високо, а краљевска круна са којом су се сви краљеви из династије Јаблановића крунисали, круна Стефана Првовенчаног, чувана је у тврдом граду Бобовцу, који се иначе сматрао престо-ницом Српског Краљевства. Краљ Стефан Остоја је дошао у сукоб са властелом, па су га тада моћне војводе, Хрвоје и Сандаљ, натерали да се повуче са престола.

КРАЉ СТЕФАН ТВРТКО II 1404-1408 И 1421-1443

Ради избора новог краља сазван је, према старом српском обичају, Велики Сабор, и на њему је изабран Твртко II, ванбрачни син краља Твртка. Он је такође два пута био на српском престолу, први

пут од 1404 до 1408 и други пут од 1421 до 1443 године. Твртко II је дао граду Дубровнику широку градску аутономију 24-VI-1405 године, коју је његов претходник био укинуо.

У намери да поврати престо, свргнути краљ Остоја је направио савез са угарским краљем Сигисмундом и затражио његову помоћ. Изгледа да је Сигисмунд радо прихватио ову тражњу да би се умешао у унутрашње сукобе у Српском Краљевству. У том циљу једна угарска војска је упала у Усору, а друга угарска војска је нападала преко реке Уне 1405 године. Српске војводе су потукле обе ове војске и бан угарске Хрватске, Павле, погинуо је код Бихаћа. Па и поред ових пораза краљ Сигисмунд спрема нови напад 1406 године, јер је Католичка Црква то од њега тражила. Приликом овог новог напада Угари су поново били тучени и избачени из Српског Краљевства.

Следеће године краљ Твртко II је дошао у сукоб са господаром Зете, Ђурђем II Стратимировићем, око градова: Котора, Будве и Бара. Како је Ђурађ био савезник Венеције то доведе и до сукоба између Србије и Венеције. Сукобљене стране су преговарале и постигле нагодбу 23-XII-1407 године. По тој нагодби Стратимировић је добио Бар, војвода Сандаљ Будву, а војвода Хрвоје Котор. После двоструког пораза у Босни краљ Сигисмунд се жали папи да не може да изврши његов налог и тражи од њега помоћ. Папа Григорије XII проглашава крсташки рат против "јеретика", то јест против Срба, 9-XI-1407 год.

Место крсташког похода назначена је Босна, а вођа крсташке војске краљ Сигисмунд уз помоћ краља Пољске. Тако је у лето 1408 године, на челу угарско-пољске војске од 60.000 ратника, Сигисмунд почео напад на Српско Краљевство, са ударом преко Саве у правцу града Сребре-ника. Није познато ко је још други од католичких владара послао помоћ за овај крсташки поход, али нису само Пољаци помагали Угаре, било је и других. Папа је у своме прогласу позвао "Западни свет" у крсташки рат против "патарена" и других "јеретика" у Босни, Далмацији и Хрватској.

Ово нам звучи тако познато као да слушамо дневне вести данас. После приближно шест векова исти црквени поглавар упутио је дословно исти позив "Западном свету" да заустави српског агресора у Босни, Далмацији и Хрватској. Ко каже да се историја не понавља.

Тада је краљ Твртко II направио велику грешку, уместо да препусти вођење војске, као и обично, иску-сним и прослављеним војводама Сандаљу и Хрвоју, хтео је да он лично побере славу за победу над овом крсташком војском. Повео је војску против красташа без присуства и једног од војвода, а он није био рођен за војсковођу. Тако се десило да је он био заробљен са целом својом пратњом пре него што је до стварне битке и дошло. Сигисмунд је наредио да се, код тврђаве Добора, убију 126 заробљених српских великаша и њихова тела баце у реку Босну, а краља Твртка је одвео и заточио у Будиму. На глас о овој несрећи Хрвоје је похитао са једном војском из Далмације а Сандаљ са другом војском из Хума. Сигисмунд их није чекао, него се повукао у Угарску и позвао Хрвоја и Сандаља на преговоре. Сигисмунд је настојао да придобије српске војводе разним понудама и обећањима. Хрвоју је признавао власт над Далмацијом и Хрватском и тражио од њега да му потврди право на те земље које му је признао краљ Дабиша; уз то нудио му је и Пожегу у Славонији која је увек припадала Србима.

Појешки крај је била српска територија која је у разним временима прелазила под угарску власт и поново враћана Србима. Са овом понудом Хрвоју Сигисмунд је желео да одстрани свога такмаца, напуљског краља Владислава. Хрвоје пак није ништа губио са овом понудом, него је још добивао Пожегу, а право што је Дабиша признао Сигисмунду на Хрватску и Далмацију било је само мртво слово на папиру. Хрвоје је прихватио понуду, али су му Срби за то јако замерили што је прихватио било какву понуду од овенчаног српског непријатеља. Сигисмунд је још много шта тражио и нудио, али ништа није прихваћено. Он је мислио да ће моћи уценити Србе зато што држи у својим рукама краља Твртка. Али одмах по повратку са преговора војводе су предложиле да се прогласи свргнуће краља Твртка II и да се врати на престо Стефан Остоја, по други пут. Немо-гавши више ништа постићи са једним свргнутим краљем, Сигисмунд је пустио Твртка из затвора.

Када је краљ Владислав напуљски сазнао да га војвода Хрвоје више не подржава, изгубио је сваку наду да дође на угарски престо и продао је своје поседе у Далмацији Венецији за сто хиљада дуката, 9-VII-1409 године.

Стефан Остоја се вратио на престо захваљујући подршци војводе Ђурђа Радивојевића и његовог брата Вучића. Хрвоје није био за Остоју, а Сандаљ ни за ни против. Враћањем Остоје на престо краљ Сигисмунд није ништа добио заробљавањем краља Твртка, него је још изгубио. Зато Сигисмунд припрема нови напад и са једном јаком војском улази у Босну 1410 године. Хрвоје је само чувао Доње Крајеве и није хтео да помаже Остоји па се рат отегао и у 1411 годину. Сигисмунд је позивао неко-

лико пута војводу Сандаља на преговоре, али овај није хтео са њим да преговара, него се ставио на чело Остојине војске, потукао и протерао Угаре из Босне. Тако је пропала Сигисмундова намера да се у Бобовцу крунише за краља Србије, како је то он већ био најавио. После потпуног неуспеха у својим ратним подухватима Сигисмунд је позвао српске представнике на мировне преговоре у Будим. На тим преговорима су учествовали са српске стране: краљ Остоја, Хрвоје, Сандаљ и кнез Павле Раденовић.

Приликом тих преговора Угари су правили разне непристојне испаде према Србима. Један угарски великаш, иначе Хрват, Павле Чупор, хтео је да извргне руглу војводу Хрвоја, због његовог дебелог гласа, па је при Хрвојевом пролазу почео да буче као во, уз бурно смејање и добацивање присутних. Преговори су одржани 1412 године и склопљен је мир између Српског Краљевства и Угарске Краљевине. Међутим, тај мир, као што ћемо видети, неће трајати ни пуну годину дана.

Деспот Стеван Хребљановић је био нападнут, 1413 г., од Мусе Кесеције, који је ратовао за свој рачун и са јаком војском опседао Ново Брдо у коме се налазио деспот Стеван. Војвода Сандаљ Хранић је отишао са једном јаком војском и потукао Мусу под Новим Брдом.

Исте године угарски краљ је прогласио војводу Хрвоја за издајника и одузео му сва звања и поседе. Ово је била само празна прича, јер угарски краљ није могао Хрвоја сменити нити му поседе одузети, јер је војвода према договору из 1408 године само начелно признавао права угарског краља на Далмацију и Хрватску не признавајући његову власт над собом. Уствари то је био покушај да се сломије војвода Хрвоје који тада није био у добрим односима са краљем Остојом нити са војводом Сандаљом. Са друге стране угарски краљ је на овај начин покушао да добије Далмацију и Хрватску. Под изговором да се збаци "издајник Хрвоје" Сигисмунд шаље 1415 године угарску војску у напад на Босну, а не на Хрвојеве поседе. Ту угарску војску су водили Павле Чупор, Јован Горјански и Јован Моравички. Правац напада био је долином реке Босне према Добоју. Пре преласка преко Саве Угари су запосели све Хрвојеве поседе у Славонији, осим тврђаве Пожеге која се са успехом бранила. Хрвоје се измири са краљем Остојом, стане на чело српске војске и пође пред Угаре.

Истовремено Хрвоје позове Турке да нападну на Угаре у Славонији. Он је пресекао Угаре код Добоја, у јуну месецу 1415 године, и ту их страшно поразио и заробио сва три војсковође. Павла Чупора је зашио у воловску кожу и бацио у реку Босну говорећи му: "Ти си онај што воли да буче као во, па ево ти сада воловске коже па бучи Босном док те вода носи." Јована Горјанског и Јована Моравичког откупио је из ропства деспот Стеван, јер су са њим били у некаквом пријатељству. Истовремено је турска војска, коју је на Хрвојево тражење послао султан Мехмед I, прошла харајући кроз Славонију, Хрватску и Словенију и стигла све до Карантиније.

Па и поред ових ратних успеха Српско Краљевство се налазило у врло тешком положају. Чести ратови и непријатељи са свих страна; на престолу су седели људи врло просечне вредности и на крају неслога међу водећим личностима, као последица тешког стања. У зиму 1415 године једна турска војска је похарала јужну Босну и северни Хум, а да нико није ни покушао да је протера. Ову војску је водио сердар Исак и пошто га нико није ни гонио он се настанио на горњем Подрињу и у Врхбосни као да је то султанова земља. Тако су се Турци у виду једног клина углавили у сред Српског Краљевства. Славни војвода Хрвоје Вукчић је умро у Котору 1416 године. Да би одржао јединство у Краљевству краљ Остоја се оженио Хрвојевом удовицом Јеленом. Одмах после Хрвојеве смрти настао је рат између Венеције и Угарске око Далмације. Краљ Остоја није имао могућности да брани Далмацију, а далматински Срби су стали на страну Венеције. Млетачки заповедник у Далмацији, Антоније Кантарини, јавља својој влади, 28-ХИИ-1418 године, да је међу Србима дигао 5000 добрих војника који ће обезбедити коначну победу млетачког оружја над Угарима.

Краљ Остоја је умро 1418 године, баш када је био на путу да постигне унутрашње јединство и да окупи снаге за борбу протав Турака, који су отимали део по део његове краљевине.

Остоју је наследио његов син Стефан, 1418-1421 год. Овај краљ није ништа вредног за историју учинио. Када је Венеција заузела Котор 1420 године он није био у стању да било шта учини. Исте те године склопљен је мир између Венеције и Угарске и Венеција је добила приморске градове у Далмацији. Млетачка победа је у великој мери постигнута уз српску помоћ. Стање је у Српском Краљевству било врло лоше, и за то стање има да се захва-ли у првом реду неспособним владарима. Турци су још увек логоровали у Врхбосни а Млечани и Угари се погађају око поделе српске Далмације. У тим тешким време-нима војвода Сандаљ се заузима да се на престо врати Твртко II, као

мање зло од онога који је био на престолу, и Твртко се враћа 1421 године. Од тога времена краљу Стефану се губи сваки траг.

Нови турски султан Мурат II напао је са великом војском Српско Краљевство 1424 г. Вођене су дуге и оштре борбе око више градова, па после једног прекида рат је обновљен 1426 г. Те године је закључено примирје између Срба и Турака по коме су ови добили неколико српских градова. Одмах потом један Србин по имену Никола убио је сердара Исака и Турци су протерани из Босне.

Престолница краља Стефана Твртка II био је тврди град Бобовац. Сребреница, Зворник и Усора нису били под његовом управом, већ под управом деспота Ђурђа Бранковића. Српска Деспотовина је била вазална држава турског султана, али у разним временима деловала је различито, понекад као потпуно самостална држава. Срби из Краљевине и из Деспотовине желели су да се Деспотовина уједини са Краљевином и тако створи једна снажна српска држава, али то Турци нису дозвољавали. Рашка је већим делом била у саставу Краљевине, цела данашња Косовска област. Турци су били освојили неколико градова у Рашкој, али Рас и Приштина су били под српском управом.

Турци су предузели нови напад на Босну и освојили градове Ходидед и Врхбосну 1434 године. Приликом овог турског напада показало се да је краљ Твртко II лоше припремљен за одбрану државе и неспособан. Зато је војвода Сандаљ, удружен са деспотом, хтео да збаци краља Твртка и да се изабере нови краљ. Твртка је спасила само брза смрт војводе Сандаља, који је умро 15-III-1435 г. Сандаља је наследио на положају бана Хума његов братић Стефан.

Када је угарски краљ Сигисмунд чуо да је умро велики војвода Сандаљ, наредио је својим великашима у Хрватској: Франгипану и Талоцу, да одмах крену са војском и освоје Хум. Они су на челу једне мађарско-хрватске војске прошли кроз Далмацију и напали на Хум. Нови војвода Стефан Хранић их је потукао и протерао. Војвода Стефан је предузео поход у Приморје 1440 год. и заузео: Омиш, Пољицу, предео на обали између Омиша и Сплита, и Приморје до реке Крке, осим градова Сплита, Трогира и Шибеника, који су били под млетачком управом. Исте године саграђен је познати мост и нови град на Неретви - Мостар, који је градио Радин Гост "мајордом" војводе Стефана.

Турци су били посели земљу деспота Бранковића и напали на Краљевину 1441 године. Краљ Твртко је поверио вођење рата против Турака војводи Стефану Хранићу и Срби су успели да у року од две године протерају Турке из Краљевине и из Деспотовине. Краљ Стефан Твртко II је умро 1443 године.

КРАЉ СТЕФАН ТОМАШ 1443-1461

Томаш је био син војводе Павла и унук краља Даби-ше. Приликом крунисања узео је име Стефан Томаш. Његова краљевска титула гласила је: "Краљ Божјом мило-шћу Србљем: Рашке, Босне, Приморја, Хумске земље, Далмације, Хрватске, Доњих Крајева, Западних страна и ктому." Али нови краљ није био бољи од његовог претходника.

Султан Мурат II је дошао са великом војском на границу Босне 1444 год. Краљ Томаш није био спреман на рат, па да би отклонио опасност плати султану 25.000 златника и тако привремено одкупи мир. Слаб војсковођа и слаб организатор, краљ Томаш се трудио да створи што више пријатељских веза и да се тако одржи. Оженио се са Катарином кћерком војводе Стефана Хранића 1446 године. Тражио је на све стране савезнике против Турака али их није могао лако наћи. Покушао је да придобије Јанка Сибињанина, угарске и друге католичке великаше. Ови су га сви одреда уценивали и тражили од њега да прво пређе на католичку веру па ће му онда дати помоћ. Тешко томе ко од непријатеља помоћ тражи! Не знајући шта да ради, на крају несрећни Томаш је прешао на католичку веру. Папа Еуген IV је понудио Томашу краљевску круну, као да круна са којом је крунисан није била важе-ћа, а то је била круна краља Стефана Првовенчаног.

Томаш је одбио папину понуду јер се бојао побуне у народу, њему је требала војна помоћ а не круна. Али од војне помоћи није било ништа, обећања која су му раније католички великаши давали показала су се празним. Још већи проблем папа је направио краљу Томашу када је 18-VII-1446 издао један проглас подршке краљу "у борби против Турака и јеретика". То је значило да му даје по-дршку против Турака и против његовог сопственог наро-да, пошто су католици једнако називали јеретичима богу-милске и православне Србе. А затим је дошла нова уцена, католици су тражили од краља Томаша,

за узврат за војну помоћ, да изда један проглас против богумила 1459 год. Овај проглас је био раскидање са политиком краља Твртка I и рушење темеља дотадашње верске политике Српског Краљевства.

То је стварно био почетак краја. Око 40 водећих племића, богумила из Босне, напустило је краља Томаша и отишло код војводе Стефана у Хум. Краљ је потпуно изгубио подршку у народу. Прелаз на католичку веру донели су краљу Томашу само несрећу. Поступци према саветима Католичке Цркве и католичких великаша ослабили су његово краљевство, а он је изгубио углед у целом српском свету. Деспот Ђурађ Бранковић и војвода Стефан Хранић сматрали су краља Томаша за издајника. Деспот Ђурађ је ушао са војском у Босну и повратио раније његове поседе које је из захвалности био предао краљу Твртку II. Краљ Томаш је затражио помоћ од католичких владара за рат против деспота Ђурђа и међу њима и од Јанка Сибињанина. Овај му је глатко одговорио, 1451 године, да је он на страни деспота Ђурђа.

Још тежи сукоб је краљ Томаш имао са својим тастом, великим војводом Стефаном Хранићем. Послао је војску да одузме од војводе Приморје и позвао католике на рат против војводе. Међу овима били су и Дубровчани, који су ступили у рат против војводе 1451 године. Краљ и његови пријатељи успели су били да заведу војводиног млађег сина Владислава и он се тада налазио у Дубровнику. Међутим, против краља Томаша побунише се његове војводе: Петар Војсалић и Владислав Клашић. Војсалић је био рођак великог војводе Хрвоја и богумил по вери, а Клашић је био православац. Велики војвода Стефан је победио Дубровчане 1453 године и према мировном уговору од 10-IV-1454 год, они су морали да плате ратну штету. Исте године војвода је повратио Приморје са градовима Омишом и Клисом. Војводин син Владислав је дошао код оца и тражио опроштај. Том приликом војвода је дао помиловање сину и свима који су привучени католичком пропагандом били на страни његових противника.

Султан Мехмед II Освајач, 1451-1481 год, дошао је на турски престо када је имао 21 годину. Био је син Мурата II и Јелене ћерке деспота Ђурђа. Од мајке је научио српски језик и говорио је боље српски него турски. Његова идеја водила била је да освоји цело Хелмско Полуострво и учини турско царство великим европским царством. Његови војни узорци били су Сандаљ и Хрвоје и у својој војсци је запослио бројне Србе, нарочито стручњаке за израду топова. Освојио је Цариград 29-V-1453 године и учинио га турском престолницом. Три године касније освојио је југоисточни део Босне и поста-вио турски санџак у Фочи. Овај лаки успех и вести да краљ Томаш нема подршке у народу дали су му идеју да уђе кришом у Босну и да сам види какво је стање у Српском Краљевству. Прерушио се у сељака и прошетао градовима Босне док није на крају био откривен у Јајцу. Када су га довели код краља Томаша овај је на све начине радио да се са султаном спријатељи и пошто су се побратимили пустио је султана да иде натраг у Турску. Ово братимљење са султаном спасило је краља Томаша и одвратило султана од предвиђеног напада.

Деспот Ђурађ Бранковић је умро 1456 године и наследио га је његов син Лазар. Краљ Томаш је радио на стварању пријатељства са Лазаром, али овај убрзо умре 20-I-1458 год. Срби из Деспотовине су изабрали војводу Михаила Збоговића за новог деспота, али Јерина Палеолог (Проклета Јерина), жена деспота Лазара, ухвати Михаила и свезаног пошаље угарском краљу Матији Корвину. Јерина је као и цела кућа Палеолога радила за католике. Краљ Матија је на скупу у Сегеду одлучио да подржи Стефана, сина краља Томаша, да путем женидбе са Лазаревом ћерком Јеленом, дође за новог деспота. Свадба је прослављена у пролеће 1459 године и Стефан Јаблановић је постао нови деспот. Ово је врло лоше примљено код Срба у Деспотовини јер је нови деспот био католик.

Султан Мехмед је заузео 1457 год. тврђаву Зендру у Рашкој, која је припадала краљу Томашу. Исте те године Томаш је послао гласнике из Бобовца: папи, краљу Алфонсу од Арагона, који је био краљ Сицилије, дужду млетачком, војводи од Милана и војводи од Болоње и тражио помоћ за рат са Турцима. Од папе је још тражио круну и крсташе са Запада. Никакве помоћи није добио ни од кога. Затим краљ Томаш одлази у Приштину и одатле шаље, 3-VI-1459 год., проглас српским великашима и по-зива их у бој на Косово. Овај његов проглас је послао: великом војводи Стефану Хранићу, кнезу Радивоју Јаблановићу, његовом стрицу и господару Јајца, војводи Стефану Станићу од Приморја, бану Усоре Момчилу Томановићу, жупану Пуња Петру Ковачићу, војводи Вуку Хребљановићу од Ливна, војводи Радивоју Владимировићу од Неретве, који је био и судија на Двору, војводи Мићино-вићу, бану од Зворника и Мачве Павлу Чубретићу, војводи Јовану Скатићу, војводи Владиславу Вучићу

жупану Рашке, војводи Дејану Алтомановићу, војводи Вукши Веселчићу жупану Херцег Новог и војводи Маркомиру Бранковићу од Подриња. Није нам познато да ли се ико од ових великаша одазвао његовом позиву, изгледа да није нико, јер је краљ Томаш сматран за издајника међу Србима.

Пошто јој је зет и нови деспот био католик, Проклета Јерина се пожурела да прогласи да се српска Деспотовина ставља под заштиту римског папе. Ово Срби нису могли да прихвате па су тајно послали гласнике султану Мехмеду и позвали га да дође пред Смедерево да му предају град. Султан је дошао и војвода смедеревски му је предао кључеве града 20-VI-1459 г. Тако је престолница Деспотовине, неосвојиви град Смедерево предат Турцима без борбе. Пре под Турке него под католике. После предаје Смедерева краљ Томаш је схватио да је све изгубљено, понајвише његовом кривицом и његовом преваром. Ступио је у преговоре са султаном Мехмедом и понудио му признање на тврђаву Зендру за привремени мир. Његов син Стефан, краткотрајни деспот, побегао је са женом у Босну.

Краљ Томаш је био ојађен и изгубио сваку наду да ће се стање поправити па је 1460 године нудио Венецији да узме туторство над Српским Краљевством, Венеција није могла да прихвати ту понуду јер није имала снаге за једну такву улогу. Следеће године избио је сукоб између краља Томаша, Венеције и угарског бана Хрватске Павла Сперанчића око територија које су припадале умрлом бану Талоцу. Краљ Томаш се позивао на право његове круне и што Хрватска припада српској краљевини па је запосео све пределе Хрватске јужно од Саве. Баш када је поседоа предео Бјелај, Томаш се разболео и умро 10-VII-1461 године. Бан Таловац је био у ствари Де Лука са Корчуле који је назван Таловац и који је био постављен од угарског краља за бана Далмације и Хрватске 1435 године, умро је 1445 године.

КРАЉ СТЕФАН 1461-1463

Краља Стефана Томаша наследио је његов син Стефан, пропали деспот, кога обично називају Стефан Томашев или Стефан Томашевић. Српски народ је био незадовољан са овим краљевима католицима које је сматрао отпадницима, како православни тако и богумилски Срби. Ови други су били још више непомирљиви противници католичанства. Султан Мехмед се спремао да освоји Босну, тим лакше што краљ Стефан није имао ни једног савезника. Ни велики војвода Стефан Хранић није хтео ни да чује за овог краља. Краљ Стефан је слао изасланике код свих владара на Западу и молио за помоћ. Тражио је помоћ и од папе, а овај, Пије II, послао му је једног легата да га крунише "католичком" круном коју му је он послао. Стефан се није усудио да се са том круном крунише у Бобовцу, него је отишао у Јајце и ту се у новембру 1461 г., крунисао по други пут, папином круном. Потом није више смео ни да се врати у Бобовац јер су Бобовчани били непомирљиви непријатељи католика.

Угарски краљ Матија Корвин није уопште обраћао пажњу на Стефаново подворење папи, него је гледао да на сваки начин искористи његову слабост и приграби неки део српске земље. Ушао је са војском у Босну и заузео неколико српских градова. Стефан је морао да се одрекне тих градова и да плати велику своту новца да би добио мир од апостолског краља Матије. Краљ Томаш и његов син Стефан били су обавезни да плаћају данак Турцима, па ово плаћање краљу Матији за мир испразнило је краљеву ризницу и није могао да плати данак Турцима. Што је било још горе Матија је наметнуо Стефану уговор о вазалству са обавезом да му шаље војску за потребе рата са Турцима. Стефан се још морао писмено обавезати да неће више плаћати годишњи данак Турцима.

Када је султан Мехмед чуо о Стефановом уговору са Матијом послао је људе по данак који је већ био у закашњењу. Стефан није могао да плати а султанов изасланик га је подсетио на последице и отишао. Знајући шта ће бити Стефан је преко зиме 1462 године тражио помоћ од католичких владара и добио од њих само неодређена обећања, Видећи да је изгубљен Стефан шаље посланике код султана и моли да му опрости, са обећањем да ће у току године платити данак и са молбом за мир на 15 година. Мехмед се претварао као да је за мир док су посланици били код њега, а пет дана после њиховог одласка кренула је турска војска пут Босне. Пре него што су краљеви посланици отишли из Једрена, један Србин јаничар, Михаило из Островице, упозорио их је на то да се султан само претвара и да се војска већ припрема. Посланици нису веровали Михаилу и отишли су са лажним уверењем. Турска

војска је бројала сто педесет хиљада само коњаника и још много више пешадије. Турци су крили где иду и дошли до Босне потпуно изненада. Прешли су реку Босну која се тада називала Илирис и опсели Бобовац. Тврди град Бобовац је могао да издржи опсаду најмање три године, али диздар Бобовца, Радич, који је био богумил и кога је краљ силом натерао да пређе на католичанство, није хтео да се бори за оваквог краља и предао је Бобовац без отпора.

Глас о предаји Бобовца ширио се као гром и народ није хтео да се бори него се покораво султану. Видећи своју несрећу да га је народ напустио, краљ Стефан напушта Јајце и покушава да побегне из своје државе негде на запад. Турци су га стигли у Кључу и ту га заробили. Његовог стрица, кнеза Радивоја и још једног Јаблановића, Турци су посекули одмах под Кључем, а краља повели султану. Султан Мехмед је тада опседао град Благај у Хуму који је припадао великом војводи Стефану Хранићу. После само неколико питања султан је наредио да посеку краља Стефана ту под његовим шатором. Тако је завршио последњи српски краљ из династије Јаблановића, 1463 године.

Турци нису могли да освоје ни један град у земљи војводе Стефана, сви путеви и сви кланци на улазу у Хум су били чврсто брањени. Турци се враћају у Босну и заузимају 70 градова; сто хиљада особа оба пола одвели су у ропство и тридесет хиљада младића превели силом на ислам и укључили у јаничаре. Угарски краљ Матија је као лешинар похитао да уграби неки део од раскомаданог Српског Краљевства. После три месеца опсаде и тешке борбе краљ Матија је успео да освоји Јајце. **Ово јасно говори да су се босански Срби готово без борбе предавали Турцима, а до последње снаге борили против католика.**

Закључак се намеће сам по себи. Узроци пропасти Српске Деспотовине и Српског Краљевства су у томе што су последња два краља из династије Јаблановића били католици. Турци су само побрали плодове разарања српских држава од стране католичанства.

X - ДИНАСТИЈА ХРАНИЋА 1389-1501

После пада Српског Краљевства 1463 године једина преостала српска држава било је Војводство од Светог Саве, на челу са војводском династијом Хранића, позната касније под именом - Херцеговина.

Хранићи су пореклом из Рудина у кнежевини Требиње, то место данас припада Црној Гори. Хранићи су били рудински кнежеви и први од њих који је постао славан био је Вук, рођен 1317 год. Вук Хранић је био један од племића који су живели на Двору цара Душана. Вук се истакао као велики јунак и способан војсковођа па му је цар Душан дао, поред Рудина, неколико других поседа. Пошто је служио цара Душана као један од бољих војвода, Вук је потом био војвода цара Уроша, од кога је добио велику награду после победе над угарским краљем Лудвигом 1359 год. Војвода Вук је био на челу српске војске која је потукла краља Лудвига и колико нам је познато ово је била његова најзначајнија победа.

Вуков син Влатко прославио се као најбољи српски војсковођа свога времена. У низу великих српских победа под вођством војводе Влатка треба свакако истаћи победу над Шајин пашом 1388 године. Шајин паша је са 80.000 Турака ушао у Србију и стигао на запад све до Билеће. Први окршај, мањих размера, између војводе Влатка и Шајин паше био је баш на Рудинама, и том приликом Срби су потисли Турке са Рудина. Одлучујућа битка била је код Билеће 27-VIII-1388 г. Ово је била једна од најпотпунијих српских победа, тако да је, од толико велике турске војске, само један мали број њих успео да побегне, Војвода Влатко се истиче у Косовском боју 1389 године, а затим исте године, потукао је у две битке уга-рску војску која је била ушла у Србију. Угари су чули да су Срби имали велике губитке на Косову, па су сматрали да је сада повољна прилика да нападну на Србију. Једна угарска војска је нападала преко Срема на земље кнеза Лазара, а друга на Босну. Војвода Влатко је поразио обе ове угарске војске. Касније је однео још неколико победа над Турцима и Угарима. Из захвалности за велике заслуге за Србију краљ Твртко I је дао војводи Влатку цео Хум у наследни посед и титулу великог војводе.

Војводу Влатка је наследио његов син Сандаљ, који је такође био најбољи српски војвода свога времена. Сандаљ је био ожењен са братаницом војводе Хрвоја Вукчића и двојица војвода су били велики пријатељи све до 1415 године. Те године када је Сандаљ ишао у помоћ деспоту Стевану, Хрвоје је заузео неке Сандаљеве поседе и тако је настао сукоб између њих. Деспот Стеван је био опседнут у Новом Брду од, из народних песама познатог, Мусе Кесеџије. Муса је био син султана Бајазита, а мајка му је била једна жена из султановог харема. Муса се био одметнуо од султана Мехмеда I, имао је бројну своју војску и ратовао је за свој рачун. Војвода Сандаљ је отишао у помоћ деспоту Стевану и потукао Мусу под Новим Брдом.

Сандаља је наследио његов братић Стефан, син Вукца Хранића и Јелене, рођене Немањић. Стефан је рођен и одрастао у замку Косачу па су га у народу називали "Стефан из Косача" или "Стефан Косача". По имену његовог оца неки су га називали и Стефан Вукчић. Стефан је био ожењен са принцезом Аном Кантакузен, а његова кћерка Катарина се удала за краља Томаша. Велики војвода Стефан је био моћнији и угледнији племић од краља Томаша. Његова држава се простирала од реке Крке до Раса и од Котора до средњег Подриња. Великог војводу Стефана убрајају у тројицу најугледнијих племића на Хелмском Полуострву тога времена, заједно са турским султаном и Јанком Сибуњанином. Овако велики углед великог војводе навео је тадашњег немачког цара Фридрика III да му и он укаже почаст са своје стране. Цар Фридрих је дао, 1448 године, војводи титулу "херцега од Светог Саве".

Титула херцега била је равна српској титули великог војводе, ново је било само то што се од сада назива велики војвода или херцег од Светог Саве. По овој титули је Херцеговина добила своје садашње име. Сам Стефан се у једној повељи назива: "Војвода од Светог Саве, господар Хума и Приморја, велики војвода Краљевства и кнез дрински." У његовој држави је био и манастир Милешево па се понегде војвода потписује и са "Чувар гроба Светог Саве". Његова држава се помиње као: Велико Војводство, Велико Војводство од Светог Саве, Војводство Савино, Војводство Савина и много касније Херцеговина. У суседним католичким земљама се помиње као "Херцегство од Светог Саве" или "Земља херцега Стефана". У Херцег Новом, где је био војводин замак тврђава и испод замка црква, тај предео се и данас зове Савина.

Султан Мехмед је после освајања главних градова Босне пошао да освоји Војводство Светог Саве. Војвода је био добро утврдио све градове и са војском посео све пролазе. Султан је опседао Благај и после више узалудних напада увидео да не може да га освоји. Дигао је опсаду и повукао се из војводине земље. Војводин син Владислав предузима противнапад на Турке и заузима Раму са Прозором и кроз подриње стиже све до Сребренице. Мехмед Освајач није могао да се помири са овим неуспехом у земљи Светог Саве па се две године спремао за нови напад. Дошао је са јаком војском 1465 године и довукао бројне топове. Поново је опсео Благај и тукао топовима градске бедеме дуго времена док их није на крају пору-шио. После Благаја, који је са тешком муком освојио, покушао је напад на две српске тврђаве: на Кључ, између Билеће и Гацка, и на Мичевац код Требиња. Ни једну од ових тврђава није могао да освоји. Затим су Турци напали на Ливно у коме се налазио војводин син Владислав. Он је успео да одбрани Ливно од Турака. Мехмед се затим повукао у Подриње и наставио нападе на војводине поседе у овоме крају. После дугих и упорних борби, Мехмед је освојио војводино Подриње. Ови неуспеси Мехмеда Освајача у Војводству Светог Саве и српска херојска одбрана најбоље сведоче о разлозима пада Босне и пропасти Српског Краљевства.

Велики војвода Стефан је умро у Херцег Новом 22 маја 1466 год. Његов последњи завет писао је милешевски митрополит у присуству **богумилског свештеника Радиана Госта, градитеља моста на Неретви**. На војводином Двору били су стално присутан православни митрополит и главни богумилски свештеник. Војвода је помагао разне цркве и манастире, слао је помоћ чак и монасима на Синају.

Великог војводу су наследили синови Владислав и Влатко. Владислав је владао северним делом Војводства са звањем великог војводе, а Влатко је имао јужне крајеве са седиштем у Херцег Новом и Рисну. Влатко се потписивао са: "Божјом милошћу херцег од Светог Саве".

Нови турски напад на Војводство уследио је 1469 године, на Приморје, у које су Турци ушли са две стране, убијајући и разарајући све што су на своме путу наишли. Овакви турски упади у Приморје обнављани су готово сваке године. Нови турски напад великих размера уследио је 1471 године на

земље војводе Владислава, који је морао да пристане на врло неповољан мир и да се обаве-же да плаћа данак Турцима. Исте године Турци су опседали Дубровник све док га нису натерали да им плаћа годишњи данак. Војвода Владислав је морао да пошаље свога најстаријег сина Стефана, као таоца код султана. Стефан се потурчио и оженио са кћерком Мехмеда Освајача и под именом "Херсек Ахмет паша" био је велики турски војсковођа и четири пута велики везир. Умро је после освајања Мисира 1518 године.

Турски напад на Приморје и кроз целу Далмацију био је посебно страхан 1475 год, када су Хрвати у вели-ком броју морали да беже из Далмације на острва и даље у Италију. Турски војсковођа Балша паша, потурчени српски племић из кнежевске куће Балшића, освојио је стару српску престолницу Скадар 1478 год, који су тада бранили Млечани. Исти Балша паша је похарао Далмацију 1480 год, па се затим следеће године искрцао са турском војском у Италију и почео њено освајање. На глас о смрти султана Мехмеда Освајача, 3-V-1481 год, и насталим нередима око турског престола, Балша се вратио из Италије и тако је Италија била спасена од турског освајања. Док је Балша био у Италији, један други потурчени Србин, Скендер паша, опустошио је Далмацију све до близу Задра. Један српски племић, који је из Деспотовине прешао у Угарску, Змај Деспот Вук, покушао је уз помоћ Мађара да ослободи Босну 1480 године. Када су Мађари увидели да он хоће да обнови српску државу у Босни отказали су му савезништво. Вук није сам имао довољно снаге да заврши освајање па се морао повући из Босне.

Нови турски напад на Војводство Светог Саве уследио је 1481 год, под заповедништвом Мехмед паше. Борбе су вођене пуне две године док Турци нису освојили све осим градова Херцег Новог, Рисна и Приморја. Обично се узима 1482 година као година пада Војводства од Светог Саве, али то није тачно, јер су велике битке вођене и 1483 год. Војводе Владислав и Влатко одржали су се у Херцег Новом и Рисну све до 1501 године. Те године Турци су освојили престолницу Војводства, Херцег Нови и тиме је коначно пало Војводство од Светог Саве. За датум пада једне државе узима се увек време пада њене престо-лнице. Војвода Влатко је умро пре пада Херцег Новог, на Рабу 1489 године. Његови потомци били су дуго времена познати међу млетачким племством док нису отишли у Шпанију. Шпански краљеви су врло радо примали српске племиће у своју службу и неки од њих били су чак главни заповедници шпанске армаде. Потомци војводе Владислава завршили су као племићи у Молдавској.

У исто време када су Турци нападали на Војводство 1482 године, Млечани су искористили прилику да заузму српско Приморје, од Крке до Цетине. Све до тога времена Приморје је било део српске територије.

Балша паша је ушао са турском војском у Приморје 1499 године и истерао Млечане, који су се одржали само у неколико приморских градова, а Приморје је прешло под турску власт. Млечани су били у рату са Турском од 1498 године, многи њихови градови су настрадали и рат се завршио турском победом.

Турски упади из Босне у Хрватску били су све чешћи и све опаснији. Хрватски бан Деренчин је сакупио бројну војску у Хрватској са одлучном намером да потуче Турке који су стално харали његову земљу. Старешина турске војске у Босни био је потурчени Србин, Јакуб паша, који је стално харао по Хрватској. Одлучујући бој између бана Деренчина и Јакуб паше био је код Удбине 1493 год. Ту се десио један врло тежак и грозан пораз Хрвата. Бана Деренчина су живог ухватили и пошто су му донели на тепсији главу његовог сина и њега су посекали. Петнаест хиљада заробљених Хрвата Турци су унаказили тако што су свима одсекли носове и онда их пустили да тако унакажени иду кући. Ово је страшно деловало на Хрвате тако да се више нису ни усудили да се супроставе Турцима. Краљица Катарина, удовица краља Томаша и кћерка великог војводе Стефана, оставила је податке о прелазу на ислам њеног сина, кћерке и братића Стефана.

XI - ТУРСКО ДОБА 1501-1578

Турска власт у српским земљама имала је врло различито трајање и та разлика се креће од око педесет година па до пет векова. Под турским добом ми подра-зумевамо оно време када није било ни једне слободне српске државе или посебне српске аутономне покрајине. Тачно математички

израчунато то је време од 62 године, од времена одласка Црнојевића из Зете, 1516 год, па до оснивања Српске Војне Крајине 1578 год. У овом поглављу ми смо почели турско доба од пада Херцег Новог и војводске династије Хрњића. Нисмо овде обухватили Црноје-виће нити обнову самосталног живота у Црној Гори под владикама, насталог у времену које је приближно успостави Српске Војне Крајине. Зета и Црна Гора не спадају у Западну Србију и о њима ће бити више речи у једној другој књизи.

Са освајањем Босне 1463 године није престао сваки отпор Турцима у овој покрајини све до пада Јајца 1528 године, а то је две године после пада Угарске,

По освајању Босне Турци су насилно превели један део народа на ислам, а један други део Срба, нарочито богумила, прешао је својевољно на ислам да би очували своје поседе. Међу овима био је и добар део српских племића, који су потом заузимали високе положаје у Турској Царевини.

После пада Савиног Војводства српски осветнички и слободарски мач заблистао је врло снажно у Далмацији. На несрећу, тада није било у Далмацији никакве српске државне власти, него је ова српска покрајина била под млетачком управом, па су плодове српске борбе и српских победа уживали Млечани. То је био разлог што херојска борба далматинских Срба није имала пресуднијих последица по целу српску нацију.

Велика турска провала у Далмацију, 1498 год, натерала је Млечане да ступе у рат са Турском. Рат је трајао неколико година. У овом рату Угарска је помагала Млечане, али главни терет рата поднели су далматински Срби. Већ навикнути на борбе са Турцима, Срби су јуначки бранили сваку стопу земље, док су Хрвати, како они сами кажу: "Не могавши да гледају страшне призоре што су Турци чинили, напустили земљу." Нема сумње, хрватски пораз код Удбине 1493 године, о коме смо већ говорили, разорно је утицао на отпор Хрвата Турцима. Тај пораз је заиста био страхан и по својим последицама јер је хрватски борбени дух био потпуно сломљен. Јакуб паша је код Удбине погубио 5700 Хрвата из виших сталежа, што буквално речено значи да је обавио "сечу кнежева" и тако сломио и тело и дух Хрвата. То треба имати у виду да би се разумело масовно напуштање својих домова од стране Хрвата и одлазак без повратка у друге земље на западу. Мир између Венеције и Турака склопљен је 1503 године, углавном на штету Венеције. Овај мир је трајао све до доласка на турски престо султана Сулејмана Величанственог, 20-IX-1520 год.

И овај турски султан је био по мајци Србин и говорио је одлично српски језик. Венеција је успела да продужи мир са новим султаном, али Угарска ће несмотрено да изазове рат, који је потом захватио и Далмацију. Сулејман је послао своје изасла-нике у Угарску да продуже мировни уговор, али Угари у својој надмености изгубе меру и погубе султанове изасла-нике. Тим глупавим поступком Угари су изазвали султана. Прва велика победа Сулејмана Величанственог била је освајање Београда 1521 год. Годину дана касније Турци су освојили Книн у Далмацији. Најбољи војсковођа султана Сулејмана био је потурчени Србин из Босне, Хусреф бег. У боју на Мохачу, 29-VIII-1526 год, турска војска је само за 90 минута уништила целу угарску војну силу. Пред очима самог султана, Хусреф бег је на Мохачу са босанским пуковима, невиђеном брзином, задао Угарској смртни ударац. Сви савременици су то схватили као искаљивање, од стране потурчених босанских Срба, старог гнева над Угарима. Две године касније исти Хусреф бег осваја Јајце и цела Босна је пала под турску власт. Следеће 1529 године Хусреф бег је заједно са султаном у опсади Беча. Крвава освета Мађарима од стране Хусреф бега и Хрватима од стране Јакуб паше, обојица потурчени Срби из Босне, имају се разумети само на основу старе нагомилане мржње према Угарима.

У Далмацији, под турску власт пали су Котари са Островицом, Буковица са Скрадином, Книнска Крајина, Дрнишка Крајина, Цетинска Крајина, Сплитско Загорје и све до Неретве. Клис су одбранили српски ускоци. Турци су поставили свој нови санџакат у Книну. И овога пута православни Срби су јуначки бранили своја места и своје богомоље, а католици, било да су били Хрвати или Срби, све су напустили и побегли. "Сав Хрватски народ се исе-лио из крајева које Турци заузеше", вели Милаш. Хрвати су већином побегли у Италију, неки у градове под млетачком влашћу, а неки на острва. Два сведочанства говоре јасно о томе шта се тада десило. "Столне су и жу-пне цркве попаљене, жупе и села разметнута, самостани раскопани и свећенство се разбјегло и расуло. Заклонио се тко је жив утекао да сахрани главу за млетачке бедеме покрај мора. Од Цетине до Зрмање нигде свећеника, нити светога мјеста, него се усједнула права *abominatio desolationis*". (Фратар Ст. Златовић: Франовци

и хрватски пук у Далмацији, ст. 42). Млетачки чиновник Андреа Барбариго, у своме извештају влади од 16-II-1531 год, пише како нема више скоро ни једног римокатолика у далмати-нском континенту. Книн и Книнска крајина били су проглашени од стране римске Курије: In patribus infidelium, јер ни једне латинске цркве није више било нити римока-толичких верника. "Једном ријечју, све што је било римокатоличкога у оним земљама, које сада заузеше Турци, све се то разбјегло, и остаде пушта од старосе-дилаца Хрвата сва континентална Далмација, некадашња колевка и срце хрватске државе." (Милаш, ст. 168)

Видећи пустош на великим просторима и да нема ко да обрађује земљу, нити да им плаћа данак, Турци одлуче да на та напуштена имања доведу Србе из других крајева да би их обрађивали. Турске власти су од 1523 до 1527 г. довеле велики број Срба из Босне, Савине и Старе Србије, на ову опустошену земљу да им раде као кметови. Поменути Андреа Барбариго извештава владу у Венецији да се "више хиљада" српских породица населило у Далмацији и да су Срби населили сву Книнску крајину, Буко-вицу и Котаре, а што је све било остало потпуно пушто. Боман пише да су се тада у Далмацију насељавали "Власи, које данас зову Морлаци, и који су православне вере."

Венеција је настојала да придобије Србе у залеђу далматинских градова које је она држала, и у далмати-нском континенту, па се трудила да буде од користи Србима. Венеција је слала посланике у Цариград, као што је био случај слања Петра Зена 1523 год, да траже од султана да се Срби у Далмацији не зостављају. Тада је била повољна прилика за таква тражења јер је султан Сулејман Величанствени штитио Србе и Српску Православну Цркву у Турској. Његови највиши достојанственици и главни сарадници били су већином потурчени Срби.

После пораза Мађара на Мохачу и пада Мађарске под турску власт, остаци Мађара су те исте године при-шли Хабсбурговцима. То су исто и те исте године учин-или и Чеси. **Пропашћу Мађарске променио се положај Хрватске, која је остала слободна и независна, али Хрвати нису сматрали да они могу да одрже неку своју државу, па су 1527 г. отишли за Мађарима под Хабсбурге. У томе је била суштинска разлика схватања између Срба и Хрвата. Док су се Срби борили, до крајњих могућности, за очување својих држава и за стварање и обнову истих, дотле су се Хрвати одрицали самосталног државног живота.**

То су била времена када је Турска Царевина била напреднија од суседних католичких држава. Зато је Сулејман Величанствени прогласио ослобођење сељака у Славонији 1536 године.

Када је Турска поново заратила са Венецијом 1537 год, млетачки заповедник у Далмацији, Камило Орсини, имао је само 4000 српских пешака и 100 српских коњани-ка, и са овом малом војском преотео је Обровац од Тура-ка. Међутим Турци су освојили Клис који је бранило 5000 српских ускока. Паду Клиса допринела је и Венеција колико и Турци, јер је она била против ускока који нису хтели да се повинују њеној власти и који су хтели да васпоставе српску управу у Далмацији па макар и аутоно-мну. Принуђени да напусте Клис ускоци су се повукли уредно и отишли у Сењ и ту основали једну врсту ускочке државе. Сењ је тада био у држави цара Фердинанда Хабсбурга, који се није противио доласку ускока, него их је чак радо примио, али се противио успостави било какве и било колике српске државне јединице. Сукоб између Млечана и Срба који су бранили Клис проширио се на целу Далмацију и због тога је Венеција изгубила рат. Мировним уговором са Турском из 1540 год. Венеција је морала да плати ратну штету и задржала је у своме поседу само приморске градове, а све остало у Далмацији пало је под турску власт. Турци су поставили нови санџакат у Клису. Кнински санџакат назвали су Личким санџакатом и он је обухватао: Котаре, Буковицу, Книнску Крајину, Лику и Крбаву. Клишки санџакат је обухватао пределе јужно од реке Крке. Привлачи пажњу чињеница да су и Турци узимали реку Крку за једну граничну линију. Боса-нски пашалук је имао тада седам санџаката и то су: Лички, Клишки, Бихаћки, Зворнички, Црмнички, Пожешки и Херцеговачки.

О ускоцима је писао Палариус Фускус Патавинус, који је 1540 године посетио Сењ. Он каже да ускоке зову Морлацима. Порекло имена Морлак објаснио је, још у једанестом веку, поп Дукљанин. Морлах је скраћени обл-ик од Мауро Валах. Срби из Дачке Србије, који нису били под влашћу Римске Империје, називали су Србе унутар Империје Валасима или Власима, зато што су, поред српског језика говорили и латински језик који је био званични језик државе у којој су живели. Власи или Морлаци су два назива истог значења и најтачније објашње-ње ових имена јесте - римски Срби. У

средњем веку сви су Срби називани Власима или Морлацима од стране досељених народа, поготову што се није више знало који су римски а који дачки Срби. Међу њима није постојала никаква разлика и поред тога што су у средњовековној Србији римски Срби били у огромној већини. Чињеница је да су Хрвати, који су досељеници, називали Србе староседеоце Власима и Морлацима, као што то још и данас чине. Они то употребљавају као неко увредљиво име за Србе, а не знају да је то више комплимент него увреда, пошто је у сваком случају боље бити римски грађанин него варварин.

Турци из Босне, или тачније потурчени Срби, вршили су сталне упаде у Далмацију, Хрватску, Славонију, Словенију и Италију, све до Удина. Од 1469 до 1568 год, из Босне је предузето преко педесет напада на суседне земље. За то време одведено је у ропство око 200.000 душа, понајвише из Хрватске. Све ове заплењене људе продавали су Турци на пазару робова и њихов велики број на тржишту снизио је цену роба на једну њену петину.

Кроз Хрватску је јездила турска коњица без икаквих препрека, као да у тој земљи није било човека дораслог за оружје. Најпознатији турски освајачи међу потурченим Србима у XVI веку били су: Хусреф бег, Мурад бег, Дугалић бег, Улама бег, Мехмед паша Соколовић, Мустафа бег Соколовић и Иса бег Исаковић Хранушић. Овај последњи је био војвода "западних страна" од 1440 до 1463 и санџак бег од 1464 до 1470 године. Шеснаести век је био врхунац успона Турске Царевине, са највећим дометом у време султана Сулејмана Величанственог. То је уједно било време када су у Турској главну улогу играли потурчени Срби. Од 1544 до 1612 године било је девет великих везира Срба, а укупно било их је 23, и још велики број паша, санџака, беглер бегова и бегова. Италијан Пигафети је путовао у Цариград половином шеснаестог века и записао је своја запажања са тога пута у којима каже: "Истамбулом владају углавном хришћански отпадници. У диплома-тским преговорима у Цариграду само званичне наредбе и одговори дају се, преко преводиоца, на турском језику." Све остало је рађено на српском језику са којег је, према потреби, превођено на турски језик. Људи војних занимања знали су, готово сви, српски језик.

Да би парадокс био потпун, баш у том веку, у чувеној поморској битци код Лепанта, 1571 г, у којој је по-ражена турска морнарица, каже се да су "Морлаци имали великих заслуга за хришћанску победу". То је било време обнове Пећке патријаршије, 1557год, под Макаријем Соколовићем, 1557-1574 год, рођеним братом Мехмеда Соколовића, великог везира од 1564 до 1579 год. Под управом обновљене Пећке патријаршије били су сви Срби у Турској Царевини и она је имала 40 митрополија и епископија. У време опсаде Сигета, 1566 год, умро је султан Сулејман Величанствени. Велики везир Мехмед Соколовић, који је водио опсаду уз помоћ свога брата Мустафе бега Соколовића, управника Босне, сакрио је од војске султанову смрт и наставио опсаду као да се ништа није десило. Сигет је бранио Никола Шубић Зрински. Мехмед и Никола су слали поруке један другом на српском језику. Победио је Мехмед, освојио Сигет и послао Николину главу у Цариград, па је тек потом објавио да је султан већ поодавно на другом свету. Мало је фалило па да се половином шеснаестог века деси Турској Царевини исто оно што се десило и Римској Царевини - да пређе у српске руке. Једина сметња томе била је вера, јер није био довољан број Срба муслимана.

У време кипарског рата, између Турске и Венеције 1570 године, обновљене су борбе дуж босанске границе. Тада су два бега Соколовића, Мустафа и Ферхад, опасно угрозили млетачке поседе у Далмацији. Млечане су спасили далматински Срби, и то и на војном и на економском пољу. Без српске помоћи Млечани се не би могли одржати у Далмацији у време када су их Турци били сатерали међу градске бедеме. То се добро види и из извештаја Г. Б. Ђустиниана влади у Венецији, око 1560 године. Он се жали на тешко и ружно стање млетачке управе у Далмацији. Као најружније он наводи то што је дозвољено турском емину - царинском надзорнику, да се смести у Шибенику и да убира царину на робу коју су у град доносили Морлаци. "Ако би трговина између Морлака и Шибеника била прекинута, град би нестао, јер његови грађани не би више имали ослонаца.... Морлаци су извор живота и благостања Далмације." Ако би трговина између Морлака и млетачких поданика које они овде називају Далматинцима "била прекинута Далматинци би помрли од глади". Ово су докази да су Срби у шеснаестом веку спасили и Млечане у Далмацији и Далмацију, војно и економски.

Венеција је дошла у сукоб са српским ускоцима који су били постали страх и трепет на мору, заправо сукоб је почео у Клису и само је настављен. Ускоци су се немилосрдно светили Турцима и Млечанима, док су према Аустрији били благонаклони. Ти српски горштаци су се преобратили у

страшне гусаре. Изградили су мале и брзе лађе, сасвим сличне старим илирским лађама на које су се Римљани тако много жалили. Пресретали су и пленили турске и млетачке лађе свуда по Јадранском Мору. Венеција је тада била призната као талосократска сила на Јадрану и као таква примила је на себе обавезу према Турској да штити њене лађе. Економски просперитет и политичка снага Венеције зависила је од поморства. И сада српски ускоци помрсише све рачуне и постадоше стварни господари мора. Венеција се жалила, 1566 г, цару Фердинанду, у чијој држави се налазио Сењ, и његовом сину Карлу који је као надвојвода владао Хрватском из Граца, и тражила од њих да се уништи ускочка морна-рица. Фердинанд препушта ствар Карлу да то он реши, али овај, јавно обећава Венецији помоћ, а тајно штити ускоке и радује га што су угрозили млетачку таласократију. Млечани су пошли у одлучујући рат против ускока, блокирали сењску луку и покушали да потопе ускочке лађе, али нису ништа успели. Мировним уговором између Турске и Венеције из 1573 год. нису посебно обухваћени Срби нити ускочки захтеви. Венеција је чинила огромне напоре да се Срби не појаве као посебан фактор на међународном плану, што би неминовно довело до стварања српске државе у Далмацији.

Уколико би се то десило Венеција би била приморана да чини Србима велике уступке да би их задржала за своје савезнике, јер без тога не би се могла одржати у Далмацији. Тако су ускоци наставили да крстаре Јадраном и да наносе велику штету и Венецији и Турској. Пошто је Венеција била немоћна пред ускочком гусом, поново се жалила Карлу у Грац и тражила помоћ. Овај одговара да је он немоћан да спречи ускоке да гусаре. У ствари он није хтео да им се замера, јер је налазио своје рачуне у њиховом гусарењу и ковао је планове како да од ових храбрих људи направи живи зид према главној опасности - Турској. **Затим је на жалбу Венеције код ускока интервенисао папа Григорије XIII, али без успеха, јер ускоци нису били католици.**

XII - СРПСКА КРАЈИНА 1578-1880

По мировном уговору између Венеције и Турске из 1573 г, Венеција је морала да уступи Кипар Турској, а ова је, као неку надокнаду, дала Венецији 50 села око Задра и 30 села око Шибеника. Сва ова села су била српска. Од тога времена настао је мир између ове две силе, а њихова међусобна трговинска размена постала је врло обимна. Чим је прошла ратна опасност однос млетачких власти према Србима у Далмацији се умногоме мења. Католичка Црква је развила широку прозелитску активност са осло-нцем на млетачке власти. **Венеција је готово редовно упражњавала политику: дај па узми и дозволи па забрани. Уочи ратова и за време ратова давала је Србима већа права и повластице, да би одмах по свршетку рата донела мере по којима ће све то да им одузме.** Тако од 1547 г. измењен је однос млетачких власти према својим православним поданицима, обустављено је верско насиље над њима, али су и даље остали обесправљени у своме верском животу. Папа Пије IV издаје наредбу, 16-II-1564 год, по којој се, од тога дана, сви православни који се налазе у латинским епархијама имају подчинити надлежности латинских епи-скопа; да им морају подложни бити као својим старе-шинама и духовним пастирима. Млетачка влада није спрочувала у дело ову папину наредбу, али није ни спречавала, него је стварно подржавала, католички прозелетизам.

На територији под аустријском влашћу у то време много боље се поступало према Србима. Знајући да су Срби били одбрамбени бедем Мађарске према Турској и видећи српску улогу у одбрани млетачких посета у Далмацији, као и подвиге ускока на мору, аустријски Двор се одлучује да оснује Српску Војну Крајину, у својим пограничним пределима према Турској. На томе је понајвише радио надвојвода Карло, који је увидео да у Хрва-тској нема снаге за њену одбрану и да се њена одбрана мора поверити Србима. Зато је 1578 год. основана Српска Војна Крајина са тачно одређеном територијом и делими-чно аутономном управом. Српска Војна Крајина је била зачетак српске државне јединице под Аустријом, коју су Срби тражили и за коју су се ускоци тако одлучно бори-ли. Аустријски Двор је сасвим правилно разумео српске тежње и знао да ће, давајући Србима одређену територију и колику толику аутономију, везати Србе за Аустрију. Није било тешко погодити да ће појава колико толико својеуправне српске територије под Аустријом привући Србе из земаља под турском управом. Католичка Црква је била одлучно противна да се Србима дозволи стварна

аутономија. Па пошто је то била једна војничка држава са посебном наменом, аустријски Двор се трудио да је одржи што чвршће под својом контролом.

Административни и командни центар Крајине био је град Карловац, који је добио своје име по надвојводи Карлу, оснивачу Српске Војне Крајине. За време Карлова живота Српска Војна Крајина је била према свим својим обележјима једна полу-аутономна српска држава војног устројства. Аустрија је настојала да привуче што већи број Срба у Крајину и да их одржи у верности цару, па им је давала велике повластице, усмерене на одржавање њиховог војничког живота и борбеног морала. Из истих разлога Аустрија је штитила ускоке, на које се ослањала за потискивање Млечана у Далмацији. Ђуру Даничићу, једном од храбрих ускочких вођа, цар Рудолф II је дао титулу великог војводе.

Венеција је била у отвореном и сталном сукобу са ускоцима. Поред штете претрпљене од њих на мору, ускоци су јој нарушавали мир са Турцима и отворено подржавали аустријског цара. Млетачка ратна морнарица је блокирала ускочку пловну у Морлачком Каналу, али није успела да је уништи. Војвода Даничић је извршио напад на Турке у Клису, 1582 год, али није успео да освоји тврђаву. Овом приликом Млечани су били на страни Турака. Нови напад ускока на Клис уследио је 8-IV-1596 г. Организатор напада био је један Италијан из Сплита по имену Ђовани Алберти, који није поштовао политику Венеције. За овај напад аустријски цар је послао ускоцима оружје и муницију. Напад је успео и цела турска посада тврђаве била је уништена. Над ослобођеним Клисом ускоци су поперили заставу аустријског цара. Млечани су се били уплашили да ће их Срби уз помоћ Аустрије истерати из Далмације, па су се придружили Турцима у борби против Срба. Уз помоћ Млечана Турци су преотели Клис, али тек после два месеца тешких борби. Ускоци су морали да се повуку а Турци су потом вршили одмазде над Србима у околини Клиса и другим местима. Због ових турских одмазда доста Срба се иселило из Далмације у Српску Војну Крајину, где их је цар Рудолф радо примио и дао им земљу у Гомирју, Врбовском и Моравицама. Они су саградили манастир Гомирје 1602 године. Било је Срба и у Истри, у Пули је постојала српска православна општина 1580 године.

Постојање Српске Војне Крајине је озбиљно забринуло Турке, поготово што српски отпор у Турској није јањао. Турци су тражили нешто чиме би могли обесхрабрујуће утицати на српски борбени морал. У том циљу је Синан паша донео мошти Светог Саве из Милешева и спалио их на Врачару 27-II-1594 год. Овај чин спаљивања моштију Светог Саве имао је обрнуто дејство од онога што су Турци очекивали. Срби су, на челу са тадашњим патријархом Јованом, 1592-1614 године, гледали на Турке још горим оком сматрајући их од сада и безбожницима.

На глас да се цар Рудолф спрема на рат са Турцима, патријарх Јован се ставио на чело покрета Срба на Хелму и одржан је сабор у Кучима под његовим преседништвом, на коме су били присутни представници из Босне, Македоније, Бугарске, Србије, Савине (Херцеговине), Албаније и Далмације. Ту је донет план о општом српском устанку на Турке.

Да су Хрвати били способни да бране своју земљу никада Беч не би дозволио да се створи Српска Војна Крајина искључиво од православних Срба. Хрватски историчар Смичиклас каже: "То је стварно срамота што је непријатељ могао тако лако да прође преко наше земље као да никога у њој није било." Војна Крајина је била насељена, готово искључиво, од Срба, и то једнако на свим пределима: у Хрватској, у Славонији, у Далмацији и у Војводини. Треба имати у виду да је исте године када су Хрвати пришли Хабсбурзима, 1527 год, цар Фердинанд поверио одбрану Хрватске Србима, који су тада имали да се боре под вођством хрватског бана. Већ од 1531 г. једна значајна српска заједница преузима на себе одбрану Хрватске без хрватског бана, а Беч је стално ојачавао ову српску заједницу да би спречио продор Турака око Жумберка. Већ 5-IX-1538 године аустријски цар је дао прве "привилегије" овим храбрим браниоцима. Овим Србима је дато право да поседују земљу као слободни сељаци и да за време од 20 година не плаћају порез нити десетак хрватским бискупима. Седамнаести век је био век верске нетрпељивости. Почетком овога века Турци врше велика насиља и безакоња над Србима да би их приморали да пређу на ислам. Са друге стране, папски легат, језуита, Бертол Кашић дошао је 1612 год. у јужну Угарску са намером да прекрсти Србе. Цар Рудолф II је под утицајем језуита настојао да истреби православље из своје државе. Верски рат је захватао Европу од 1618 до 1648 год.

Цар Фердинанд II је био препустио језуитима вођење државних послова. Он је изјавио да "више воли да влада над пустињом него над јеретичким поданицима". Његова намера је била да наметне

католичанство целој Европи. Изазвао је 30 годишњи верски рат 1618 године, нападом на чешког краља Фредерика Петог. Рат се завршио поразом Чеха, у Белој Гори 8-IX-1620 године. Један од резултата верског рата био је да је становништво протестантске Немачке пало са 12 на 4 милиона. Становништво Чешке са 4 милиона на 800 хиљада душа.

У таквим неприликама само је велика турска опасност спасавала Србе у земљама под влашћу Аустрије и у земљама под влашћу Венеције. Папски нунције Карло Карафа предао је цару Фердинанду II, у фебруару 1626 год, папску наредбу да протера све српске православне све-штенике из Хрватске и Славоније. Срби су од тада морали обављати своје верске обреде само ноћу и кријући. Насилно прекрштавање Срба вршено је уз помоћ војске, што је попримило облике правих ратних операција. Калуђер Јанко из Жумберка одбио је да промени веру и зато је био бачен у тамницу, окован, мучен и на мукама умро. Митрополит Јефтимије Цариграђанин је нестао без трага, а 14 калуђера је осуђено на галије и ту су сви помрли од мучења. Велики број угледних Срба је у то време побијен без кривице и без суда.

У Далмацији је дошло до промене односа између Срба и Млечана који су желели да преко Срба прошире своје поседе на рачун Турака. Рад на сарадњи између Срба и Млечана почиње организовано после извештаја млетачког управника Зена, од 25-IV-1635 год; у коме он износи стање код Срба у Далмацији. Зен јавља да су Срби спремни на оружану борбу против Турака и да се међу њима може мобилисати неколико десетина хиљада добрих војника и да су спремни да се ставе под млетачку управу. Млечани су већ увелико тајно радили на сарадњи са Србима у делу Далмације под турском влашћу. Када су Турци напали на острво Крету 1645 г, ударили су истовремено са великом војском на млетачке поседе у Далмацији. Ту су они наишли на снажан отпор већ припремљених и добро организованих Срба.

Тада се у Далмацији нашло неколико Млечана врло добрих и стручних војних старе-шина. На првом месту треба споменути Леонарда Фоскола, који је био на положају управника Далмације и његовог начелника штаба Марка Песара. Млетачке снаге на далматинском ратишту чинили су готово искључиво Срби. У то време Србе су водили велики јунаци и способне стрешине као што су били: Петар и Филип Смиљанић, Јанко Митровић и син му Стојан. Срби су са 6000 пешака и 700 коњаника ослободили од Турака, 1648 год, Дрниш, Книн и Врљику. Следеће године ослободили су Клис. Српска војска под вођством Смиљанића је ређала победу за победом. Ове сјајне победе српског оружја дале су велики полет Србима и почели су са припремањем планова о ослобођењу свих српских земаља од Турака.

Док је Фосколо ратовао у Которском Заливу, уз помоћ Пераштана и Паштровића, 1649 год, Турци су са великим снагама предузели противнапад у правцу Задра. Илија Смиљанић их је потукао у Карину и Звониграду и протерао их. У овим борбама овенчана су славом имена Смиљанића, Вука Мандушића, војводе Годора, Митровића и Краљевића. Потом су Смиљанић и Митровић објавили рат Турској, 1651 г, у име Српског Ослободилачког Покрета и у своје лично име. Срби су прогонили турску војску све до реке Уне и стигли близу Бихаћа. На овоме походу потукли су Турке у неколико битака. На несрећу, у једној од тих битака погинуо је храбри Смиљанић, 1654 г. Срби су се повукли натраг у Далмацију. Турци су поново напали на Далмацију, две године касније, и опсели Сплит. Млетачки управник Антонио Бернардо позива Србе у помоћ. Србе су водили Јанко Митровић и Илија Милковић, и они су поразили Турке код Сплита, а затим их гонили све до Сарајева. Један Србин, чије се име не помиње, помиње се једино као Морлак, предузео је команду над млетачком морнарицом у Которском Заливу. Млетачки управник Далмације, Андрија Корнар, изјавио је пред Сенатом у Венецији 1660 год. да млетачка пешадија није способна да се бори против Турака и да због тога треба одбрану млетачких провинција поверити Србима.

Ни Венеција ни Аустрија нису хтеле да помажу Српски Ослободилачки Покрет, нити ослобођење срп-ских земаља од Турака. И једна и друга настојале су да искористе српску борбу за своје себичне интересе, поне-кад на врло недостојан и покварен начин. У августу 1664 г. аустријска војска, под вођством кнеза Монтекуколи, потукла Турке на реци Раби. Ова победа није искори-шћена јер је цар исте године склопио мир са Турцима. У Аустрији је тада беснела верска мржња против правосла-вља. Православни епископ Гаврило Мијакић је насилно смењен и на његово место постављен

унијата Павле Зорчић 1667 г. Када је откривена завера кнежева Зринског и Франгипана 1670 год, епископ Мијакић је оптужен за саучешће у завери, затворен и умро је у затвору 1686 год. Мировним уговором између Венеције и Турске 1669 год, враћене су Турцима тврђаве у Далмацији, које су Срби били ослободили: Клис, Книн, Земуник, Врана, Острови-ца и Дрниш. Срби су са правом сматрали да су у овој рату били издани и од Венеције и од Аустрије.

У новом рату између Аустрије и Турске, велики везир Кара Мустафа је опседао Беч 1683 год. Ту је поражен и на глас о томе поразу Срби из Далмације су почели борбе са Турцима, иако Венеција није још била у рату са њима. Само у 1683 години Срби су ослободили: Обровац, Плавно, Островицу, Бенковац, Дрниш и Скрадин. Почетком 1684 г. ослобођено је Задворје. Венеција је ступила у рат са Турцима тек 1685 год, да би искористила српске победе, и тада је њен управник Валиер напао са млетачком војском на Сињ. Турци су га разбили и натерали у бегство.

Потом је дошао Стојан Јанковић са својом војском, освојио Сињ и ушао у Херцеговину. У боју на реци Требижату Јанковић је поразио Турке 1688 год. Босански паша је послао 16.000 војника у Херцеговину. Јанковић је и ову турску војску разбио и натерао у бегство. Још један напад Турака је одбијен и Јанковић је наставио ослобађање Херцеговине. Ослобођено је Требиње и тврђава Клобук изнад Ластве Требињске 1689 г. Исте године у Далмацији је ослобођен Книн, и српска војска је напредовала кроз Босну. Имена кнеза Јанковића и сердара Смиљанића су се свуда славила. Аустрија је прогонећи поражену турску војску под Бечом за неколико година ослободила Мађарску, а затим и Славонију 1687 год. Српска војска у Херцеговини, уз помоћ хајдука, стално је напредовала. Тада су Аустрија и Венеција склопиле мир са Турском, иза српских леђа и на штету Срба. Због тога се српска војска морала повући из Херцеговине. Пошто су у овој рату Срби из Турске били уз Аустрију, Турци су се потом светили и вршили страшна насиља над Србима.

Патријарх Арсеније Чарнојевић је морао да се исели са 45.000 Срба у Угарску. У овој рату Турци су увидели да постоје неки чудни односи међу хришћанским савезницима, па им је то дало нову вољу и снагу да свуда поново пређу у противнапад. Пред овом новом опасношћу цар Леополд I шаље проглас Србима Угарске и позива их да ступе под његову заставу и да се боре против Турака, а за узврат он се обавезао да ће им повратити стара права и повластице, верску слободу и право да изаберу свога војводу. Ово царско обећање значило је одобрење српске аутономне државе и поново су се Срби латили оружја, и то не само Срби у Аустрији него и Срби у Далмацији. Далматински Срби су поново ушли у Херцеговину и ослободили Требиње, Жажабље, Попово и Клобук 1694 године. Поново су Турци потиснута на свим ратиштима, а чим је турска опасност прошла, Срби су заборављени од стране Аустрије. И не само то, него је верско насиље било достигло такве размере да је патријарх Арсеније намеравао, 1695 године, да се са свима својим верницима исели у Русију. На срећу до тога није дошло.

Млетачки управник Далмације, Даниел Долфин, пише влади у Венецији 1697 године следеће: "Страшне су морлачке трупе, које у горњим пределима Далмације називају хајдуцима. У то нема сумње да они чине највећу нападну и одбранбену силу у овдашњим условима. Имају око 30.000 људи способних да носе оружје. Они су високог раста и снажног тела, то су људи чврстих одлука, они су способни да поднесу највеће напоре, у стању су да не спавају и да издрже најгоре временске прилике, нави-кнути на једноставан живот сељака и немају потребе за луксузним смештајем и животом. Они не знају за неке прописе у борби, али они су вични у борби са пушком и са мачем, и добри су једнако као пешаци и као коњаници, храбри и брзи, вешти у гоњењу непријатеља који бежи, али исто тако су вешти да се повуку када су тучени. Из мога личног искуства они су такође спремни на поштовање дисциплине." Долфин се најпохвалније изражава о српској војсци и саветује влади да буде врло пажљива у погледу поштовања њихових обичаја (вере) и да буде уздржива у захтевима према њима и да испуни свако обећање које им да; да свакоме од њих додели толико земље колико му је потребно за издржавање његове породице и да може држати коња са којим ће, када затреба, похитати у одбрану земље. И не чекајући одговор владе, Долфин је поделио земљу српским ратницима и дао по 18 лира сваком војнику и одређену количину хране.

Када је дошло до склапања мира између зарађе-них страна, у Сремским Карловцима 1699 год, Венецији је припало све што су Срби ослободили од Турака у Далмацији, од Звониграда на Зрмањи до Читлука на Неретви и Которски Залив. Аустрији је припала Славонија. А Срби су морали да се повуку из ослобођених крајева Босне и Херцеговине. Срби нису ништа добили ни под покровитељством Аустрије нити под покровитељством Венеције. Ни једно од обећања дато Србима уочи и у време рата није испуњено. Једино је проширена Српска Војна Крајина и на Славонију, јер је то требало Аустрији због одбране од Турака.

До новог рата између Венеције и Турске дошло је 1714 год, када је Турска објавила рат Венецији и почела са освајањем Мореје. Тамо није било Срба да предузму њену одбрану, па су Турци брзо напредовали у освајању Мореје. У Далмацији Венеција и није имала своје војске него је рачунала на Србе да ће они да бране њене поседе. Босански паша се кренуо са 20.000 ратника у правцу Книна. Срби су пресрели ову турску војску, разбили је и натерали на повлачење. Следеће 1715 год. Срби су прешли у противнапад и ослободили: Трил, Зазвину, Пролог, Плавно и Стремицу. На ово је уследио турски противнапад из Босне са 40.000 ратника, и они су опсели Сињ. У неколико посебних битака Срби су коначно разбили и ову ту-рску војску и натерали је на повлачење. После ове победе Срби су донели одлуку да крену у ослобађање целе Босне и Херцеговине.

И Аустрија је обновила рат са Турском и Срби Крајишници су се борили уз аустријску војску с на-дом да ће моћи ослободити Србију. Принц Еуген Савојски потукао је великог везира Али пашу у Петроварадину 1716 год. и заузео Војводину. Исте године далматински Срби ослобађају Метковиће и Утово. Следеће године Срби ослобађају Мостар и Ливно, а Крајишници принца Еугена ослобађају Београд. Аустријска војска је ушла дубоко у Србију и када је изгледало да је Србија на путу потпуног ослобођења, цар Карло VI изненада одлучује да склопи мир са Турском. Мировни преговори су одржани у Пожа-ревцу 21-VII-1718 год. По овоме миру Аустрија је добила Војводину а Венеција савремене границе Далмације. Срби поново нису добили ништа, једино је Српска Војна Крајина проширена и на Војводину. Из Мостара и околине Срби су, приликом повлачења, преселили око хиљаду српских породица у Далмацију. Венеција је доби-ла Имотски, Читлук, Метковиће и на исток све до Клека. Добила је, такође, проширење у Которском Заливу.

На мировним преговорима у Пожаревцу Дубровчани су тражили да Турска добије излаз на море и тако су се оградиле од Венеције турском територијом, јер је за њих Венеција била гора и опаснија од Турске.

После Пожаревачког мира Србима је било сасвим јасно да ни Аустрија ни Венеција не желе ослобођење Србије, па макар она остала под врховном влашћу једне од њих. Не само што нису желеле ослобођење Србије него нису хтеле допустати ослобођење једног ширег срп-ског простора на коме би се остварила једна аутономна српска држава. Зато су, без икаквог другог разлога, напуштене ослобођене српске територије у Србији, у Босни и у Херцеговини. Тако је испало да су Срби проливали своју крав само зато да би се Аустрија и Венеција прошириле.

После и другог победоносног рата са Турцима и пошто су Срби проширили млетачку власт над целом Далмацијом, поново су ојачани напади на српску веру и на српски верски живот. Ови напади достигли су били врхунац 1737 и 1738 год. Стање је било такво да су се Срби припремали на општи устанак и у земљама под Венецијом и у земљама под Аустријом. Затим се десила једна победа Турака над аустријском војском, код Бања Луке 1739 год. Разлог аустријског пораза био је незаинтересованост Крајишника за борбу. Баш у то време Венеција је дознала да се Срби спремају на устанак и одмах је обустављено верско насиље над Србима. Да би се Срби примирили дата су им нека обећања о поштовању њихових верских права. Међутим тај верски мир није дуго потрајао и 1722 године обновљено је верско насиље над Србима, пошто је те године папа Григорије XV основао конгрегацију за пропаганду католичке вере.

Да се осврнемо на неколико битних догађаја из верског насиља над Србима. Млетачки управник Далмације, Валијар, онај исти кога су Турци поразили под Сињом, издао је једну наредбу 1686 год, по којој се православни свештеници стављају под старешинство католичких бискупа. Он је издао ову наредбу баш у време напуштања свога положаја у Далмацији, остављајући другима да ту његову наредбу спроведу. Око 1688 год. преведено је на католичку веру више хиљада Срба у

Цетинској Крајини, нарочито око Врлике и Сиња. Млетачки управник Книна, А. Лоредан, прогласио је да се православни морају повиновати владајућој вери у Републици, а пошто је "грчка" вера осуђена на саборима, католичким разуме се, сви православни требају да драговољно напусте своју веру и да приме римокатоличку. Затим је наредио да се православним Србима Врлике отме њихова црква Светог Ђорђа и преда католицима. По наредби млетачког управника Далмације, 1696 год, одузета је православним Србима црква Вазнесења, код извора Цетине, и дата католицима.

Оваквих примера било је и раније. Једна наредба млетачког дужда од 22-V-1455 год, налаже да се у Которском Заливу одузму цркве православцима и предају католицима. Само две године од победоносног свршетка рата са Турцима млетачка влада издаје наредбу, 1720 год, да се сви православци подвргавају ауторитету католичких бискупа. Ова наредба је обновљена 1722 год. и имала је за последицу да се је већина православаца иселила из града Венеције. Као пример непрестаних напада на правосла-вље може се узети проглас управника Далмације, Диједа, од 27-II-1760 год, којим се православно свештенство ста-вља под власт католичких свештеника. Венеција није одобрила молбу далматинских Срба, 1761 год, да оснују своје српске школе. Када су српски ускоци постали господари на Јадрану и доказали своју надмоћност над тада највећом поморском силом - Венецијом, био је то велики ударац за католички свет. Радили су на све начине да се тај храбри и способни народ некако покатоличи. Папа Григорије XIII основао је "Илирски Колегиум", установу намењену прекрштавању Срба. Да би их на неки начин придобио и истовремено купио мир за Венецију, папа је доделио ускочком војводи плату од 2000 скуда, а његовим помоћницима по 400 скуда.

Додељивање ове папске плате ускочким војводама имало је двоструку намену. Прво, тражено је од њих да не нападају лађе католичких народа и друго, да се у народу толико просла-вљене војводе прикажу као стипендисти римског папе. Нови папа, Секстус V, укинуо је ову плату ускоцима и они су се сматрали ослобођеним од обавезе да не пресретају лађе католичких народа. Од 1612 год. ускоци су обновили непријатељства према Венецији, разоружали су млетачку флоту од 70 ратних лађа и заробили управника Далмације, Марћела, кога су ослободили тек на посредовање надво-јводе Карла. Треба имати у виду да су ускоци и њихова гуса имали великог значаја у спречавању још оштријих и тежих верских напада на Србе у Далмацији. Пред њиховом брзом гусом се тресла Венеција.

Дубровчани су позвали у госте главног ускочког војводу Ђуру Даничића и када је овај дошао они су га убили. У Риму су се жалили што се "девојке католикиње заљубе у лепе Морлаке и удајом прелазе у православље". Папа Урбан VIII обновио је, 1-VI-1627 год. "Илирски Колегиум" у коме су припремани свештеници за прекрштавање православних Срба.

Млечани су имали по десетак опречних декрета и онда би објављивали или понављали, уочи рата са Турцима, неки од хуманијих и толерантнијих декрета, а по свршетку рата враћали на снагу оне нељудске и насилничке природе. Тако је дужд Франческо Ерицо објавио један либерални декрет који је ступио на снагу тек 1702 год, а већ 1708-ме дошао је други декрет којим се забрањује на територији Венеције свака друга вера осим католичке.

Какво је стварно стање било код народа у Далмацији под млетачком управом, не само у континенталној Далмацији која је сва била српска, него и у градовима под Млечанима, најбоље нам говоре ови примери. Феликс Фабер је дошао у Задар 1484 год. и он пише да су морнари, који су га довели, знали толико мало италијански језик да се није могао са њима споразумети. Говорили су, како он каже, "lingua sclavonica", - тако су Италијани редовно називали српски језик. Ђовани Батиста Ђустиниани дошао је у Далмацију 1553год. и у његовом званичном извештају влади у Венецији пише следеће. У Задру, због бројног присуства странаца (млетачких чиновника) патриције живе, говоре и облаче се на италијански начин, "док цело ниже становништво живи по српским обичајима."

За Шибеник Ђустиниани каже: "Одело становника, говор и опхођење обављају се по српски. Све жене су обучене на српски начин и готово ни једна не говори италијански." У Трогиру: "Становници града живе по српским обичајима. Ретки су они који се облаче на италијански начин. Људи сви могу да говоре италијански, али код куће сви говоре српски, нарочито жене где је тешко наћи неку од њих која говори италијански. Па и ако нека разуме неће да говори други језик до свога матерњег језика."

У Сплиту: "Сви обичаји у Сплиту су српски; њихов рођени језик је тако углађен и музикалан да у целој Далмацији језик Сплићана има првенство... Жене не говоре ни један други језик до српског." Ректор Сплита јавља влади у Венецији, 1574 год, у вези поделе поклона посла-тих у Сплит и каже како су неки војници почели да певају песму о Марку Краљевићу и да је "сва гомила певала песму са њима

заједно коју су сви знали". Није много различито стање било ни на острвима, на која су сами Млечани населили бројне Србе да би бранили острва од Турака. Дужд Франческо Молино дао је становницима "Крајине и Обале" "привилегије Паштровића" 8-II-1647 год. и наредио управитељу Фосколу да учини што год може да би се што већи број Срба населио на острва да би их бранили од Турака.

Наиме, племе Паштровића је 1423 год. изјавило да ће признати млетачку власт ако им се удовољи по следећим захтевима. Да сами бирају свога поглавара, племенског старешину, и да не плаћају царину на своје производе на целој млетачкој територији. Венеција је све то прихватила и потврдила 17-V-1424 год. То се назива - привилегија Паштровића. Насељавање Срба на острва трајало је од 1647 до 1714 год. Насељеници су имали обавезу да чувају острва од Турака а за узврат добили су земљу на острвима: Брачу, Хвару, Вису и Корчули. Били су ослобођени пореза и кулука, као и службе на галијама. Ових чувара острва било је 1669 године 282 фамилије, са преко 1500 чланова. Ово је велики број када се зна да је у то време Хвар имао укупно 1159 становника, Паг 136, Крк 1585, Корчула 1231!, а град Трогир 1032 становника. Када је после Венеције, Аустрија постала господар Далмације и она је признала дате привилегије браниоцима острва.

Што се тиче верских питања ништа боље стање није било ни у Аустрији и тек је царица Марија Терезија, 1740-1780 год, понешто променила. Иако фанатична католикиња, наредила је да се прекине са насиљем над Србима и посебно да се обустави насилно прекрштавање. Ово је урадила у време борбе око престола када су јој Срби били потребни да би се одржала на престолу.

Сабор Српског Народа одржан у Сремским Карловцима 1769 године сачињавала су три сталеза: Црква, војска и грађани. Иако српске захтеве послате са овога сабора Беч није испунио, само одржавање сабора имало је великог значаја. Поводом захтева послатих са овог сабора-ра царица Марија Терезија је издала своју повељу, 1771 год, о правима и привилегијама Илира (Срба), у Српској Војној Крајини. Овом повељом издатом на латинском и српском језику дата су Србима следећа права. Србима се признаје територија - Војна Крајина, потпуна слобода вероисповести - православље, равноправност српског језика на територији Крајине, школство на српском језику и пуна грађанска права. Ово је био велики корак напред, али на несрећу Аустрија није дуго поштовала ова дата права, већ 1774 године Беч мења своју политику и опет почињу напади на српску верску слободу. То је довело до српске побуне 1775 године, која је најалост била слабо организована и у крви угушена. Седамнаест вођа побуне је убијено у Кањижи, а 24 су осуђена на доживотни присилни рад. Један нови докуменат за Србе објављен је 1777 године, који је требао да донекле ублажи терор, па је затим замењен другим документом 1779 године. Тек 1791 године Срби под Аустријом су добили пуна грађанска права. Права и привилегије Срба у Војној Крајини дата су и потврђивана од следећих царева: Леополда, Јосифа, Карла VI и Марије Терезије.

У земљама под Аустријом као и у земљама под Венецијом покретач гажења датих права Србима и насиља над њима била је редовно Католичка Црква. Влада Венеције је због ових сталних насртања католичке врхушке на њена суверена права долазила повремено у оштре сукобе са Ватиканом. Њихови сукоби су некако превазилажени а мешање Ватикана у државну политику Венеције било је све теже и судбоносније. Ово је довело до тога да је крајем осамнестог века Венеција личила на болесну и немоћну старицу подчињену касти свештенства. После свих превара и обмана није више било ни једног Србина који је био спреман да дигне руку у одбрану Венеције. У Кампоформи 1797 год. венецијске територије су подељене између Фрушке и Аустрије, а да Венеција није ни покушала да се брани. По томе споразуму Далмација је припала Аустрији. Једина промена коју је Аустрија увела била је та што је Српска Војна Крајина била проширена и на Далмацију. Тако је одлуком Аустрије Далмација спојена са Српском Војном Крајином а не са Хрватском. Миром у Пожуну од децембра 1805 год. Далмација прелази под управу Фрушке. Тек под Наполеоновом управом уређена су права Српске Православне Цркве у Далмацији. Наполеон је основао Краљевину Илирских Провинција са главним градом Љубљаном. После Наполеоновог пораза у Русији, Аустрија заузима све Илирске Провинције, 1813 године.

Односи према Србима у окупираним српским земљама под Аустријом постају све лошији од времена аустријског пораза у Садови, 1866 године, после кога је Пруска потисла Аустрију из немачких земаља. Од тада Аустрија се окреће према југоистоку са циљом освајања преосталих српских земаља,

како оних које су биле још под Турском тако и оних које су припадале Србији и Црној Гори. Свест Српског народа у свим српским земљама: у Србији, у Црној Гори, у окупираним земљама под Аустријом, у окупираним земљама под Турском, била је једна и јединствена - остварити историјски задатак, ослободити и ујединити све српске земље. Устаничке борбе вођене су у то време понајвише у Херцеговини. Херцеговачки устанак 1852-1857 године, устанак Луке Вукаловића 1861 године и чувена Невесињска пушка 1875 године. Прва два устанка нису успела, али трећи је успео и потпуно паралисао турску власт у Босни и Херцеговини. Тадашње велике европске силе, на конгресу у Берлину 1878 године, уместо да прогласе ослобођење Босне и Херцеговине од Турака, дале су мандат Аустрији да их она окупира. После окупације Босне и Херцеговине Аустрија је укинула Српску Војну Крајину, 1880 године, после три века њеног постојања, тачно 302 године.

XIII - БОРБА ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ И УЈЕДИЊЕЊЕ 1880-1918 ГОДИНЕ

Ово поглавље носи наслов Борба За Ослобођење И Уједињење и обухвата временско раздобље од 38 година. Потребно је одмах напоменути да је ово време-нско раздобље уствари само завршни и најуспешнији ход те борбе, која је стварно почела са краљом Стефаном Твртком I. Од времена слома Српске Царевине, тачно од смрти цара Уроша, сви краљеви, деспоти, војводе, кнеже-ви и патријарси и цео народ из свих српских покрајина имали су пред собом као главни циљ - ослобођење и уједињење свих српских земаља и народа.

Живот Срба под Аустријом, пре Садове, био је тежак и у извесним временима достигао степен неподно-шљивог. Али, с обзиром да су Срби уживали извесне повластице у Српској Војној Крајини, изгледало је, бар теоретски, да би се могло наћи неко и за Србе прихватљи-во решење за стварање српске државе унутар те царевине. Хабзбурзи су се називали римским царевима и сањали о обнови Римског Царства, са њима на челу, као заједнице европских народа, неке врсте унверзалног царства. Из тога се могло логично закључити да у томе универзалном европском царству треба да има места и за Србе и Србију. Али то је била само једна теорија коју је пракса стално оповргавала. После Садове и та идеалистичка теорија је потпуно ишчезла. И у овоме се историја понавља, све до три године уназад бројни Срби су мислили и говорили да у тој Уједињеној Европи, која се сада ствара, треба да има места и за Србе. Већ су нам говорили како ћемо се у том друштву технолошки унапредити. Али са разбијањем Југославије, када су нас из те њихове Европе засули лажима и мржњом, која је уједно и атавистичка и патоло-шка, и у сваком случају за културног човека неразумљива, отрезнули су нас од тих наших заблуда.

После Садове, Аустрија је потиснута из немачког света и из западне Европе, што је за њу значило - збогом пуста снови о римском царству и универзалној царевини. Она је морала пронаћи нове разлоге њеног постојања или се свести на једну малу и безначајну земљу. Пошто је аустријска држава била држава Римске Цркве, на тим основама је она поставила своју животну филозофију и перспектаву за будућност. Преусмерена на искључиву улогу ширења католичанства, убрзо се претворила у инструменат римске верске инквизиције. Освајање српс-ких земаља и њихово католицизирање је њена искључива историјска мисија.

Видели смо да у време Пожаревачког мира Аустрија није желела да у своме саставу има једну право-славну Србију, па је целу вратила натраг султану. Сада је њена нова улога сасвим друкчија, она подразумева освајање српских земаља по сваку цену и спровођење насилне католизације. За ту нову мисију Аустрија се припремала не само на војно политичком плану, него и у свим другим видовима: верском, културном, научном, пропагандном итд. Као водећа католичка држава она је имала потпуну подршку Римске Цркве, а преко ње и свих католичких народа у свету, нарочито у западној Европи. По солида-рности из интереса у ове треба укључити и Велику Британију и протестантску Немачку, јер је Аустрија била немачки Источни Рајх. Следећи у стопу Британију, и Америка се укрцала у исти воз, а да није баш увек била начисто са тиме куда тај воз иде. Од седамдесетих година XIX века почиње, под вођством Аустрије, једна велика међународна антисрпска завера, која није свуда и код свих народа била потпуно схваћена. Било је и стихиског слеђе-ња као што се следи једна мода. Та завера није ни до

данас потпуно откривена и објашњена. Многи честити људи на Западу увиђају да ту није ствар у реду, али нерадо у то улазе. Једни што им то на изванредан начин иде у интерес, други што их се то много не тиче и трећи и у највећем броју - зато што је иза те завере заложен ауторитет Католичке Цркве па неће да се замерају.

Последице од те завере по нас Србе су биле огромне и ми и данас од тога патимо, јер све што се нас тиче постављено је на целом Западу као у кривом огледалу. Тако се десило да се у Америци, у врло озбиљним установама, сачувају извештаји о догађајима из времена Балканских ратова, у којима је доказана истина просто окренута на главачке. Људи то данас читају и из тога изводе закључке о нама. Тако, отприлике, стоји и са свим другим подацима о нама, о нашој историји, о нашој земљи и о нашем народу. Вешто исковане предрасуде и обмане о Србима од стране беч-ких пропагандиста имају и данас, као што се то свуда показало, врло снажно дејство на целом Западу. У ту лажну пропаганду људи и данас верују, јер других података и немају. О Србима се и данас зна на Западу тачно онолико колико је бечка пропаганда дозволила да се зна.

На целом Западу није се појавило ни једно једино научно дело о Србима у последњих сто година, ни о српској историји ни о српској култури ни о српском језику. Понавља се папагајски само оно што су бечки слависти написали.

Само годину дана после Садове, направљена је тако звана аустро-мађарска нагодба, којом је ударен темељ господарства Немаца и Мађара над Словенима и Романима. Све српске земље под Аустријом подвргнуте су систематском расрбљавању и католицизирању. На удару је нарочито била Далмација а затим и Босна и Херцеговина. **На годину дана пре Невесињске пушке, 1875 год, што зна-чи на крају турске власти у Босни и Херцеговини, састав становништва у овим земљама, према верском обележју изгледао је, у заокруженим бројкама, овако: 130,000 католика (11%), 480.000 муслимана (40%), и 600.000 православних (50%), од укупног броја становништва. Подаци потичу од писца католика. (Прико Де Сент-Мари, ст. 36) Аустријски попис становништва, после окупације Босне и Херцеговине, обављен је 1879 године и даје следећу слику: 495.761 православац (42%), 448.613 муслимана (39%) и 209.391 католик (18%). Из овога ми видимо смањење броја православних за око сто хиљада душа, смањење броја муслимана за око тридесет хиљада и повећање броја католика за око осамнаест хиљада душа. Са овим бројевима нешто није у реду и изгледа да је аустријски попис, односно, резултати који су објављени, били подешени према њеним политичким циљевима.**

Смањење броја муслимана за око тридесет хиљада може се прихватити, јер су Турци готово сви отишли у Турску и са њима један део Срба муслимана. Повећање броја католика од осамнаест хиљада за тако кратко време је немогуће. Исто тако је немогуће статистички објаснити мањак од преко сто хиљада православних Срба. Да је Аустрија објавила праву слику становништва Босне и Херцеговине, после окупације, цео свет би видео да је она окупирала једну чисто српску земљу. Пошто је велики број католика, још тада, осећао се и изјашњавао се као Срби, а то исто је важило и за муслимане. **Да је тада попис становништва извршен по националној припадности, уместо по вероисповести, број Срба би прешао двотрећинску већину. У томе и лежи објашњење зашто је Аустрија манипулисала са пописом становништва.**

Убрзо после Садове у Хрватској се стварају политичке странке на чисто антисрпској основи, чија је једина делатност била - вођење антисрпске пропаганде. Таква је била Хрватска Странка Права, коју су основали Анте Старчевић и Еуген Кватерник. Њена антисрпска пропаганда названа је и у самој Хрватској - "стеклиштвом", што на кајкавском значи штектање паса. Само годину дана после аустро-мађарске нагодбе појавила се књига Анте Старчевића: "Име Срб". Та књига је гомила будалаштина и које каквих и које чијих измишљотина, али **с обзиром на низак културни ниво и заосталост средине** којој је намењена, она је имала великог утицаја. Затим се од истог писца појавила друга књига: "Пасмина Славо-сербска по Хрватској", 1876 год, којом су постављени основи будућег геносида над Србима. "Стеклиштво" није било неки посебни, а још мање случајни феномен, него је то производ аустро-клерикалне антисрпске пропаганде са ширим залеђем. Треба напоменути да је у Хрватској и Славонији, све до 1910 год, било само 48.000 особа са правом гласа. Широки слојеви хрватског

становништва држани су намерно у дубокој заосталости и политичкој обесправљености. У Босни и Херцеговини је било 1910 год, после тридесет година аустријске окупације, свега пет средњих школа и 87 одсто становништва било је неписмено. Уместо школа грађене су католичке цркве и самостани и организовани францискански и језуитски семинари, као нови велики центри за производњу мржње против Срба. Ови центри су били посебно активни у Широком Бријегу, Травнику, Високом и Фојници. После једног сукоба са језуитима српски православни митрополит Сава Косановић морао је напустити своје седиште 1885 године.

Као круном аустро-клерикалне антисрпске пропаганде имају се сматрати одлуке "Свехрватског Католичког Конгреса", одржаног првих дана септембра 1900 год. у Загребу. На томе конгресу је језуита др. Јосип Штадлер, митрополит врхбосански и први католички бискуп Босне био главни говорник. Штадлер износи своју жељу: "да се што пре Босна и Херцеговина сједини са матером земљом." Немојте се преварити, поштовани читаоци, није он под том његовом -матером земљом - мислио на Србију, као што би то логично требало да буде, него је, по његовом новом програму, то била - Хрватска?!

Штадлер је уз ово још прогласио истоветност хрватства и католицизма. Тиме се једном једином изјавом сви Срби католици пребацују у Хрвате. Погажена је хиљадугодишња традиција постојања католика међу Србима. Десетине хиљада, на разне начине прекрштених Срба, проглашавају се Хрватима. Сви католици Славоније, Босне и Херцеговине и Далмације проглашавају се од Штадлера Хрватима, а да их нико није питао за њихово мишљење и национално осећање. По тој језуитској логици, Хрватима се проглашавају и сви припадници других народа који су католици. Писац ових редова је имао прилику да чује изјаве неких Хрвата, савременика, о постојању "хрватских села на Косову". Мисли се на Шиптаре католике. Поводом одлука овог "Свехрватског Католичког Конгреса", др. Иван Шарић, тадашњи уредник "Врхбосне" и каснији врхбосански надбискуп, изјавио је да је то: "наш клерикални програм за нови XX век." Папа Леон XIII дао је пуну подршку овоме конгресу и његовим одлукама. Овај њихов конгрес је прогласио Хрватском не само Српску Војну Крајину, Далмацију и Славонију, него и целу Босну и Херцеговину и Срем све до Београда. Један од вођа на овоме конгресу, др. Шандор Брестиенски је изјавио: "А да је наша Хрватска домовина особити дар Божји показује то њезина природа: њезино красно море од истарске обале до Боке, њезине красне планине од словенских Алпа до Саве, где се у Дунав слива и врлетне босанске красоте."

Једну четвртину становништва у самој Хрватској чинили су Срби, али нису имали никаквих националних права. Лика, Кордун и Банија, где су Срби били у већини, плански су запостављене од свих јавних служби и привредног развоја. Са друге стране аустријске власти настоје да онемогуће било какву сарадњу између Срба и Хрвата и у ту сврху монтирају разне "издајничке процесе" и уз помоћ свештенства покрећу руљу 1902 и 1908 год. да разбија, пљачка и руши српске радње и пали српске куће у Загребу. Међу државним чиновницима у Босни и Херцеговини било је 1906 год. 42% Хрвата, 25% Пољака, 5% муслимана и само 3% православних Срба. До 1910 године досељено је у Босну и Херцеговину, осим великог броја Хрвата, још 70.757 католика разних националности. У времену од 1895 до 1910 год, исељено је из Босне и Херцеговине 50.280 лица у прекоморске земље, од којих су огромна већина били Срби.

Аустрија није скривала своје тежње за освајањем свих српских земаља. Анексија Босне и Херцеговине 6-Х-1908 године само је потврдила њене намере. Уз освајање ишао је упоредо и програм, као што смо из изложеног видели, тоталног уништења Срба као нације. Србима је било јасно да ће за своје ослобођење и уједињење морати истовремено ратовати са две царевине: Аустријом и Турском и са њиховим успутним савезницима и помагачима. Анексија Босне и Херцеговине узрочила је стварање револуционарних организација, где на првом месту треба истаћи Младу Босну, која је створена по угледу на Манцинијеву Младу Италију. Млада Босна је имала у своме програму ослобођење Босне и Херцеговине и уједињење са Србијом и Црном Гором. Вођа и идеолог Младе Босне био је Владимир Гађиноввић, родом из Херцеговине, који је уједно био и члан организације пуковника Аписа - Уједињење Или Смрт.

Аустро-Угарска је имала око 50 милиона становни-ка, од којих је било само 12 милиона Немаца и 7 милиона Мађара, који су заједно држали у подчињеном и обеспра-вљеном положају 24 милиона Словена, 4 милиона Румуна и један милион Италијана. Иако су Словени католици употребљавани као оруђе у борби против Срба и они су сви држани у подчињеном и понижавајућем положају. **Цар Франц Јозеф је изјавио: "Више волим да будем немачки кнез него словенски цар."**

У првом Балканском рату Аустрија се надала поразу Србије и уз помоћ Немачке утицала у Истанбулу да се главне турске снаге упуте у долину Вардара према Србији. Треба знати да су тада немачки официри водили турски генералштаб. Преко немачке династије Кобурга у Бугарској, немачких послушника, успели су да одврате Бугаре од упућивања једне армије на Вардарско ратиште, како је то било предвиђено уговором о савезу између Србије и Бугарске. Српске победе над Турском изненади-ле су Аустријанце и Немце, па су свим силама радили да гурну Бугарску у рат против Србије. Неспоразум по питању граница између Србије и Бугарске требао је бити решен арбитражом Русије, како је то било предвиђено уговором о савезу, али Кобург је слушао Беч и Берлин и пошао у рат против свога савезника Србије. Српска победа у оба Балканска рата изазвала је хистерични гнев у Аустрији. По бечким улицама су чак и даме са стиснутим песницама викале и псовале Србе. Уочи потписивања мировног уговора, у Букурешту 9-VIII-1913 год, аустријски амбасадор у Риму изјавио је италијанском министру спољних послова, Сан Ђулиану, да је Аустро-Угарска одлучила да нападне Србију.

Међу Србима је владало мишљење да је аустроугарски престолонаследник Франц Фердинанд главни подстрекач рата против Србије. Ово мишљење није било погрешно, само што он није био нека усамљена појава, него је иза њега стајала цела Аустро-Угарска. Долазак Франца Фердинанда на војне маневре, 1914 год, који су били припрема за напад на Србију и његова изазивачка посета Сарајеву на Видовдан, дали су повода члановима Младе Босне да припреме атентат на њега и да га убију. Ово је Беч искористио као повод за објаву рата Србији. До тога би и тако и тако дошло и све да се ово убиство није десило, пошто се Аустро-Угарска већ била одлучила на тај рат годину дана раније.

Иза Аустрије стајала је Немачка и наравно -Ватикан. Постојала је пуна сагласност римске Курије и папе Пија X са аустријским нападом на Србију. То по-тврђује и депеша аустро-угарског посланика при Ватикану, Морица Палфиа, упућена из Рима 29-VII-1914 год, грофу Бертолду, министру иностраних дела Аустро-Угарске. О разговору који је имао са државним секретаром Његове Светости, кардиналом Мери дел Валом, он извештава: "Он је, истина, означио ноту упућену Србији као оштру, али је ипак одобрио, без оградe, и изразио у исто време, на један посредан начин, наду, да ће Монархија ићи до краја. Дакако, мислио је кардинал, да је штета што Србија није већ много раније 'учињена мањом', јер тада би се ово могло, можда, извести без тако великих опасности као данас. Ова изјава одговара мишљењу папе, јер је у току ових последњих година Његова Светост у више махова изразила своје жаљење што је Аустро-Угарска пропустила да казни свог опасног дунавског суседа." Гроф Палфи је питао: "Из којих разлога се Католичка Црква показује тако ратоборном у време када са њом управља поглавар који је прави светац и сав истински прожет апостолским идејама?" Добио је овакав одговор: **"Папа и Курија виде у Србији разорну болест, која помало нагриза Монархију све до сржи и која ће је временом расточити."**

Поред свих других покушаја које је Курија предузимала у току последњих десетија, Аустро-Угарска јесте и остаје католичка држава 'пар екселанс', најјачи бедем који је преостао у овоме веку Христовој Цркви. Рушење тога бедема значило би за Цркву губитак најчвршћег ослоња у борби против православља. Она би изгубила свог најјачег поборника. Из тих разлога, дакле, као што је за Аустрију неодложно потребно, да због самоодржања ослободи, по потреби и силом, свој организам од зла које га нагриза, тако је и за Католичку Цркву нужно да учини све, или да одобри све, што би могло послужити постизању тога циља. Ако ствари посматрамо у овој светлости, можемо врло лако открити везу између папиних осећања и ратничког расположења."

Други документ по истој теми је телеграм баварског отправника послова, барона Ритера, упућен његовој влади 26-VII-1914 год. Он јавља: "Свети Отац одобрава што Аустрија врло оштро иступа против Србије... кардинал државни секретар држи да Аустрија неће презати да макар и својим војскама сатре агитацију која је довела до злочина у Сарајеву, а која у исто време озбиљно прети опстанку Монархије. Све ово потврђује колико се Света Столица плаши Словена."

Живот Срба у земљама под аустријском окупаци-јом после сарајевског атентата био је страдалнички, а најгоре је било у Босни и Херцеговини и Хрватској. Свуда су нападани и убијани, српске куће паљене, а радње разбијане и пљачкане. У овим нападима главну улогу имали су, нажалост, Хрвати. Аустријске власти вршиле су масовна убијања српског становништва, вешања и стрељања, нарочито угледних Срба. Организовани су концентрациони логори смрти, од којих су најпознатији били у Терезинштату и Араду. У тим логорима је уморено на десетине хиљада Срба укључујући и жене и децу.

После пораза Аустро-Угарске у рату са Србијом 1914 године било је свакоме јасно да се та "тамница народа" неће моћи одржати. Католичка Црква је радила на њеном спасавању и због тога Фрушка, Енглеска и Америка нису ништа предузимале што би могло допринети њеном разарању. Папа Бенедикт XV предузео је акцију за мир, својом нотом од 1-VIII-1917 год, у циљу спасавања Аустро-Угарске. И Фрушка је на томе радила и водила тајне преговоре са Бечом све до априла месеца 1918 год. Тек после изјаве грофа Чернина, од 2-IV-1918 год, у Бечу, да је Аустро-Угарска одбила мир који јој је Фрушка понудила и тиме обелоданио ту закулисну радњу, па је зато Фрушка прекинула даље напоре на спасавању Аустрије.

Лојд Џорџ је изјавио, 5-I-1918 год, да ни Енглеска ни Америка нису намеравале разбијање Аустро-Угарске, него су хтеле њено преуређење под династијом Хабсбурга.

Због тих закулисних радњи на спасавању бечког мртваца, обустављена је офанзива српске војске 1916 год, када је већ била крунисана победом на Кајмакчалану и могла је да спаси Румунију од капитулације. **А друга офанзива српске војске 15-IX-1918 године, одобрена је захваљујући критичном стању фрушке војске на западном ратишту и залагању фрушког генерала Франше д'Епера, који је био послат по казни у Солун и био у личном сукобу са својим предпостављеним у Паризу. Уместо да врати у Фрушку две њихове дивизије, како му је било наређено, он је радио за Србе, да би се осветио онима са којима је био у сукобу и вратио у Париз као победник. После победе српске војске, у Паризу су неки говорили: "Требали смо га извести на суд, али сада није нам преостало друго, него да му гурнемо у њушку маршалску палицу."**

Мађарска се одвојила од Аустрије, 24-X-1918 год, да би се сама лакше спасавала од последица пораза. Само четири дана пре званичне капитулације Аустрије, о којој се већ знало унапред, Сабор у Загребу доноси одлуку, 29-X-1918 год, о раскидању са Аустријом и Мађарском. **Аустрија није желела да потпише капитулацију пред Србима, стварним њеним победиоцима, него је то учинила пред Италијанима, 3-XI-1918 год. Мађарска није имала другог излаза и потписала је капитулацију пред Србима.**

Уједињење српских земаља 1918 године ишло је преко покрајинских, земаљских, Сабора, који су у томе времену били једини легални представници власти и воље народа у тим земљама. Уједињење српских земаља ишло је овим редом: Босна и Херцеговина су се ујединиле са Србијом 18-XI-1918, Војводина 25-XI-1918, Далмација доноси одлуку, око 20 новембра, о уједињењу са Србијом и ту своју одлуку је објавила и послала Сабору у Загреб поруку да се она уједињује са Србијом па било са њима заједно или без њих. Црна Гора се ујединила са Србијом 26-XI-1918 године. **Славонија, Хрватска и Словенија су се ујединиле са Србијом 1-XII-1918 год.** Неки прослављају 26 новембар као дан уједињења Срба, а други славе 1. децембар као дан југословенског уједињења. Ни једно ни друго није тачно и то су више изрази пометње и незнања него било што друго. Први децембар је истински дан српског уједињења, јер су се тога дана ујединили са Србијом и Срби из Славоније и Крајине. Он је уједно и дан уједињења Хрватске и Словеније са Србијом, али не дан уједињења Југословена или Југославије, јер она није тада ни постојала, тек тринаест година касније проглашена је Југославија.

Уједињење српских земаља признато је и озваничено међународним мировним уговорима после Првог Светског Рата. Као што је призната и нова држава настала из тога уједињења, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. После разбијања Југославије у Другом Светском Рату, она је на основу истог стања и права била обновљена. Осим припајања Истре Југославији, није било никаквих нових уједињења или сесеција. Зато и данашње разбијање Југославије треба посматрати са становишта права уједињења из 1918 године, и стварања државе Срба, Хрвата и Словенаца.

Словенија се одцепила, и нека јој буде са срећом. Хрватска се одцепила, па нека и њој буде са срећом. Само што се њено одцепљење не односи, правно, и на Славонију и Крајину. А о Далмацији и да не говоримо. Јер приликом уједињења првог децембра 1918 године, заједно са Хрватима били су и Срби из Славоније и Крајине, а они се не одцепљују. Значи одцепљују се Хрватска и хрватски предели у Славонији и хрватски предели Српске Војне Крајине. Данашња слободна Српска Крајина је само један мали део бивше Српске Војне Крајине. Срби имају потпуно право да и путем употребе силе очувају јединство својих земаља, своје државе и свога народа. То право обухвата српске крајеве у Славонији, Српској Војној Крајини и Далмацији. На то Срби полажу право на основу историјског права, на основу етничког права и на основу права о уједињењу из 1918 године. Никада у историји Далмација није припадала Хрватској, ни стварно ни правно, припадао је

само један мали део Далмације. Напротив, Хрватска је настала у Србији и на српској територији. Хрвати су живели и могу да живе у Србији, али за Србе нема живота у Хрватској, па било којој и било каквој. Само оно што је Хрватска унела у заједницу са Србијом 1918 године, нека то данас износи, ни више ни мање.

XIV - ПОГОВОРНО СЛОВО

У овој књизи, Западна Србија, обухваћени су само догађаји, временским редом, у најкраћим цртама и без ширих објашњења. У намери да обим књиге буде што мањи нисмо могли дати потребна објашњења свима збивањима о којима смо говорили. Због тога налазимо потребним да се у овом поглављу осврнемо на нека важна питања.

У западним српским земљама ми данас имамо велики број житеља припадника Католичке Цркве. Хрвати их присвајају и не правећи разлике између њих и Хрвата. Ту они укључују и Дубровник, у коме никада није било Хрвата, нити је тај град икада припадао Хрватима или некој Хрватској држави. То исто чине са католицима Далмације, коју су Хрвати махом напустили у време турске најезде и у којој су данашњи католици у огромној већини етнички Срби. Исто тако поступају и са западном Херцеговином, где се на подручју старог српског племена Неретвљана проширила Католичка Црква. Врло добро је познато да на томе подручју Неретвљана није никада било Хрвата.

Добар број католика у наведеним покрајинама се и не осећају Хрватима, па и поред упорне и насилне пропаганде која се над њима спроводи. А како би се и могли осећати Хрватима они Срби које су усташе насилно превеле у католичку веру? Сви ти Срби који су у разним временима променили веру нису могли променити њихово порекло, они су етнички Срби. Ако неко тврди супротно од тога, он тиме каже да су Срби који су прешли на католичку веру дезертери из Српске Нације. Ако се они требају сматрати дезертерима, откуда неко може да потражује неке територије на основу тих дезертера? Да ли су игде дезертери могли однети земљу на опанцима? Земља је увек припадала онима који су је бранили и за њу се борили а не онима који су из ње побегли. Нека ово посебно имају у виду Хрвати када је реч о Далмацији.

Никада и нигде вера није обележје националности нити то може да буде. У Америци има данас више од 250 разних вера. Када би неко рекао да у Америци има преко 250 разних националности, толико колико и вера, цео свет би га сматрао лудим. Постојање католика међу Србима није ништа ненормално, нити је то неки феномен, нити је то настало у овим временима. Од времена успоставе Хришћанске Цркве један део Срба је био под надлештвом Рима, а други део под надлештвом Константинопоља. И када се Црква раздвојила на Источну и Западну, велики број Срба је остао под Западном Црквом. Зато су и настале две упоредне црквене хијерархије код Срба. И зато ми Срби не можемо више дозвољавати да нам неко присваја делове наше Српске Нације. У свима будућим решавањима политичких односа са Хрватама има се постављати питање Срба католика. Исто то питање се мора постављати на дневни ред и при свим будућим разговорима са Светом Столицом, све док се то питање коначно реши.

Постојање припадника исламске вере међу Србима старо је више од пет векова. Велики број Срба је преведен на ислам у време турске окупације, али врло мали број њих је асимилован од стране Турака. Са повлачењем Турске из српских земаља повукли су се и Турци, а остали су само поисламљени Срби. Данашњи муслимани у Босни и Херцеговини, у Санџаку и уопште у српским земљама су преко 95% Срби. Зато се ми не можемо управљати према које каквој лажној пропаганди, према заблудама једних и обманама других. Питање Срба муслимана треба бити постављено јасно и решено без оклевања. Када, рецимо, Америка буде прогласила да Американци муслимани нису више Американци него нека друга нација, тада ћемо и ми Срби рећи да Срби муслимани нису више Срби него нека друга нација.

Писац ових редова је прошао доста земаља и упознао доста народа, али толерантнијег народа од Срба није видео. То нама Србима треба да служи на част и требамо и даље неговати ту велику тековину српске културе. Међутим, то не треба да нас одведе у другу крајност. Не усуђивати се рећи истину и поставити ствари на своје право место је кукавичлук, а не врлина. Намерно скривање истине и лагање себе и других је поквареност. Ми Срби нисмо ни кукавице ни покварењаци! Нека сваки

Србин зна да је истина наш најнепробојнији штит. Ми Срби нисмо никада били једноверна нација па то нисмо ни данас. За разлику од наших западних европских суседа ми нисмо знали за верске ратове, нити за насилна преверавања.

На Двору православног цара Душана седели су министри католици. Пример какав се у то време није могао видети ни у једној другој земљи у Европи. Велики војвода од Светог Саве и Чувар Гроба Светог Саве био је богумил! Обновитељ српске патријаршије у Пећи био је муслиман! Једини српски књижевник нобеловац био је католик!

Српска Нација има данас у својим редовима: православаца, католика, муслимана и протестаната. Не можемо дозволити цепање нације по верској припадности. **Да смо били одлучни и доследни по томе питању у последњих седамдесет година не би смо данас имали грађански рат.**

САДРЖАЈ

Предговор

I - Србија пре Римске Империје

Bibliographia I

II - Србија у Римској Империји

Bibliographia II

III - Обнова Јадранске Србије Династија Свевладовића 490 - 641

Bibliographia III

IV - Династија Светимировића 640 - 794

Bibliographia IV

V - Династија Оштривојевића Прво Раздобље 794 - 865

Војвода Оштривој 794 - 796

Краљ Толимир 796 - 812

Краљ Прибислав 812 - 815

Краљ Крепимир 815 - 840

Краљ Светорад 840 - 858

Краљ Радослав 858 - 863

Краљ Часлав 863 - 865

Bibliographia V

VI-Србија без краља 865 - 926

Bibliographia VI

VII - Династија Оштривојевића Друго раздобље 926 - 1171

Краљ Павлимир - Ратник 926 - 942

Краљ Тјецимир 942 - 962

Краљ Прелимир 962 - 990

Краљ Силвестар 990 - 994

Краљ Тугимир 994 - 1000

Хвалимир, Петрислав, Владимир и Драгимир 1000 - 1011

Краљ Доброслав - Војислав 1024-1065

Краљ Михаило 1065 - 1084

Краљ Бодин 1085 - 1111

Оштривојевићи од 111 до 1171

Bibliographia VII

VIII-Династија Немањића 1171 - 1371

Краљ Стефан Првовенчани 1196 - 1227

Краљ Радослав 1227 - 1234

Краљ Стефан Владислав 1234 - 1243

Краљ Стефан Урош - Велики 1243 - 1276

- Краљеви Драгутин и Милутин
 Краљ Стефан Дечански 1321 - 1331
 Цар Душан Силни 1331 - 1355
 Цар Урош 1355 - 1371
 IX- Династија Јаблановића 1371 - 1463
 Краљ Стефан Твртко 1377 - 1391
 Краљ Стефан Дабиша 1391 - 1395
 Краљ Стефан Остоја 1398 - 1418
 Краљ Стефан Твртко У 1404 - 1443
 Краљ Стефан Томаш 1443 - 1461
 Краљ Стефан 1461 - 1463
 X-Династија Хранића 1389 - 1501
 XI-Турско доба 1501 - 1578
 XII-Српска Крајина 1578 - 1880
 XIII - Борба за ослобођење и уједињење 1880 - 1918
 XIV - Поговорно слово

Сардонија - Завод за Србистику

Седамнаестог марта 1995 године основана је једна нова српска културно научна установа, под именом Сардонија - Завод за Србистику. Природа саме установе предодредила је њено име. То име је Сардонија, синоним културно научне установе, филозофске школе, скупа учених људи и тд. Име је српско и српског порекла, које се веже за име града Сарда у Малој Азији, у коме је први пут у историји постојао један скуп учених људи и прва филозофска школа, још у шестом веку пре Христа. Сард је био стециште свих културних праваца из Европе, Азије и Мисира, културна престолница, у правом смислу те речи, седмог и шестог века с.е. На двору у Сарду се окупљају најученији људи тога времена, где стварају један посебан учени круг, неку врсту високе школе, коју је Платон описао као "Гозбу седам мудраца".

У томе ученом друштву или школи - Сардонији, нашли су се само врхунски научници и уметници. Тада се у Сарду стварају прве теоретске научне школе, које су биле основ савремене науке. Прва филозофска школа, прва геометријска школа, прва правна школа и многе научне теорије, међу којима, по свој прилици и прва атомска теорија. Најчувенији припадник сардијског ученог друштва био је Талес, оснивач прве филозофске школе. Талес је у Сарду проучавао, осим филозофије, још и халдејско звездарство, вавилонско законодавство, физику и геометрију. Он је предвидео прво у историји познато помрачење сунца, које се десило 28-5-585 године с.е. Талес је уредио календар са годином од 365 дана. Из геометрије познати су његови радови на допуни теорије Фрижанина Еуфорба, о разнокраком троуглу и правим линијама.

Други познати припадници сардијског ученог друштва, осим Талеса, били су: баснописац Езоп Фрижанин, Питак из Митилена, Анахарсис из Скитије, Музон са Струме, Биас из Приена и Клеовул из Карије.

Око два века касније, пошто је сардијска школа доживела највећу славу, почиње прва филозофска школа у Грчкој. Платон почиње да држи своја предавања, од 387 године с.е. у Академовом врту у Атени, по коме су савремене Академије добиле своје име.

БЕЛЕШКА О ПИСЦУ

Ова књига, Западна Србија, у ствари је само један извадак из много опширнијег дела насталог из 30 годишњег обимног истраживачког рада др. Јована И. Деретића. Писац ове књиге живи од 1963 године у иностранству, прво у Француској па потом у Америци. Иако је његово школско образовање било у техничкој струци, машинство, он је од своје ране младости одабрао историју као своје животно дело и то баш историју Српског народа којој је посветио свој живот.

После више од десет година проведених на обимном истраживању старије историје, у Француској, написао је и објавио две књиге: "Историја Срба", први том 1975 године и други том 1977 године. Први том обухвата време од праисторије до 336 године с.е. Други том обухвата време од 336 године с.е. до 239 године с.е.

Ниједна издавачка кућа у тадашњој Југославији није хтела да се прими за издавача тих књига, па чак ни једна једина није затражила да види рукописе, него су све одбиле понуду по кратком поступку. Писац је обе књиге издао као своје издање, које је заправо он сам штампао, у Ници у Француској. Иако се обе књиге односе на време од пре Христа, тадашње југословенске власти су забраниле уношење Деретићевих књига у Југославију и нађене књиге код југословенских грађана или посетилаца су заплешиване.

Код слабо образованих српских читалаца, из свега што се тиче старе историје и културе, Деретићеве књиге нису наишле на одјек какав су оне стварно заслуживале. Мали број Срба је тада схватио о чему се стварно ради и да те књиге значе један прелом у српској националној историји и у историји уопште. Само високо образовани Срби који су живели ван Југославије то су увидели, како је то лепо рекао др. Марко Марковић: "Српска историја се од сада дели на ону до Деретића и на ону од Деретића".

Ова трећа књига - Западна Србија - потврдила је тај прелом и учинила га коначним и вечним, у шта се сваки иоле образовани читалац може уверити. Сада смо свесни да се ради о враћању Српском народу око три хиљаде година сакривене његове историје, јер ми о српској историји нисмо знали готово ништа од пре Немање. То је могао учиниши човек, који је проучио више стотина писаца из свих времена и разних народа, служећи се при своме раду са више страних језика. Али више од свега и изнад свега, човек који је свој живот посветио Српском народу, његовој националној историји и култури.

Враћањем Српском народу његове античке историје враћа му се и његова античка култура и ми још данас не можемо сагледати све последице тога подухвата. Једино што можемо рећи јесте да је ово јединствен случај у историји света.

Четврта књига од истог писца је у припреми и носи наслов: Срби, народ и раса - Нова Вулгата!! Ово дело се ослања на Свето Писмо и треба да постави коначне оквире укупне српске историје, Срба као народа и као расе.

Поред поменутих књига др. Јован И. Деретић је писац бројних чланака, објављених у српској заграничној штампи, где се појављивао као новинар и као уредник неколико српских листова. Писац живи и ради у Чикагу, САД.

Милан Рашета

1. Историја Срба, том I - распродато.
2. Историја Срба, том II - распродато.
3. Западна Србија, - у продаји.
4. Срби, народ и раса - Нова Вулгата, - долази.